

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет тваринництва та водних біоресурсів

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри генетики, розведення та біотехнології тварин

_____ Рубан С.Ю.

«__» _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Генетичні ресурси голубівництва України»

Спеціальність 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва»

Гарант освітньої програми

доктор сільськогосподарських наук, професор _____ Прокопенко Н.П.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

доктор біологічних наук, професор _____ Костенко С. О.

Виконав

_____ Атаманчук В. Р.

КИЇВ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет тваринництва та водних біоресурсів

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри генетики, розведення
та біотехнології тварин доктор с.-г. наук, професор

_____ Рубан С.Ю.

«   » _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

Атаманчуку Володимиру Романовичу

Спеціальність 204 «Технологія виробництва і переробки продукції
тваринництва»

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи:

«Генетичні ресурси голубівництва в Україні»

затверджена наказом ректора НУБіП України від «25» жовтня 2024 р. № 1910«С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру «10» березня 2025 р.

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: інформаційні ресурси, дані
племінного обліку.

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Встановити ключові фактори, що впливають на успішність голубівництва в Україні.
2. Проаналізувати технологію утримання, годівлі та відтворення голубів в умовах України.
3. Оцінити стан генетичних ресурсів голубівництва України.
4. Встановити фактори, що впливають на рентабельність голубівництва.

Дата видачі завдання : «01» листопада 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Костенко С.О.

Завдання прийняв до виконання _____ Атаманчук В.Р.

Штучний інтелект і його характерні особливості
(редакція В. Атаманчука)

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ.....	5
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	8
РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	50

В. Атаманчук

Історичний розвиток льотного голубівництва в Україні

(актуальність і перспективи).....95 - 189

РЕФЕРАТ

Випускна бакалаврська кваліфікаційна робота виконана на 75 сторінках формату А4 у друкованому стані з полуторним інтервалом між рядками, включає 12 таблиць, 9 рисунків, 33 джерела спеціальної літератури.

Для реалізації мети було проведено дослідження у 2023-2024 рр..

Метою випускної роботи був аналіз стану генетичних ресурсів голубівництва в Україні..

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

1. Встановити ключові фактори, що впливають на успішність голубівництва в Україні.
2. Проаналізувати технологію утримання, годівлі та відтворення голубів на теренах України.
3. Оцінити стан генетичних ресурсів голубівництва в Україні.
4. Встановити фактори, що впливають на рентабельність голубівництва.

Ключові слова: породи голубів, голубівництво, рентабельність.

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

P – фенотип

G – генотип

E – паратипові фактори середовища

ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота

h^2 – коефіцієнт успадкованості

MAS (англ. Marker Assisted Selection) – маркер-асоційована селекція

QTL (англ. Quantitative Trait Loci) – локуси кількісних ознак

ВСТУП

Актуальність роботи пов'язана з потребою оцінки стану генетичних ресурсів голубівництва в Україні.

Мета даної роботи полягає в аналізі ситуації, що склалася в голубівництві та шляхах її розвитку.

Об'єктом дослідження є генетичні ресурси голубівництва.

Предметом дослідження є породи голубів в Україні, а також технологія їх утримання та розведення.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

1. Встановити ключові фактори, що впливають на успішність голубівництва в Україні.
2. Проаналізувати технологію утримання, годівлі та відтворення голубів на теренах України.
3. Оцінити стан генетичних ресурсів голубівництва в Україні.
4. Встановити фактори, що впливають на рентабельність голубівництва.

Українське голубівництво є важливою частиною культурної спадщини, поєднуючи спортивні традиції з декоративним мистецтвом. Розведення різних порід голубів сприяє збереженню біорізноманіття та розвитку місцевих традицій. Створення голубиної ферми в Україні може стати перспективним бізнесом, особливо якщо розводити м'ясні породи голубів.

РОЗДІЛ I. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМУ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний стан голубівництва у світі та в Україні

Сучасний стан голубівництва у світі та в Україні відзначається різноманіттям методів розведення — від традиційно-спортивного до інноваційного вирощування птахів для харчових потреб.

Голуби, предками яких є скельні, найпоширеніші та широко визнані види птахів у світі. З оцінками, що їхня світова популяція становить понад 1 мільярд голубів, ці птахи адаптувалися до різних середовищ, від галасливих міських центрів до віддалених сільських районів. У світі існує приблизно 310 видів голубів, починаючи від знайомих міських скельних голубів і закінчуючи рідкісними та зникаючими видами, що зустрічаються в ізольованих середовищах існування. Голуби мають довгу історію взаємодії з людьми, служачи посланцями, домашніми тваринами і навіть символами в різних культурах. Їх пристосованість, інтелект та сильні інстинкти повернення додому стали результатом вагомості присутності в людському суспільстві.

Серед 10 країн з найбільшою кількістю голубів варто виділити такі:

Індія: 300 – 400 млн,

Сполучені Штати: 200 – 250 млн,

Китай: 150 – 200 млн,

Бразилія: 100 – 150 млн,

Росія: 80 – 100 млн,

Індонезія: 50 – 80 млн,

Пакистан: 50 – 80 млн,

Бангладеш: 50 – 70 млн,

Мексика: 50 – 70 млн,

Нігерія: 40 – 60 млн.

Індія є світовим лідером за популяцією голубів, маючи приблизно від 300 до 400 мільйонів голубів, велику кількість яких в Індії можна пояснити їх культурним

та релігійним значенням, а також різноманітними середовищами існування країни, які підтримують великі спільноти голубів. Сполучені Штати посідають друге місце — з 200 до 250 мільйонів голубів, завдяки переважанню міського середовища, де голуби вільно й безперешкодно розводяться. Китай, Бразилія та Росія також займають чільне місце у цьому списку, кожна з яких має великі та зростаючі міські популяції, що забезпечують ідеальні умови для процвітання голубів.

Такі країни, як Індонезія, Пакистан, Бангладеш, Мексика та Нігерія, також мають значні популяції голубів, що зумовлено поєднанням урбанізації та наявності харчових ресурсів. У багатьох із цих країн голуби стали невід'ємною частиною міського ландшафту, часто розглядаючись як символи миру та як окраса навколишнього середовища. Однак управління великими популяціями голубів створює труднощі, особливо з погляду громадського здоров'я та захисту інших місцевих видів птахів.

За різними даними у світі на сьогодні налічується понад 1 мільярд голубів. Найбільші популяції, як зазначалося вище, спостерігаються в Індії (300–400 млн), США (200–250 млн), Китаї (150–200 млн) та Бразилії (100–150 млн). Це зумовлено культурними традиціями, де голуби є важливою частиною міського середовища [1].

У Франції популяція голубів оцінюється в 20–30 мільйонів, і хоча традиційне голубівництво менш популярне, інтерес до декоративних та спортивних птахів зберігається й донині. У Великій Британії традиційне голубівництво переживає спад: кількість заводчиків зменшилася з 500 000 у 1950-х роках до 42 000 на сучасну пору. Попри це, щорічне шоу British Homing World Show of the Year в Блекпулі залишається важливою подією для любителів, де проводяться змагання та продаж птахів.

У 2024 році міжнародні змагання AviRings Derby зібрали понад 2 350 птахів із 24 країн, зокрема з Нідерландів та Німеччини, що свідчить про зростання інтересу до цього виду спорту в Європі [2].

У світі також спостерігається зростання ринку м'ясного голубівництва: у 2023 році ринок оцінювався в 23,83 мільярда доларів США й прогноуються досягнення 33,59 мільярда до 2032 року. Основними гравцями в цій галузі голубівництва є компанії, такі як Tyson Foods, що інвестують селекцію та технології утримання птахів У Саудівській Аравії Міністерство навколишнього середовища, водних ресурсів та сільського господарства ініціювало програму з розведення м'ясних голубів, спрямовану на досягнення 16 мільйонів птахів на рік (12 000 тонн м'яса). Це частина національної стратегії Vision 2030, орієнтованої на підвищення продовольчої безпеки та зменшення залежності від імпорту [3, 4].

Пандемія сприяла відродженню інтересу до голубівництва серед молоді в Європі та США. Молоді ентузіасти, такі як Callum Percy та Serena Mihaila, почали розводити декоративних голубів у своїх домівках, а також активно брати участь у змаганнях та ініціативах, спрямованих на поліпшення іміджу міських голубів [5].

Сучасні інкубатори для птахів оснащені технологіями IoT, що дозволяють дистанційно контролювати температуру, вологість та вентиляцію. Це знижує ризик санітарно-гігієнічних прогалин та забезпечує оптимальні умови для виведення пташенят [6].

Історія голубівництва в Україні

Історія голубівництва в Україні має глибоке коріння, яке сягає ще до періоду Київської Русі, коли голуби використовувалися для передачі повідомлень. З часом ця практика поширилася серед селян та міщан, і голуби стали невід'ємною частиною побуту. З часів середньовіччя птахи відігравали важливу роль у комунікації, харчуванні, релігійних обрядах та культурних традиціях. У XIX столітті голубівництво стало популярним серед міщан та селян. У радянські часи голубівництво стало популярним хобі серед населення. У 1950–1960-х роках у містах та селах України з'являлися численні голубники. Це заняття стало символом вітчизняного побуту, а голуби — частиною культурної ідентичності.

У 1992 році в Україні була створена Федерація голубиноного спорту України (ФГСУ), яка об'єднала голубоводів з різних регіонів. З того часу спортивне голубівництво в Україні активно розвивається, зокрема у Львівській, Чернівецькій, Дніпропетровській та інших областях. Українські голуби беруть участь у міжнародних змаганнях, зокрема в Польщі, Румунії та Литві, де показують високі результати.

Зокрема, в Україні були створені унікальні породи голубів, що стали частиною національної спадщини. В Україні голубівництво має глибокі традиції, за останні десятиліття спостерігається відродження інтересу до розведення голубів різних порід. Основними цілями голубівництва є спортивні змагання, декоративне розведення та збереження культурної спадщини.

У період незалежності, до повномасштабного вторгнення, голубівництво в Україні пережило новий етап розвитку. З'явилися нові клуби та організації, що об'єднали любителів голубів та зберігся інтерес до традиційних порід і методів їх розведення. Спортивне голубівництво продовжує розвиватися, а українські голуби здобувають визнання на міжнародній арені. Військові дії на теренах України завдали непомірного удару не тільки людям, які займалися голубівництвом, чи їх домівкам, а й голубам.

Породне різноманіття голубів у світі та в Україні

За офіційними даними у світі налічується близько 1000 порід голубів, які виведені в різних країнах, що мають різне призначення, а саме:

- 1) високольотні (для здійснення тривалого польоту);
- 2) бійні (для виконання повітряних фігур);
- 3) декоративні (для демонстрації птахів на виставках);
- 4) поштові, або спортивні (раніше поштові голуби використовувалися для доставки повідомлень, у теперішній же час — для спортивних цілей).

Найбільше порід виведено в країнах з довгою історією голубівництва: Індія, Китай, Іран, Туреччина, Німеччина, Бельгія.

Україна належить до країн із багатою традицією голубівництва, особливо високолотного та декоративного.

У країні офіційно визнано понад 30 аборигенних порід, але загальна їх кількість (включно з імпортованими) становить більше 100.

Серед найпоширеніших українських слід виділити такі породи:

- миколаївська високолотна
- київські світлі
- крюківські та кременчуцькі високолотні
- львівські розписні
- старокиївські б'юни

Домашні голуби вкрай різноманітні та наділені варіативною кількістю ознак, аніж будь-який інший вид птахів [1]. У своїй книзі «Походження видів шляхом природного добору» Чарльз Дарвін неодноразово звертає увагу на велику різноманітність домашніх порід голубів, створених протягом тривалого періоду еволюції та методом штучного добору наполегливих селекціонерів (як модель процесу природної дивергенції між дикими популяціями та видами) [2]. Дарвін запропонував класифікацію порід домашніх голубів на основі морфології [3], але взаємозв'язки між основними групами порід та їх географічне походження залишаються нез'ясованими [4, 5].

До уваги пропонується велика вибірка домашніх голубів із 361 особини та із 70 порід, а також дві вільноживучі популяції, щоб визначити генетичні взаємозв'язки в межах цього виду. Відтак виявлено несподівані взаємозв'язки між фенотиповими й дивергентними породами та конвергентну еволюцію похідних ознак між кількома групами порід. Ці спостережливі дані також висвітлюють географічне походження груп порід в Індії й на Близькому Сході та свідчать про те, що гінні породи зробили значний внесок у популяції диких голубів.

Генетична структура порід домашніх голубів

Чарльз Дарвін був великим шанувальником голубів і значною мірою спирався на дієві результати штучного відбору домашніх голубів, щоб довести свою теорію в диких популяціях та видах [2]. «Уважаючи, що завжди найкраще вивчати якусь особливу групу, я, обміркувавши це, взявся за домашніх голубів», – писав він у книзі «Походження видів» [2] (с. 20). Дарвін зазначав, що унікальні породи голубів настільки різні, що, спираючись лише на морфологію, систематик може спокуситися класифікувати їх як абсолютно різні роди [3], проте він також дійшов висновку, що всі породи – це просто варіанти в межах одного виду – скельного голуба *Columba livia*.

Голуби, ймовірно, були одомашнені в Середземномор'ї щонайменше 3000–5000 років тому, а можливо, навіть раніше як джерело їжі [3, 6, 7]. Їх надзвичайне різноманіття можна розглядати як результат масштабного селекційного експерименту. Породи демонструють різючі відмінності в черепно-лицьових структурах, кольорі та візерунку пігментації оперення, розміщенні та структурі пір'я, кількості й розмірі осьових та апендикулярних елементів скелета, вокалізації, поведінці під час польоту та багатьох інших ознаках [1–5]. Крім того, багато з цих ознак присутні у багатьох породах. Сьогодні фанатично віддана спільнота любителів голубів налічує тисячі заводчиків у всьому світі. Ці любителі є хранителями цінного, але значною мірою невикористаного, резервуара біологічного різноманіття.

Здійснивши перший крок у розробці голуба як моделі еволюційної генетики та біології розвитку, є нагода розглянути два фундаментальні питання щодо еволюції похідних ознак цього виду. По-перше, які генетичні зв'язки між сучасними породами голубів? По-друге, чи підтверджують генетичні докази спільне походження порід із подібними ознаками, чи деякі ознаки еволюціонували неодноразово в генетично неспоріднених породах?..

Щоб відповісти на ці питання, слід вивчити генетичну структуру та філогенетичні зв'язки серед великої вибірки домашніх порід голубів. Основною метою, отже, повинні бути зв'язки між традиційними породними групами, до яких

породи відносяться на основі фенотипової схожості та/або географічних регіонів нещодавнього розвитку породи (Рисунок 1) [4, 5, 8]. Спочатку варто використати 32 незв'язаних мікросателітних маркерів для генотипу 361 особини із 70 домашніх порід та двох вільноживучих популяцій, а потім слід використати байесівський метод кластеризації в програмному забезпеченні STRUCTURE [9] для виявлення генетично подібних особин у вибірці (Рисунок 1; див. Також Рисунок S1, доступний онлайн). Коли буде прийнято два генетичні кластери ($K = 2$, де K - кількість передбачуваних кластерів генетично подібних особин; Рисунок 1), перший кластер об'єднає кілька породних груп із суттєво відмінними морфологіями. Основними членами цієї групи повинні бути дутіші та дропери, які мають значно збільшений, вип'ячений zob; віялохвості, які мають надлишкові та підняті хвостові пір'я; і, нарешті, гривасті голуби, породи з незвичайними пір'яними гривами або капюшонами навколо голови (Рис. 1).

Другий предковий кластер складається переважно з тумблерів (включаючи ролерів та високольотних), найбагатших основних груп (принаймні 80 порід визнано в США) [4, 8]. Тумблери, як правило, мають невелике тіло і спочатку були виведені як спортивні літуни, причому багато порід досі здатні виконувати сальто назад у польоті. Однак у більшості сучасних порід тумблерів відбір найбільш інтенсивний за морфологічними ознаками, такими як розмір дзьоба та оперення. До цього кластера також включені сови та породи серветок (серветки - це потовщення шкіри, що виходять з дзьоба). Ці дві породи суттєво відрізняються за кількома ключовими ознаками: сови зазвичай мають мініатюрний розмір тіла, мають виражену грудну або шийну оборку та найменші дзьоби серед усіх порід, тоді як породи голубів (англійський яacobin, скандарун та драгун у нашому аналізі) мають більше тіло, не мають оборки та мають найскладніший скелет та форму дзьоба серед усіх домашніх голубів [4, 5].

Голуби-домаки (поштові голуби та їхні родичі) також включені до другого кластера. Поштові, кумулетні та совині породи — всі представники цього кластера — зробили значний внесок у розвиток сучасного поштового голуба англійського та

бельгійського типів приблизно 200 років тому [5]. Відповідно до цього недавнього змішання, сови та кілька порід голубів-домаків продовжують частково належати до одного кластера при $K = 4$ і вище, а кумулет має схожість з хомерами та сережками при $K = 7$. Кількість кластерів після $K = 9$ розкриває структуру окремих порід, а не надає додаткового розуміння про групи порід (Рисунок S1).

Примітно, що хоча алельна схожість потенційно вказує на спільне походження, цей аналіз явно не генерує філогенетичну гіпотезу. Більше того, альтернативне пояснення кластеризації полягає в тому, що великі ефективні розміри популяції можуть призвести до великої кількості спільних алелів.

Далі ми використали дані багатолокусного генотипу з підмножини порід (тих, що мають $>50\%$ членства в кластері при $K = 9$)

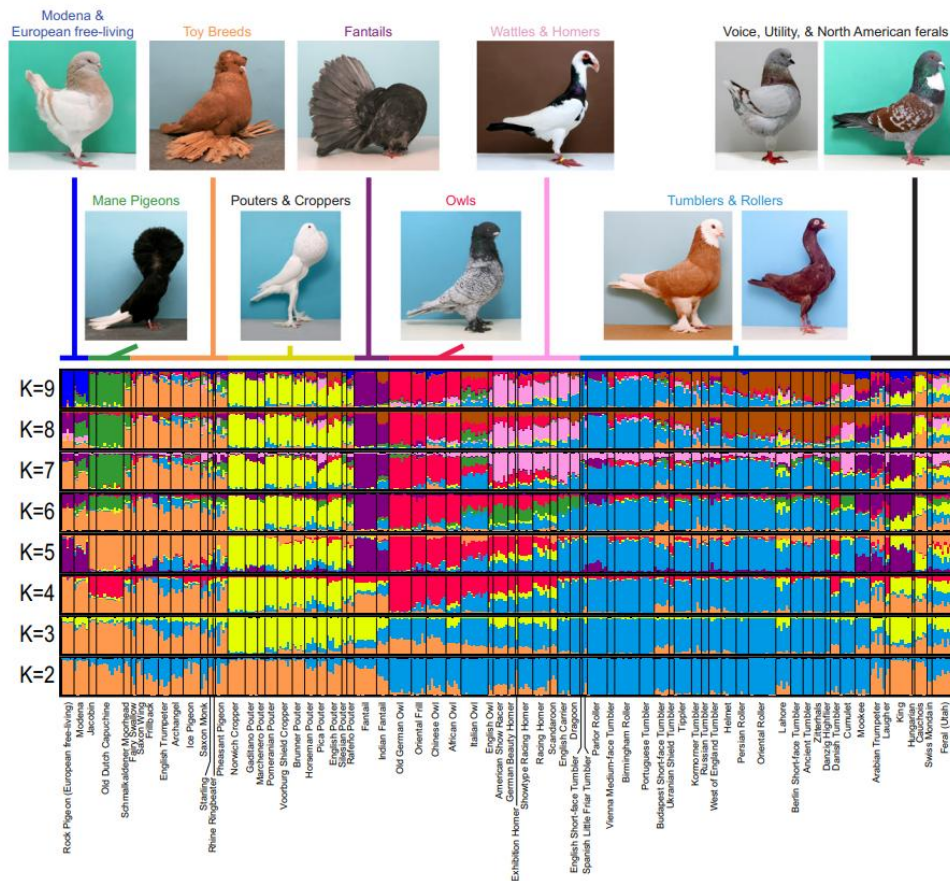

Рисунок 1. Генетична структура скелястого голуба (*Columba livia*)

Результати аналізу STRUCTURE показують коефіцієнти належності до генетичних кластерів 361 особини, що представляють 70 домашніх порід та дві вільноживучі популяції (європейську та північноамериканську, відповідно, у крайньому лівому та крайньому правому кутах графіків) скельного голуба. Кожна вертикальна лінія представляє окремого птаха, а частка належності до генетичного кластера представлена різними кольорами. Тонкі чорні лінії розділяють породи. При $K = 2$ сови, сріблянки та горбатки є переважними членами одного кластера (синього), тоді як інші породи складають інший кластер (помаранчевий). При $K = 3$ пугачі та віялохвості (жовтий) відокремлюються від ігрових та інших порід, а при $K = 5$ пугачі відокремлюються від пугачків. Пугачі та віялохвості також мають генетичну схожість з нещодавно виведеним королівським голубом, породою зі складним гібридним фоном, який, ймовірно, включає внески індійських порід [5]. При $K = 5$ віялохвості також об'єднані з моденською, стародавньою італійською

породою та вільноживучою європейською популяцією. Останні дві утворюють окремий кластер при $K = 9$. При $K = 10$ і вище (Рисунок S1) деякі групи порід віднесені до різних генетичних кластерів. Це свідчить про те, що низка передбачуваних кластерів після $K = 9$ розкриває структуру окремих порід, а не дає додаткового розуміння генетично подібних груп порід. Верхній ряд фотографій, зліва направо: моденський, англійський трубач, віялохвостий, скандарун, королівський, кашуа. Нижній ряд: яacobin, англійський дутиш, східний фрїл, західно-англійський тумблер, цїттерхальський (старгардський шейкер).

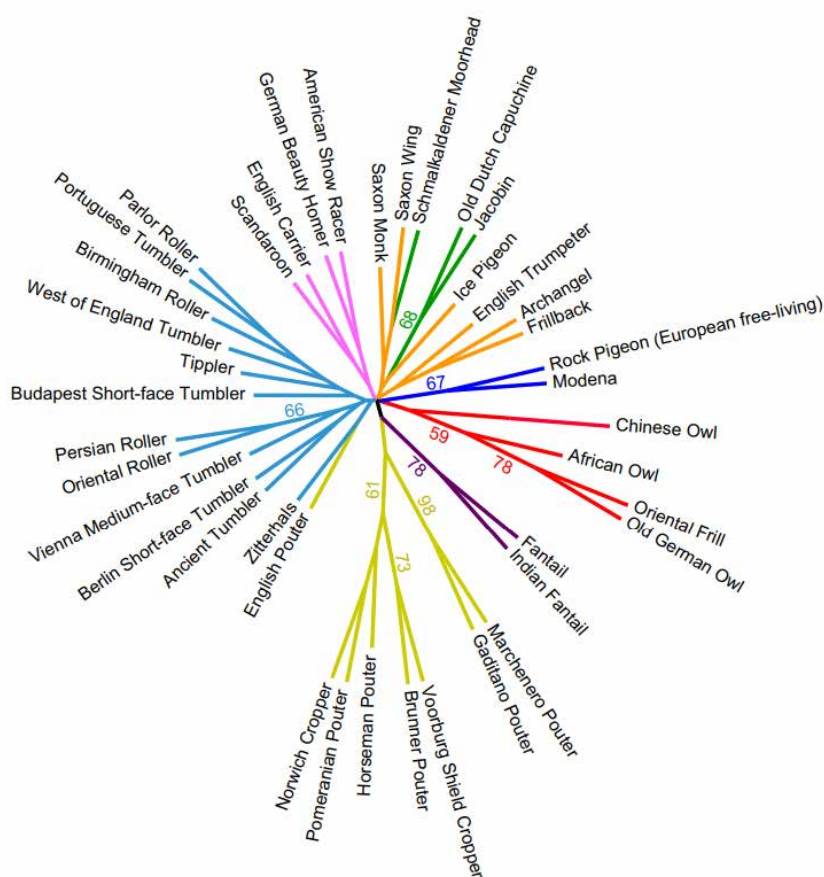

Рисунок 2. Дерево консенсусного об'єднання сусідів сорока домашніх порід та однієї вільноживучої популяції скельного голуба. Дерево було побудовано з використанням попарних генетичних відстаней хордів Каваллі-Сфорца та включає підмножину порід з $>50\%$ членства в одному генетичному кластері при $K = 9$. Кольори гілок відповідають кольорам кластерів на рисунку 1, за винятком того, що всі породи горбатих голубів представлені світло-блакитним кольором для ясності. Помітною невідповідністю між аналізом STRUCTURE та деревом є групування

англійського дутиша з горбатим голубом, а не з іншими дутишами; однак це групування не є добре підтвердженим. Відсоток підтримки бутстрепа на гілках (R50%) базується на 1000 ітераціях, а довжини гілок пропорційні значенням бутстрепа.

Для цього слід розрахувати генетичну відстань між породами та створити дерево з'єднання сусідів (Рисунок 2). Серед основних варто виділити такі групи: дутиші, віялохвості, гривасті, горбаті, моденські та вільноживучі європейські, а також сови, що мають сильну статистичну підтримку (рис. 2). Усе ж на рівні породи, спостерігається суттєва генетична диференціація, що свідчить про те, що в багатьох випадках гібридизація між породами була обмеженою (середнє попарне $F_{ST} = 0,204$ для всіх порід, максимум $F_{ST} = 0,446$; потенційно більш надійні оцінки диференціації, враховуючи скромні розміри вибірки для деяких порід [10]: середнє $Dest = 0,156$, максимум $Dest = 0,421$; Таблиці S4 та S5). Для порівняння, середня попарна диференціація серед африканських та євразійських популяцій людини з історично обмеженим потоком генів нижча (середнє $F_{ST} = 0,106$, максимальне $F_{ST} = 0,240$ для порівняння між популяціями пігмеїв та китайців з використанням щільного набору SNP по всьому геному [11]).

Беручи ці результати разом, наш аналіз показує як очікувану, так і неочікувану генетичну спорідненість між породами.

Одомашнені тварини, такі як собаки та кури, голуби, ймовірно, мають ретикулярну, а не ієрархічну еволюційну історію, що відображається у складній генетичній структурі багатьох порід та зіркоподібній філогенії. Ці висновки, ймовірно, є результатом гібридизації, яка відбувалася протягом усієї історії одомашнення голубів; ця практика продовжується і серед деяких сучасних селекціонерів, часто з метою перенесення нового забарвлення у встановлену породу або «покращення» існуючої ознаки. На відміну від суворих правил реєстрації чистокровних собак, за яких сучасні породи фактично є закритими племінними популяціями, розділеними великими генетичними відстанями [12, 13],

не існує жодних перешкод для змішаного походження або батьківства голубів (середній $F_{ST} = 0,33$ між породами собак [12] порівняно з 0,24 для голубів). З іншого боку, незначна генетична варіація поділяє породи собак на підгрупи [13], і, як правило, (Рисунок 2), дерева собак, що об'єднуються по сусідству, демонструють обмежену структуру внутрішніх гілок [12, 13].

Конвергентну еволюцію ознак Дарвін означив 32 породами голубів, поділивши їх на чотири основні групи на основі морфологічних ознак, особливо зосередивши увагу на розмірі дзьоба (рис. 3А). Цей аналіз справдив структуру з 14 породами в дослідженні Дарвіна, які були йому доступні, і виявилось, що його морфологічна класифікація загалом збігається із сучасними генетичними результатами (рис. 3В). Розмір дзьоба – це лише одна з багатьох ознак, які голубівники відібрали протягом останніх кількох століть, а в деяких випадках і тисячоліть.

Лапаті лапи, гребені на голові та безліч варіантів забарвлення з'являються в багатьох лініях [8] і, мабуть, еволюціонували більше, ніж один раз (рис. 4). Разом ці висновки свідчать про те, що ознаки часто, але не завжди, відстежують походження порід. Ця тема повторюваної еволюції широко поширена в генетичних дослідженнях інших природних та одомашнених видів, а також у відповідних джерелах [14–17].

Географічне походження порід

Сучасні породи часто описуються як ті, що походять з Англії, Німеччини, Бельгії чи інших країн Європи, але їхніх предків, ймовірно, завезли туди здалеку торговці або колонізатори [3–5, 18, 19]. Попри це неможливо остаточно визначити місце одомашнення голубів. Генетичні дані в поєднанні з історичними записами можуть дати нові підказки про географічне походження деяких основних груп порід.

Більшість історичних джерел простежують походження порід вартових сов та тумблерів на Близькому й Середньому Сході сотні років тому, а стародавні

породи були перевезені до Європи та Індії для подальшого розвитку шляхом гібридизації або селекції [3, 5, 19–21]. Наші генетичні аналізи узгоджуються з цим спільним географічним походженням: ці три групи мають значну приналежність до одного генетичного кластера при $K = 2-3$, і дві з трьох порід голубів-синіх (англійський голуб-носій та драгунський) зберігають високі коефіцієнти належності до кластера гортачів до $K = 5$

(рис. 1).

Породи віялохвостих голубів, ймовірно, походять з Індії та зазнали менше ауткросингу, ніж багато інших порід [5]. В аналізі структури віялохвостий голуб (індійський павичевий голуб меншою мірою демонструє дивовижну спорідненість з дутишами при $K = 2-3$, і ці дві групи мають спільну головну гілку на дереві сусідства (рис. 1, 2); ці дві групи є одними з найбільш морфологічно екстремальних серед усіх домашніх голубів та одними з найбільш відмінних один від одного.

Європейські селекціонери розробляли дутишів протягом кількох сотень років [22, 23], і голландські торговці, можливо, спочатку завезли їх до Європи з Індії [5]. Разом історичні дані та генетична схожість між віялохвостими та дутишами підтверджують гіпотезу про спільне географічне походження в Індії.

Походження популяцій диких голубів

Домашні скельні голуби вперше були завезені до Північної Америки приблизно 400 років тому, а дикі популяції, ймовірно, сформувалися невдовзі після цього [24, 25]. Так само деякі євразійські та північноафриканські дикі популяції, ймовірно, майже такі ж старі, як і початковий процес одомашнення. На додаток до домашніх порід, у цьому дослідженні зафіксована популяція диких голубів (Солт-Лейк-Сіті, Юта). Тож особини будь-якої домашньої породи зробили внесок у дикий генофонд, і дикі птахи показали гетерогенну належність кластерів до максимального значення K (рис. 1). Усе ж очікування базувалися на тому, що гінний голуб зробить значний внесок у дикий генофонд.

Перегони голубів – це надзвичайно популярне та ризиковане хобі в усьому світі, та попри це, багато птахів беруть активну участь у змаганнях... У даній праці поміщені зразки вільноживучих гірських голубів, проте існування «чистих» диких популяцій, не забруднених домашніми чи дикими, є сумнівним [26], адже в Шотландії генетична схожість із домашніми породами та з нашою північноамериканською вибіркою диких голубів очевидна. Відповідно до попередніх досліджень [24, 27], європейські та північноамериканські вільноживучі популяції сильно диференційовані ($D_{st} = 0,162$). Європейська вибірка групується з моденською, колишньою гінною породою, яка була виведена в Італії до 2000 років тому [5] (рис. 1 та 2).

Домашній голуб як модель генетики та різноманітності птахів

Дарвін з ентузіазмом пропагував домашніх голубів як засновника для розуміння природного відбору в диких популяціях та видах, і таким чином голуби займають унікальне місце в історії еволюційної біології. Зовсім недавно одомашнені тварини стали важливими моделями швидких еволюційних змін [28]. Оперені ноги, орнаментация голови, відмінності скелета, варіації кольору оперення та інші ознаки, які цінують селекціонери, створюють численні можливості для вивчення генетичних та морфологічних ознак у птахів. Ці та інші ознаки неодноразово еволюціонували у багатьох породах, і завдання, що виникає в результаті цього дослідження, полягає в тому, щоб визначити чи є цей розподіл ознак результатом відбору за варіацією стояння (або шляхом гібридизації між породами, або повторного відбору на варіантах у диких популяціях), від *de novo* мутації в незалежних лініях, або обидва. Безперечно, в першому випадку певні області геному голуба матимуть спільну історію та гаплотипи, які відображають передачу цінних ознак між породами. Ця гіпотеза буде перевірена, коли з'явиться детальна інформація про геномне різноманіття цього виду. Голуби також легко розводяться в лабораторії, а морфологічно різні породи є взаємоплідними [2, 3, 29]. Тому гібридні схрещування повинні бути плідним методом картування генетичної

архітектури похідних ознак, багато з яких, як відомо, мають відносно просту генетичну основу [4, 29].

Надзвичайний діапазон варіацій у домашніх голубів відображає, якщо не перевищує, різноманітність серед диких видів водоплавних птахів. Домашні голуби та види диких птахів відрізняються багатьма однаковими ознаками, тому свійські голуби є відправною точкою до генетичної основи еволюційного різноманіття птахів загалом [1, 30]. Нещодавно було показано, що зміни в тих самих генах, а в деяких випадках навіть ті самі мутації, лежать в основі подібних фенотипів як у диких, так і у свійських популяціях [31, 32]. Генеалогічна історія голубів є вкрай важливою основою для аналізу генетичного контролю багатьох нових ознак у цього виду птахів.

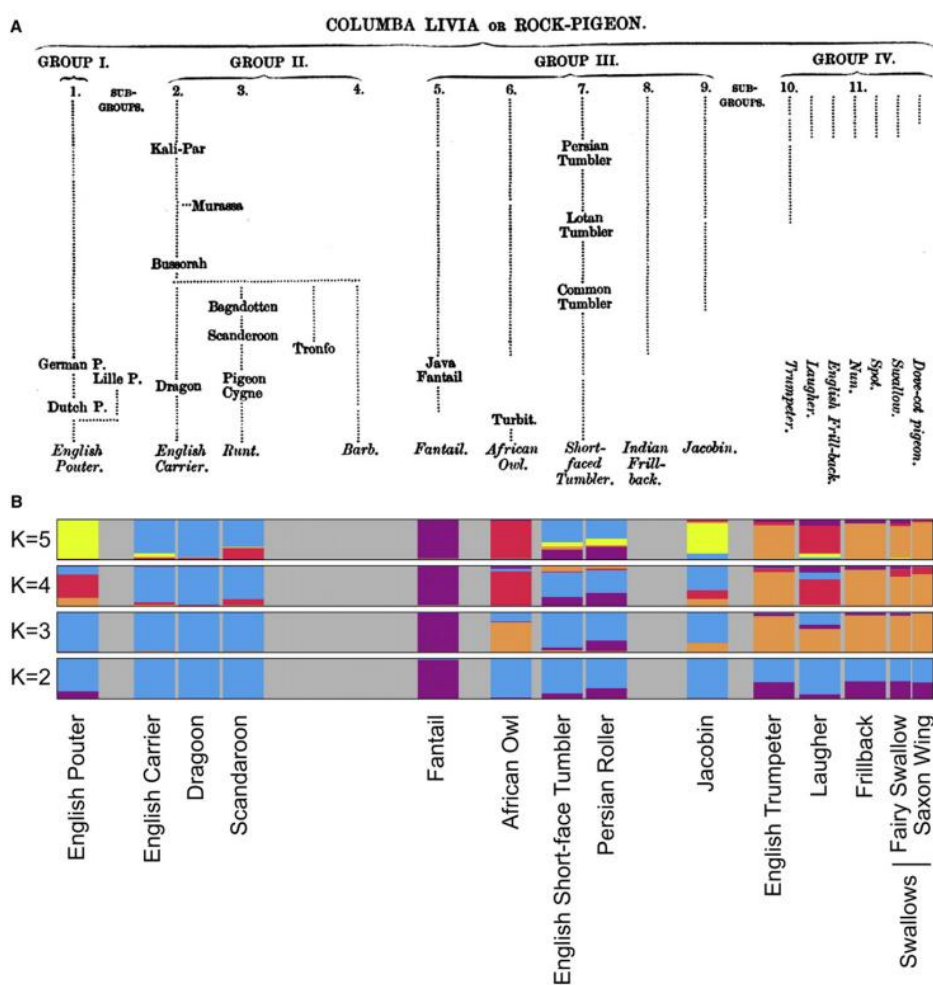

Рисунок 3. Порівняння класифікації Дарвіна на основі морфології та аналізу генетичної структури порід домашніх голубів.

(А) Дарвін класифікував 32 породи на чотири групи: (I) дугиші та павтчеві, які мають збільшені зуби (див. також рис. 1 та 4); (II) породи із сережками, багато з яких мають розвинені дзьоби та малі з великим тілом; (III) «штучне» угруповання, яке діагностується відносно коротким дзьобом; та (IV) породи, які нагадують предка скельного голуба «в усіх важливих аспектах будови, особливо в дзьобі» [3] (с. 154).

Повне зібрання творів Чарльза Дарвіна онлайн (<http://darwin-online.org.uk/>).

(В) Середні коефіцієнти належності до генетичних кластерів для 14 домашніх порід представлені в класифікації Дарвіна та нашому генетичному аналізі. Коли передбачається два кластери ($K = 2$), віялохвості голубки відокремлюються від усіх інших порід. При $K = 3$ породи в групі IV Дарвіна та африканська сова (група II) мають високий коефіцієнт належності до нового кластера. При $K = 4$ африканська сова, сміхоподібна сова та (меншою мірою) англійська сова належать до нового кластера, який включає представників трьох різних морфологічних груп. При $K = 5$ англійська сова та якобін утворюють кластер. Хоча деякі генетичні кластери охоплюють більше однієї морфологічної групи, інші є послідовними в межах однієї групи. Наприклад, породи голубів-волоконів (група II), горбатих голубів (група III) та більшість групи IV залишаються об'єднаними з породами з подібною морфологією при $K = 2-5$. У сукупності ці результати підтверджують, що морфологія є добрим загальним предиктором генетичної подібності у домашніх голубів, але вони також показують, що породи, які мають алельну подібність, можуть бути морфологічно різними. Дарвін також визнав, що породи, об'єднані за формою, не обов'язково об'єднані за походженням, і, навпаки, анатомічно різні породи можуть бути спорідненими. Наприклад, він класифікував короткодзьобого барбуса (якого немає в нашому наборі генетичних даних) до довгодзьобих порід II групи.

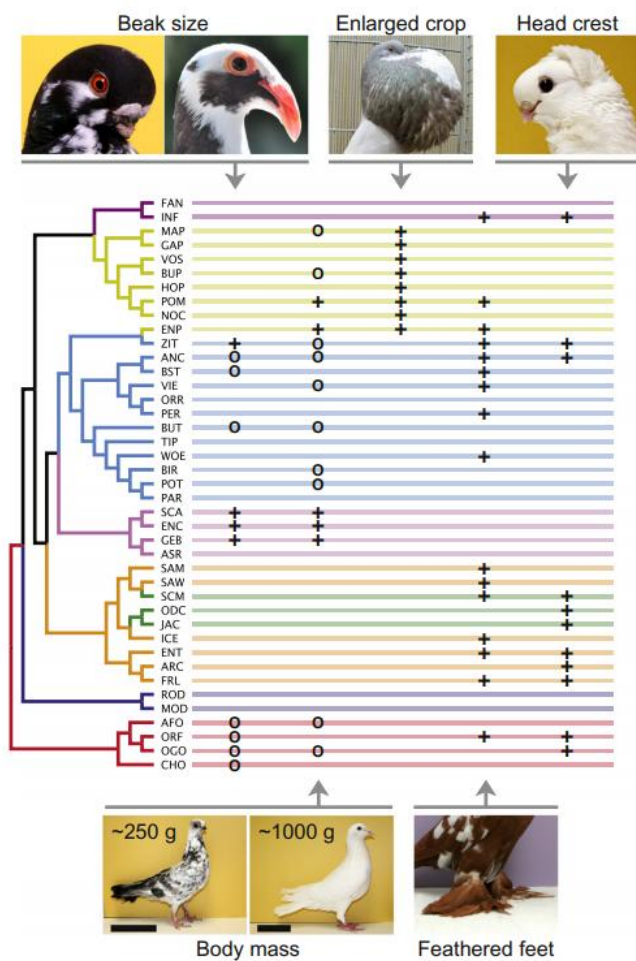

Рис. 4. Розподіл кількох похідних ознак серед груп домашніх голубів

Філогенетичне дерево на рисунку 2 було перетворено у формат кладограми з однаковою довжиною гілок (крайне ліворуч). Для стовпця розміру дзьоба «+» вказує на суттєве збільшення розміру відносно предкового стану, а «O» вказує на зменшення [4, 8]. Для маси тіла «+» вказує на породи з максимумом понад 550 г, а «O» вказує на ті, що важать менше 340 г [4, 8]. Хоча тут зображено 4-кратну різницю в масі тіла, крайні значення маси тіла серед усіх відомих порід суттєво відрізняються. Для зоба, оперених лап та головного чубчика «+» вказує на фіксовану або змінну присутність ознаки (суттєве відхилення від предкового стану [4, 8]). Усі вказані ознаки були відібрані в кількох групах, за винятком збільшеного зоба, який обмежується дутишами та трясунами. Можливим винятком є кошуа (не включена до дерева; див. рис. 1), порода без кудлатих ворсинок зі збільшеним та

надутим зобом, яка була виведена століття тому шляхом схрещування надувних ворсинок та великотілої породи Монден [5, 33].

Наш аналіз СТРУКТУРИ підтверджує цю гіпотезу, оскільки кошуа мають 37,8%–89,7% членства в генетичному кластері, що містить надувних ворсинок з $K = 2-9$ (рис. 1). Показані породи (за годинниковою стрілкою зверху ліворуч) – це африканська сова*, скандарон, норвічська сова, старонімецька сова, західно-англійський гороховий*, білий карно та будапештський короткодзьобий гороховий. Масштабні смуги відображають 10 см. *Фотографії надано Томасом Хельманом.

Використання голубів з військовою метою

Франція залишається останньою країною Європи, де армія, як і раніше, утримує і навчає поштових голубів для потенційних можливостей військового зв'язку.

Ця традиція налічує понад сто років, а основне гніздо для пернатих зв'язківців розташоване у фортеці Монт-Валер'єн, неподалік Парижа. Сьогодні близько 150 голубів французької армії тренуються, зберігаючи навички, що колись рятували життя на полях битв. Ці птахи мають здатність знаходити шлях додому на відстані до 1000 кілометрів, орієнтуючись магнітним полем Землі, а деякі породи здатні розвивати швидкість до 120 км/год на коротких дистанціях.

Поштові голуби зіграли важливу роль під час Першої світової війни. Наприклад, у битві при Вердені французький голуб на ім'я Ле Вайян доставив екстрене повідомлення крізь бомбардування та хмари отруйного газу, що дозволило врятувати понад сто людей, оточених у Фор-де-Во. Голуб загинув від отриманих ран, але пізніше був посмертно нагороджений Хрестом за бойові заслуги.

В епоху сучасних технологій використання голубів вже не є актуальним для бойових операцій, проте в надзвичайних ситуаціях — при повній відмові зв'язку — армія Франції може задіяти їх для передачі повідомлень.

Подібну практику продовжує і Китай, де з 2010 року розвивається резервна армія голубів для підтримки зв'язку у разі повного відключення електронної інфраструктури в державі.

В Армії оборони Ізраїлю теж була своя голубина служба, яка функціонувала до 1957 року і налічувала близько 1000 пернатих зв'язківців. На початку відео можна побачити навчання з висадки парашутистів-десантників, які мають поштовий голуб. Зібравши інформацію, вони відправляють маленького листоношу на "велику землю" з розвідкою.

РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛ, УМОВИ І МЕТОДИКА ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Технологія утримання голубів у розпліднику

Для успішного розведенні голубів та збереження їхнього здоров'я важливу роль відіграють приміщення. Голубиний розплідник має бути правильно розташований, досить просторим, світлим, з чистим та свіжим повітрям відповідної вологості за відсутності протягів. Найкращим розплідником для голубів вважається горищне приміщення. Воно завжди сухе, добре вентилується і з нього забезпечується вихід птахів на дах із відносно великою висотою та гарним оглядом. Особливо це важливо для всіх льотних порід. Спеціально обладнані розплідники мають варіанти розміщення: на плоских дахах сучасних будинків, на підставках різної висоти, виходячи з умов місцевості та проекту, а також на фундаменті заввишки не менше 25 см на один або два поверхи. Розплідник має бути розташований так, щоб його лицьова сторона (світлові та вихідні вікна) була звернена на південь чи південний схід. Сонячні промені, що потрапляють у розплідник, позитивно впливають на здоров'я голубів, особливо молодняку. При будівництві або придбанні розплідника необхідно враховувати, яка кількість і які породи голубів будуть розміщуватись у ньому в зимовий час. На одну пару дрібних та середніх голубів покладено не менше 0,5 м³, на одну пару великих – до 1 м³. У відділенні розплідника рекомендується містити трохи більше 10-15 пар голубів однієї породи чи однотипних порід.

Бажано в розпліднику мати два відділення для роздільного утримання голубів та голубок у зимовий час, відділення для молодняку поточного року та господарське приміщення для зберігання зерна, мінеральних кормів та інвентарю. Всі ці приміщення розміщують на один або два поверхи. За наявності двох приміщень у літню пору одне використовують для старих голубів, а друге — для молодняку та господарського відсіку у вигляді шаф або скринь. Взимку їх використовують для роздільного утримання голубів та голубок. Висота в розпліднику повинна бути 1,8-2 м, площа вікон складатиме 1/10 площі підлоги. У

розпліднику рекомендується мати електричне освітлення, щоб була можливість регулювати тривалість світлового дня та перевіряти стан голубів у будь-який час доби. Двері краще робити подвійні, зовнішні суцільні з дошок та металу, внутрішні ґратчасті, стягнені сіткою. У теплу пору року на день відчиняють зовнішні двері. При цьому через внутрішні двері збільшується освітленість і покращується вентиляція в розпліднику.

Якість повітря в розпліднику багато в чому залежить від обладнання та стану вентиляції. Зазвичай роблять припливний отвір, закритий ґратами, на висоті 10-15 см від підлоги і витяжний у найвищій точці стелі або в стіні під стелею. Вентиляційні вікна повинні мати двері, що щільно закриваються, або засувки на період холодної пори року. Можна обладнати примусову вентиляцію. Хороша вентиляція гарантує розплідник від вогкості - найлютішого ворога голубів. Щоб уникнути протягів, не рекомендується розміщувати відкриті вікна на протилежних стінах. Розплідник для голубів можна будувати із цегли, дерева чи металу. У цегляному розпліднику необхідно поштукатурити стіни та стелю. Розплідник, побудований із дерева, можна також оштукатурити або обшити стіни, стелю фанерою та прошпаклювати стики між листами. Металевий розплідник потрібно обов'язково обшити зсередини дошками, а потім фанерою зі шпаклівкою швів. Можливий варіант розплідника з подвійними стінами та дахом із закладкою між ними утеплювача або засипкою. Якщо розплідник розміщений у горищному приміщенні із залізним дахом, то рекомендується обшити стелю з прокладкою теплоізоляції, оскільки від металу створюється влітку температура висока, а взимку низька. У зимовий час температура в розпліднику повинна бути не нижче 5-7 ° С, а в літню - не вище 20 ° С. При розробці проекту розплідника враховують розміри дверей, світлових вікон та віконців для виходу голубів. Зазвичай, двері роблять висотою 150-180 см та шириною 55-70 см.

Розмір віконць для виходу голубів роблять відповідно др порід, які утримуються в розпліднику. Висотою віконця можуть бути від 10 до 25 см, шириною — від 10 до 20 см. У кожному відділенні краще мати два віконця. Ці

віконця розміщують по відношенню до підлоги з урахуванням того, який птах утримується в розпліднику. Для голубів льотних порід їх можна обладнати на висоті 1-1,5 м від підлоги, для нельотних голубів (м'ясні та деякі декоративні) — на висоті 15-20 см від підлоги. Дуже зручно мати регульовані віконця для входу та виходу голубів, залежно від потреби, а для спортивних голубів це необхідно. Для цього у віконці монтується нескладний пристрій або виготовляється вставна рамка. Це пристосування являє собою рухливі кілочки, що гойдаються, з товстого дроту та обмежувач, що переставляється. Для зручності роботи зі спортивними голубами краще обладнати приймач. Це клітина, яку встановлюють до вхідного віконця на період тренувального та змагального сезону. У вільний час від змагань голуби через приймач вільно входять до розплідника та виходять із нього. За необхідності встановлюють обмежувач і зачиняють інші дверцята приймача. Голуб, що прилетів зі змагань, входить до приймача, де його можна вільно взяти, щоб зняти контрольне кільце. За наявності в розпліднику двох віконць в одному обладнають обмежувач на вхід, в іншому — на вихід.

Підлогу в розплідниках роблять із струганих та щільно пригнаних дощок. Дах може бути одно- або двосхилий, залежно від передбаченого в проекті. Залізобетонний дах (плиту) криють 2-3 шарами руберойду на бітумі, дерев'яний - залізом, шифером або руберойдом. Найбільш зручний ухил даху 1 до 10 відносно до ширини площі, що перекривається. Розплідники для спортивних голубів можна робити без вольєра, але перед вхідними віконцями обов'язково має бути прилітна дошка. Розплідники для голубів декоративних, льотних та м'ясних порід обладнують вольєром. Птах у ньому привчається до розплідника, звикає до навколишньої місцевості, приймає сонячні ванни, купається, отримує зелений корм (посів чи посадка на частині площі вольєру, або у спеціальних скриньках) та ходить. Вольєри влаштовують на ґрунті, на підставках певної висоти, підвісні або на даху розплідника. Розміри та форми вольєра залежать від проекту та наявності будівельного матеріалу. У розпліднику кожен голуб повинен мати своє місце для сидіння та створення гнізда в період кладки яєць та виведення пташенят. Для цього

обладнують спеціальні сідала та місця для гнізд з урахуванням породи голубів. Придатним матеріалом для місць відпочинку можуть бути бруски перетином 2-4 см, підвішені на відстані 30-40 см від стелі, бортики біля полиці з рейками товщиною 2-2,5 см або спеціальні сидіння на стінах розплідника.

Насісти

Сідала необхідні для птахів із сильно опереними ногами або опущеними крильми, щоб у них не забруднювалось і не псувалось оперення. Відділення розплідника для племінного поголів'я обладнують полицями, на які встановлюють гнізда та сідала. Найбільш доцільно обладнати полиці так, щоб вони могли бути допоміжним ящиком, місцем для встановлення гнізд, виведення потомства тощо. Довжина полиць 70-80 см, ширина та висота 30-40 см. Можна виготовляти окремі ящики такого ж розміру і встановлювати їх у розпліднику один на інший - стінкою. Коли голубка годує пташенят і готує наступну кладку яєць, клітину перегороджують на дві половини перегородкою, що знімається, висотою 15 см. У вільну половину ставлять гніздо. Для зручності обслуговування гнізд передня стінка повинна вільно відкриватися. Розплідники обладнують найпростішими полицями в кілька ярусів та рядів. Для дрібного та середнього птаха довжина полиці 30, ширина 30 і висота 30 см, для великої - відповідно 70-80, 40 і 40 см. Для голубів з опереними ногами і вислокрилих — до торців стінок, що розмежують полиці, можна прикріплювати бортик із рейки шириною 3-4 см і товщиною 2-2,5 см із відступом 1,5-2 см від полиці. Бортик слугує сідалом для голубів будь-яких порід. Усе внутрішнє обладнання рекомендується робити розбірним, щоб можна було ретельніше чистити і дезінфікувати розплідник.

Гнізда

Гнізда для голубів бувають кількох моделей. Найчастіше застосовується чотирикутна скринька. Розміри його залежить від породи голубів — довжина сторін 20-25 см (див, висота 4-7, боковини гнізда роблять із рейки, дно із фанери. Добре зарекомендували себе гнізда з гіпсу. Вони круглі – діаметр 20-25, висота 6-7 см. Зовнішній бік дна плоский, внутрішній увігнутий. Такої форми виготовляють

точені гнізда з дерева. Щілини, що з'являються на гніздах і тріщини, необхідно зашпаклювати і пофарбувати.

Організація годівлі

Корм для голубів кладуть у спеціальні годівниці. Застосовуються годівниці-автомати, їх використовують, зазвичай, у період вирощування пташенят м'ясних голубів. Мінеральні корми кладуть в окремі годівниці. Кількість чи величина годівниць залежить від кількості голубів. Напувають голубів із напувалок, у які наливають чисту воду. Існує чимало форм напувалок, що запобігають засміченню питної води, купання голубів у ній. Чим частіше міняти у напувалках воду, тим вона свіжіша. В автоматичних напувалках великого об'єму краще міняти воду під час кожної годівлі. Вакуумних напувалок різних варіантів дуже багато. Найбільш прості та зручні застосовують голубівники ВНР. У нас також є вакуумні напувалки, але вони можуть застосовуватися тільки в теплу пору року, оскільки взимку вода в них замерзає. Зручний варіант закритих напувалок, якими можна користуватися в будь-який час року, - найпростіше обладнання з консервних банок, що звільнилися, ємністю 0,4 і 0,85 л. У банку ємністю 0,85 л збоку роблять три прорізи, краї стін загинають, загострення сточують. У банку, ємністю 0,4 л, наливають воду, банка, ємністю 0,85 л, є хорошим прикриттям. Такі напувалки дуже зручно використовувати в ящиках для парувань, а повсякденно в розпліднику з них можна складати блоки й розміщувати на піддонах із низьких консервних банок великого діаметру. Можна робити спеціальні напувалки із запобіжниками, що запобігають потраплянню в них сміття. Щоб уникнути вогкості в розпліднику, напувалки ставляться в піддони.

При потраплянні в напувалки посліду або інших виділень хворого птаха питна вода стає джерелом поширення інфекцій. Важливе значення для здоров'я голубів має купання. Для цього роблять спеціальні ванни або використовують деко з бортиком висотою 4-8 см.

У зимовий час або в закритих розплідниках голубів також потрібно забезпечувати зеленими кормами. Для цього у спеціально зроблені ящики із

землею висівають зернові — овес, ячмінь та ін. Форма та розміри ящиків можуть бути різні, залежно від умов та можливостей. Ящики з пророслою зеленню ставлять у розплідники. Зернофураж та мінеральні корми зберігають у спеціальних ємностях, обладнаних скриньках, ящиках чи шафах. У місцях зберігання має бути сухо, а зернофураж захищений від гризунів. Для збирання розплідника голубівник повинен мати лопату, граблі, мітлу, відро, віник, скребки, совок, маленькі грабельки, бідон або каністру для питної води, ступку для приготування мінеральних кормів і рідке сито, для просіювання ж піску необхідні спеціально обладнана валіза, ящик або сад. Голубівнику-спортсмену бажано мати транспортувальний садок для привчання своїх спортивних голубів перед початком сезону до садка та умов транспортування.

Вимоги до підстилки розплідника

Багато голубівників на підлогу розплідника настиляють (особливо взимку) підстилку — тирсу, сухий торф і пісок. Підстилка полегшує збирання розплідника. Вона необхідна в гнізді на період парування та насиджування. Можна класти соломку, велике сіно, дрібні гілочки дерев, тирсу. Оснащуючи розплідник обладнанням та інвентарем, не потрібно забувати про наявність у ньому аптечки з набором необхідних інструментів та ліків. З інструментів насамперед потрібні скальпель, пінцет, шприц 1-2 см³ з набором голок, ножиці; з перев'язувального матеріалу — бинти різної ширини (2-3 шт.), нитки шовкові, лейкопластир, гігроскопічна вата; з медикаментів - марганцевокислий калій, ентеросептол, левоміцетин, борна кислота та полівітаміни.

Догляд за голубами.

Тільки при правильному утриманні та догляді птах може бути здоровим, фізично міцним, з хорошими екстер'єрними та льотними якостями.

Гігієна голубів у розпліднику

Розплідник повинен бути завжди чистим, сухим, добре освітленим та мати потужну вентиляцію. Поточне прибирання в розпліднику та вольєрі бажане щоденне, ретельніше 1-2 рази на тиждень. Генеральне прибирання розплідника

рекомендується робити двічі на рік (навесні та восени) до настання холодів. При цьому голубів видаляють із розплідника, виносять годівниці та напувалки, обмітають стіни, стелю, чистять підлогу, роблять дезінфекцію і потім білять вапном так, щоб побілка проникла в усі поглиблення. Після цього промивають підлогу, провітрюють приміщення, дають йому підсохнути 1-3 години, повертають на місце продезинфікований і промитий інвентар (годівниці, напувалки), після чого запускають голубів. Можна проводити генеральне прибирання без видалення голубів із розплідника. Але в даному випадку спеціальну дезінфекцію не проводять, обмежуючись побілкою вапном, що має дезінфікуючу властивість.

Годівниці, напувалки, гнізда та ванну для купання 1-2 рази на місяць слід прокип'ятити або облили окропом із содою, промити, прополоскати, а затим висушити. При забрудненні гнізд змінюють підстилку, а під свіжу слід підсипати золу, тертий тютюновий лист, піретрум, полин, які добре діють проти різних паразитів. У розпліднику необхідно мати два комплекти гнізд. Із настанням тепла у вольєрі ставлять ванну з водою для купання голубів. Воду у ванні періодично змінюють, у міру її забруднення. Голубів оглядають щодня, зазвичай під час годування. У здорових птахів гарний апетит і вони швидко йдуть і летять до корму. Хворі сидять, насупившись, з утягнутою головою в плечі, очі прикриті, крила опущені донизу, до корму не летять або клюють його мляво. Таких голубів потрібно терміново ізолювати. Часто у птахів, особливо у слабких, на кігті утворюються кульки з посліду, які під час швидкої ходи стукають і заважають їм пересуватися. Таких голубів беруть до рук й обережно знімають кульки.

Привчання голубів

З багаторічної практики відомо, що спокійні голуби майже завжди показують найкращі результати; спортивні у швидкості польоту, високольотні в тривалості та висоті польоту, декоративні краще поведуться в клітухах при демонстрації на виставках і конкурсах. Кожен голубівник повинен привчати до себе вихованців, щоб вони брали корм із його рук або хоча б не боялися, коли він входить до розплідника для годування чи збирання. Для цього треба приходити в розплідник

завжди в одному й тому ж одязі й підготовувати голубів ласощами — коноплею або соняшниковим насінням. Спочатку ласощі в невеликій кількості кладуть у годівницю, потім розсипають біля себе й дають із розкритої долоні. Зайве занепокоєння нервує голубів, наприклад — вилов. Найкраще ловити голубів у сутінках або в затемненому розпліднику. До систематичного відлову голуби звикають, але це залежить і від індивідуальної особливості нервової системи кожного птаха. Для вилову голубів необхідна певна навичка, вона приходить лише з часом. Отож після раптового руху голубівник повинен миттєво наблизитися до голови голуба. При цьому він, зазвичай, присідає та його беруть за спину, притискаючи крила пальцями.

Підготовка льотних голубів

У процесі підготовки льотних голубів необхідно дотримуватись певної системи, в основі якої лежать загальні принципи дресирування та тренування тварин, а саме: регулярність, поступовість збільшення навантажень, правильне чергування навантажень та відпочинку, виконання режиму утримання та годування.

Насамперед птахів необхідно привчити до себе, приходити в розплідник в однаковому одязі. Вони повинні підлітати до голубаря без остраху й поблизу нього поїдати корм і пити воду. Перед початком тренування голубів вивчають у польотах, а надалі враховують такі фактори: породу, здоров'я та фізичний стан птахів, стиль польоту, вік, розташування розплідника, погоду, пору року та доби. Якість голубів у польоті, притаманну цій породі, визначають за стилем, висотою, тривалістю, швидкістю польоту і за здатністю їх орієнтуватися. Ці якості добре передаються у спадок, але повинні підтримуватись й удосконалюватися шляхом систематичного тренування.

Усі домашні льотні голуби групуються за стилем польоту й у групи входять різні породи. Спортивні голуби мають прямолінійний швидкісний політ. Високольотні поділяються на голубів із безкружним та круговим польотом. Бійні

голуби мають свій стиль польоту з акробатичними трюками, а турманам характерні інші трюки в повітрі. Прості льотні голуби також літають по-своєму.

Для досягнення високих показників у польотах застосовують спеціальні системи тренувань. Існує єдине правило для голубів усіх льотних порід – починати тренування молодняку з початком його польотів біля голубиноного розплідника та після переходу від писку до воркування. Цей період, зазвичай, настає в 1,5-2 місяці з дня виведення, але він залежить від стану здоров'я, фізичного розвитку та умов утримання. Спочатку молодих голубів або придбаних протягом 3-4 днів привчають до виходу з голубника у вольєр і входу назад до голубника.

Наступний етап - вихід на дах, ознайомлення з навколишньою обстановкою (3-5 днів) і потім обліт прилеглої місцевості, що складається з кількох кіл біля голубиноного розплідника з посадкою на нього. Молодих голубів найкраще привчати до польотів із надійним ватажком, який добре знає свій голубник, виконує необхідний стиль польоту та має нетривалий політ. Такі тренування необхідно провести 5-6 разів, а потім птахів піднімати у повітря без ватажка. Коли час самостійного перебування молодих у повітрі досягне 10-40 хвилин, залежно від стилю польоту, їх можна поганяти зі старими.

Необхідно пам'ятати, що своєчасний початок тренування голубів – запорука подальшого успіху. Засиджений молодий голуб важко відновлює свої льотні здібності, інколи навіть зовсім їх утрачає.

Найкращою формою для польотів голубів вважається період, коли випадає 10 махове перо першого порядку. Як показує практика, це буває на 8-10-й день після другого виведення пташенят. Зі зміною 5-го махового пера настає загальне линяння, і якщо вона проходить болісно, то гін і змагання цих птахів припиняють. Зазвичай, цей період настає наприкінці липня – на початку серпня.

Рекомендується суворо дотримуватися раціону за періодами року, щоб голуби не жиріли й мали спортивну форму. Усі тренування в польотах необхідно проводити в один час, краще рано-вранці, до годування і тільки в хорошу погоду, не дозволяючи їм перед цим гуляти по даху.

Суворе дотримання режиму тренувань виробляє в голубів звичку до польотів у певний час. Перед випуском у політ перевіряють стан птахів. Не можна пускати ослаблених, хворих, що не відпочили повною мірою після тривалих польотів, голубок за 3-4 днів до кладки першого яйця та за 2-3 дні після кладки другого, а також голубів із різним стилем польоту в одній зграї.

На результати польотів голубів впливають погодні та кліматичні умови. Так, майже на всій території РРФСР у зимовий час (із листопада по березень - квітень) через сильні морози або яструбів майже всіх голубів утримують у розплідниках, не ганяють. Унаслідок цього птахи можуть засиджуватися й частково втрачати льотні задатки. Їх відновлювати треба поступово. Спочатку голубів випускають на дах упродовж 2-5 днів. У цей період вони здебільшого перелітають із місця на місце, опускаючись на землю. Потім найкращих літунів пускають у політ. У наступні тренування поступово підключають до польотів інших голубів. Голубів, які не бажають літати, зазвичай вибраковуюють.

Тренування проводять систематично невеликими групами – від 5 до 15 особин. Велика кількість голубів у зграї ускладнює досягнення поставлених завдань. Піднімають голубів для польотів переважно трьома способами: перший - випускають птахів на дах і потім їх зганяють відразу всією зграєю; другий - голубів беруть у розпліднику, виносять і викидають угору для польоту поодинці або групами; третій спосіб - відловлюють голубів у розпліднику, садять у транспортувальний садок або у спеціально призначену коробку, відносять або відвозять на певну відстань і випускають поодинці чи всіх одночасно. Для кожної групи голубів із певним стилем польоту існує своя методика тренування.

Найбільш простий метод тренування застосовується для гінних голубів із груповим польотом по колу на середній або малій висоті над розплідником - монахів, чайок, чистих та ін. Він полягає у привчанні молодих або придбаних голубів до даху розплідника, їх самостійного обльоту та заходу в голубник протягом 2-3 днів. Наступний етап - згін зі стріхи розплідника у складі групи

привчених голубів. Політ голубів, зазвичай, нетривалий (20-40 хв, іноді до 1 год), їх можна ганяти по кілька разів на день.

Для тренування та гону кружастих порід необхідно підбирати голубів в одну зграю з розворотом під час польоту лише праворуч або ліворуч. Це забезпечить їхню якісну підготовку.

При тренуванні турманів звертають увагу на правильність виконання фігур — філігранних переворотів (див. розділ "Короткодзьобі турмани"). Якщо правильний політ і перевороти порушуються (голуб сідає на хвіст і падає вниз до певної висоти або плескає крильми під час польоту, або ж після виконання переворотів не летить до зграї, а літає низом), то відхилення необхідно виправляти посиленням гоном. Якщо ж у молодих голубів й особливо у старих не виправляються недоліки, їх у племінній роботі більше не використовують.

При проведенні тренувань високольотних, бійних та спортивних голубів до уваги беруться погодні умови, оскільки птахи цих порід перебувають у польоті тривалий час на великій висоті, а в спортивних на великій відстані від дому. Зазвичай, високольотні голуби мають найкращі показники при польотах у тій місцевості, де вони вивелися. Важливий фактор при високих та тривалих польотах - повітряні потоки, їх сила та напрямок, а також якісний склад повітря. Голуби летять краще в чистому прозорому повітрі при висхідних потоках. Тому краще випускати в політ високольотних птахів спозаранку. Час гону повинен бути постійним, що виробляє умовний рефлекс у голубів до польотів. Годувати птахів бажано після закінчення польоту й ніколи не забувати про те, що не можна перегодовувати високольотних голубів. Не рекомендується їм давати багато проводити час на кравлі чи на землі, оскільки після цього голуби знижують свої льотні показники.

Хороші літуни, зазвичай, сидять на своєму місці або в гнізді, злітають лише для того, аби поїсти й напиться води та за сприятливих умов скупатися в чистій воді.

У тренуванні голубів із висотним та тривалим польотом важливу роль відіграє наявність у зграї одного-двох ватажків із відмінними летними якостями, які ведуть усю зграю за собою на велику висоту та знаходяться там кілька годин.

Графік польотів голубів складають з урахуванням тривалості перебування птахів у повітрі. Коли голуби відлітали 10-12 годин і більше, їм потрібно надати відпочинок і наступного разу випускати через 1-2 дні. При п'яти-шестигодинних польотах можна ганяти їх щодня, а якщо вони літали 1-2 години, — вранці й увечері. Вечірні польоти іноді затримуються до темряви. Деякі голубівники залишають голубів літати й на ніч до світанку, а льотні рекордисти залишаються в небі аж до наступного вечора.

Деякі любителі обладнують на даху підсвічування й користуються ним під час темряви. Ганяти високольотних голубів можна й цілорічно, але при цьому треба враховувати, особливо в зимовий час, чи є в цій місцевості яструби та інші хижі птахи, а також украй низьку температуру.

Для польотів голубів кліматичні та погодні умови мають важливе значення. З багаторічного досвіду відомо, що більшість миколаївських голубів не може летіти тоді, коли немає хоча б слабкого вітру чи повітряних висхідних потоків, а гривуни, навпаки, люблять тиху погоду та ясне небо. У негоду, коли йде сніг, дощ чи на небі пливуть низькі густі хмари, а також дме сильний вітер чи наявна висока вологість, птахів краще не ганяти. За поганої погоди голуби злітають неохоче, часто губляться, відвикають довго й високо літати.

З приводу визначення льотних можливостей голубів та підготовки їх до гону є прикмети XVIII-XIX ст., викладені у збірнику "Голубиний мисливець" (1896). Ці прикмети актуальні й донині. Наприклад: "Пусти пір'їнку з руки догори, — якщо ж вона впаде донизу, то значить літун високо не підніметься, якщо ж, навпаки, полетить догори, — то літун неодмінно щезне з поля зору, сховавшись у піднебесній димці", або ж іще: "Не ганяти тричі на день, ані не тримати на покрівлі багато годин". "Гарного птаха видно в польоті. Він літати довго не буде, якщо його надто часто ганяти або ж не ганяти зовсім". Можна привести ще й прикмети: "Коли

високольотні голуби добре літають, наприклад, якщо дим чи пара піднімаються вертикально або навскоси вгору, то птахи будуть довго ширяти в повітрі. Тож в основі гарного польоту голубів є правильний вибір породи, знання правил їх утримання та тренування, а також терпіння і наполегливість голубівника.

При тренуванні високольотних голубів, особливо з довготривалим польотом, необхідно враховувати місце розташування розплідника. Він повинен добре проглядатися, зручним для підйому та посадки голубів. Бажано, щоб поблизу не було високих будинків та дерев. Це відноситься найбільшою мірою до голубівників великих міст із багатопверховими спорудами. У замкнених дворах, де на рівні даху розплідника відсутні повітряні потоки, а знаходяться вони високо вгорі, можливе підняття миколаївських голубів шляхом викиду їх увись руками або виносу на відкрите місце з повітряною тягою — вітром чи випуском. Якщо ж між висотними будинками є "небесне тяжіння", то її використовують при згоні голубів із розплідника або відносять птахів від розплідника у напрямку вітру і в потрібному місці випускають. Вони прямують до розплідника на вітер і, спіймавши крильми його зустрічні потоки, набирають неймовірну висоту і там виконують те, що їм належить виконувати.

Бійні голуби здебільшого мають висотний та тривалий політ зі специфічною грою у повітрі - "боем". Льотні якості цих голубів добре передаються у спадок, якщо порода зберігається в чистоті. Загальний принцип тренування ні чим не відрізняється від тренування високольотних голубів. Тут слід зазначити, що серед бійних голубів зустрічаються такі унікальні, які при виконанні "бою", втрачають орієнтацію в повітрі і, перевертаючись, падають на споруди, дерева та землю. Як кажуть голубівники: "голуб забивається". Унаслідок таких падінь голуби зчаста отримують травми та гинуть. Отож голубівники вживають таких заходів, аби виправити порушення їхнього стилю польоту, а власне: обстригають опухлу кількох пір'їн хвоста або висмикують їх; на 2-3 тижні голуба "саджають на шпильки", тобто маленькою шпилькою протикають крайнє махове перо і забирають у неї решту махових пер першого порядку. Як наслідок, голуб на певний

час утрачає можливість літати. Іноді ці методи допомагають виправити політ голуба. В окремих літунів зберігаються значні льотні порушення, то їх у такому разі або “прикривають”, або ж вони розбиваються насмерть...

Льотні якості спортивних голубів оцінюють за результатами змагання у швидкості польоту на різні дистанції. Для отримання хороших показників у змаганні необхідно дотримуватись правил утримання та тренування спортивних голубів. Кожен голуб повинен мати своє місце — гніздо й сідало в розпліднику. У період змагань не можна робити будь-які переробки зовні розплідника й усередині нього.

Голубівник повинен добре знати стан кожного голуба. Для цього він зобов'язаний спостерігати за своїми вихованцями в голубнику, в польоті під час тренувань та після нього. Голуб може показати високі результати у змаганнях лише у тому випадку, якщо він перебуватиме у хорошій спортивній формі. Вона, зазвичай, відповідає наступним вимогам: голуб рухливий, підтягнутий, політ його легкий, приземлення безшумне, оперення чисте з матово-металевим блиском і пилком (припудрене), на шиї яскравий зелено-фіолетовий відлив, ноги червоні, очі надто виразні. При виході вранці з розплідника голуби самі зриваються з покрівлі й відлітають, як висловлюються голубівники "йдуть у пробіжку". Налітавши досхочу, повертаються додому. Результати у змаганнях спортивних голубів більшою мірою залежать від голубівника, ніж від голубів, а саме від правильності їхнього підбору, змісту та тренувань.

Здебільшого існують три методи тренувань під час підготовки їх до змагань. Вибір методу тренувань залежить від наявності часу в голубівника, від його мистецтва як тренера та умов утримання птиці.

Перший метод — найпростіший і найпоширеніший. При цьому вікна розплідника завжди відчинені, й голуби можуть виходити та заходити в будь-який час. Шляхом послабленої годівлі голубів привчають літати в поля, де вони знаходять насіння бур'янів та зелень. Такі 20-50-кілометрові польоти вони здійснюють на день декілька разів, це дає голубам додаткове фізичне

навантаження, а також допомагає в орієнтації на місцевості та в набутті певного досвіду щодо уникнення хижих птахів.

Вільний натуральний метод (для спортивних голубів) передбачає висиджування яєць та вирощування пташенят навесні й улітку. Їм легше стане долати дальні дистанції у змаганнях, після того як вони самостійно зможуть знаходити корм на полях. При натуральному методі кількість тренувальних випусків, як правило, скорочується, тому голубів починають випускати з 30-50 км. Орієнтовний графік випусків такий: 50, 80, 150 км. Не рекомендується випускати на тренувальні та змагальні дистанції голуба, коли він поганяє голубку до гнізда, а голубку протягом 5-6 днів після кладки яєць, а також при вирощуванні пташенят кашкою — 5-7 днів після вилуплення. Цей метод забирає небагато часу в голубівника, проте він досить ефективний.

Другий метод (військово-зв'язковий) дозволяє за короткий час привчити голубів знаходити свій розплідник, випускаючи їх із невеликих дистанцій. Він полягає в тому, що спортивних атлетів утримують у розпліднику закритими і на 1-2 години на день їх випускають. Вони зграєю літають біля розплідника або на віддалі від нього. Самців тренують уранці, самок — удень. Час перебування голубів у небі поступово збільшують шляхом примусового гону до 1 години й більше. Потім приступають до тренувальних випусків. Зазвичай, перший випуск роблять із 3-5-кілометрової відстані. Потім поступово збільшують дистанцію випуску в певному напрямку: до 10, 20, 40, 80, 160, 250 км. При цьому методі під час спортивного сезону голубам, зазвичай, не дають виводити пташенят – знесені яйця замінюють штучними (пластмасовими чи гіпсовими). Інстинкт створення гнізда та насиджування довго зберігається, оскільки це викликає неймовірну прив'язаність до гнізда та голубки. Спортивну форму голубів підтримують шляхом щоденного гону над розплідником.

Третій метод – удовиний. У змаганнях беруть участь лише самці, у яких для швидкого повернення виробляють стрімкий потяг до гнізда та голубки. Для цього проводять наступні заходи: голубам дають спокійно висидіти першу кладку та

вигодувати пташенят. На 10-12-й день другої кладки самок переводять в інше приміщення, а яйця забирають. Самців, що залишилися, щодня тренують. Час гону поступово збільшують. Під час тренувань самець, повернувшись у розплідник, повинен знайти свою голубку в гнізді, де він залишається з нею деякий час (10-30 хв). Після цього самку прибирають в інше місце, щоб самець її не бачив і не чув. Самців залишають у розпліднику одних закритими, крім часу примусового гону над розплідником і випуску на дистанцію.

Один із провідних московських голубівників-спортсменів А. Р. Сакаян каже, що цей метод дає хороші результати при польотах на короткі та середні дистанції, а також на далекі в хорошу погоду, коли птахи відсутні в розпліднику недовго (1-2 доби, враховуючи час транспортування та повернення додому). Якщо ж погода не сприятлива, то результати, зазвичай, бувають значно гіршими, ніж при натуральному методі. Усе ж при вмілому застосуванні вдівцевий метод дозволяє підтримувати високу спортивну форму самців протягом усього сезону без перерв, які необхідні за інших способів утримання.

Окремі голубівники застосовують комбінований метод тренування своїх вихованців. Суттєвим фактором у тренуванні голубів є привчання їх до транспортувального садка та вміння поводитися в ньому. Для цього рекомендується перед паруванням голубів і голубок посадити окремо в садки для транспортування на 2-3 доби, де їх будуть годувати та напувати. Це тренування проводити краще поза розплідником. Після цього при поданні голубів на змагання вони вже вміють поводитись у тісному колективі, не бояться садка та сидять у ньому спокійно.

Основне завдання тренування — розвиток фізичної витривалості, орієнтації на місцевості та почуття потягу до своєї домівки.

Облаштування голубника

Для утримання 100 птахів знадобиться:

- **Приміщення:** площею близько 12–15 м².
- **Клітки:** 35–40 штук, кожна для 2–3 птахів.
- **Обладнання:** напувалки, годівниці, сідала.
- Вартість облаштування може становити близько 90 000 грн.

Початкові витрати

- **Закупівля 5 пар голубів:** до 10 000 грн.
- **Облаштування голубника:** 90 000 грн.
- **Корми на рік:** 2 500 грн.
- **Ветеринарні послуги:** 7 000 грн
- **Загальні початкові витрати:** близько 102 500 грн.

Потенційний дохід

За рік з 5 пар голубів можна отримати:

- **50 пташенят:** відгодовля до забійної маси характерна лише для м'ясних голубів.
- **40 туш:** продаж по 500 грн за штуку — 20 000 грн.
- **5 нових пар:** продаж по 2 000 грн за пару — 10 000 грн.
- **Оренда птахів:** один захід на місяць по 500 грн — 6 000 грн.

Загальний дохід: 36 000 грн.

Рентабельність та окупність

При активному маркетингу та налагодженому збуті бізнес може окупитися вже через 1,5 року. Збільшення поголів'я та розширення асортименту послуг (наприклад, оренда птахів для свят) сприятимуть зростанню прибутку.

Важливі аспекти

- **Легалізація:** отримання ветеринарного свідоцтва та дотримання санітарних норм.
- **Здоров'я птахів:** профілактика захворювань, вакцинація, обмеження контактів з вуличними птахами.

- **Збут продукції:** налагодження контактів із ресторанами, супермаркетами, організація оренди птахів для заходів.
- Дотримання цих рекомендацій забезпечить стабільний розвиток голубиної ферми

Підсумок

Українське голубівництво є важливою частиною культурної спадщини, що поєднує спортивні традиції з декоративним мистецтвом.

Розведення різних порід голубів сприяє збереженню біорізноманіття та розвитку місцевих традицій.

Створення голубиної ферми в Україні може стати перспективним бізнесом, особливо якщо є намір розводити м'ясні породи голубів.

ПРОПОЗИЦІЇ ВИРОБНИЦТВУ

Провівши дані дослідження, з'явилася нагода стосовно складання змістовного плану для початківця-голубівника, а саме виникли такі задуми:

1. Придбати або виготовити необхідний інвентар та обладнання.
2. Ознайомитися з раціоном для голубів та заготовити зерно й мінеральні корми.
3. Вивчити всі вимоги стандарту для обраної породи голубів та особливості їх утримання.
4. Крім цього, слід пам'ятати, що дотримання всіх зоогігієнічних вимог щодо утримання голубів – запорука успішного їх розведення. Краще запобігти захворюванню, ніж лікувати (безнадійно хворого) голуба.
5. Після придбання голубів необхідно завести журнал племінного обліку та картки, в які слід записувати родовід кожної особини.
6. Необхідно застосовувати запобіжні заходи від проникнення в розплідник кішок і гризунів.

7. З метою профілактики слід не допускати зальоту в голубник диких голубів і контакту з ними, а також горобців.

8. Для отримання якісного потомства потрібно парувати тільки міцних, здорових і чистокровних голубів.

9. Чим довше голуби годують свій виводок «пташиним молочком», тим швидше пташенята ростуть і краще розвиваються.

Поради щодо поліпшення голубівництва в Україні

До цієї галузі птахівництва потрібно ставитися досить сумлінно й серйозно. І в іншому разі вона стане занедбаною та безперспективною.

Список використаних джерел

1. Pigeon Population by Country (2025 Estimates) https://worldstats.com/country-stats/pigeon-population-by-country/?utm_source=chatgpt.com
  2. derby.avirings.com.
  3. [WiseGuy Reports](#)
  4. [Arab News+2Arab News+2fujairahupdates.com+2Arab News](#)
  5. [The Guardian](#)
  6. [P Market Research](#)
  7. ford.dn.ua
    - Федерація голубиноного спорту України — Історія ФГСУ fcu.at.ua
    - Голуби: історія, розуміння та збереження | Humane Foundation [Humane Foundation](#)
    - Коротка історія голубиних перегонів - Клуб "Галичина" [Клуб "Галичина"](#)
    - Голуби на стовпах – блог Віталія Грищенка [Kunsht](#)
[fcu.at.ua+1rest.obozrevatel.com+1Humane FoundationКлуб "Галичина"Kunsht](http://fcu.at.ua+1rest.obozrevatel.com+1Humane FoundationКлуб)
[.Financial Times+1The Guardian+1](#)
Gazeta.ua
1. Price, T.D. (2002). Domesticated birds as a model for the genetics of speciation by sexual selection. *Genetica* 116, 311–327.
  2. Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* (London: John Murray).
  3. Darwin, C.R. (1868). *The Variation of Animals and Plants under Domestication*, Volume 1 (London: John Murray).
  4. Levi, W.M. (1965). *Encyclopedia of Pigeon Breeds* (Sumter, SC: Levi Publishing).
  5. Levi, W.M. (1986). *The Pigeon*, Second Revised Edition (Sumter, SC: Levi Publishing).

6. Sossinka, R. (1982). Domestication in birds. In *Avian Biology*, Volume 6, D.S. Farner, A.S. King, and K.C. Parkes, eds. (London: Academic Press), pp. 373–403.
7. Driscoll, C.A., Macdonald, D.W., and O'Brien, S.J. (2009). From wild animals to domestic pets, an evolutionary view of domestication. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 106 (Suppl 1), 9971–9978.
8. National Pigeon Association. (2010). *National Pigeon Association Book of Standards* (Goodlettsville, TN: Purebred Pigeon Publishing).
9. Pritchard, J.K., Stephens, M., and Donnelly, P. (2000). Inference of population structure using multilocus genotype data. *Genetics* 155, 945–959.
10. Jost, L. (2008). GST and its relatives do not measure differentiation. *Mol. Ecol.* 17, 4015–4026.
11. Xing, J., Watkins, W.S., Witherspoon, D.J., Zhang, Y., Guthery, S.L., Thara, R., Mowry, B.J., Bulayeva, K., Weiss, R.B., and Jorde, L.B. (2009). Fine-scaled human genetic structure revealed by SNP microarrays. *Genome Res.* 19, 815–825.
12. Parker, H.G., Kim, L.V., Sutter, N.B., Carlson, S., Lorentzen, T.D., Malek, T.B., Johnson, G.S., DeFrance, H.B., Ostrander, E.A., and Kruglyak, L. (2004). Genetic structure of the purebred domestic dog. *Science* 304, 1160–1164.
13. Vaysse, A., Ratnakumar, A., Derrien, T., Axelsson, E., Rosengren Pielberg, G., Sigurdsson, S., Fall, T., Seppä, E.H., Hansen, M.S., Lawley, C.T., et al.; LUPA Consortium. (2011). Identification of genomic regions associated with phenotypic variation between dog breeds using selection mapping. *PLoS Genet.* 7, e1002316.
14. Aldenhoven, J.T., Miller, M.A., Corneli, P.S., and Shapiro, M.D. (2010). Phylogeography of ninespine sticklebacks (*Pungitius pungitius*) in North America: glacial refugia and the origins of adaptive traits. *Mol. Ecol.* 19, 4061–4076.
15. Colosimo, P.F., Hosemann, K.E., Balabhadra, S., Villarreal, G., Jr., Dickson, M., Grimwood, J., Schmutz, J., Myers, R.M., Schluter, D., and Kingsley, D.M. (2005). Widespread parallel evolution in sticklebacks by repeated fixation of *Ectodysplasin* alleles. *Science* 307, 1928–1933.

16. Arendt, J., and Reznick, D. (2008). Convergence and parallelism reconsidered: what have we learned about the genetics of adaptation? *Trends Ecol. Evol. (Amst.)* 23, 26–32.
17. Hovav, R., Chaudhary, B., Udall, J.A., Flagel, L., and Wendel, J.F. (2008). Parallel domestication, convergent evolution and duplicated gene recruitment in allopolyploid cotton. *Genetics* 179, 1725–1733.
18. Lyell, J.C. (1881). *Fancy Pigeons* (London: A. Bradley).
19. Tegetmeier, W.B. (1868). *Pigeons: Their Structure, Varieties, Habits, and Management* (London: George Routledge and Sons).
20. Alla-oodeen (1888). The art of training pigeons in the East. *The Zoologist (Lond.)* 12, 209–219, 252–258.
21. Fazl, A. (1888). The art of training pigeons in the East. *The Zoologist (Lond.)* 12, 167–174.
22. Aldrovandi, U. (1610). *Ornithologiae* (Frankfurt: Nicolai Bassaei).
23. Ray, J. (1676). *The Ornithology of Francis Willughby* (London: John Martin).
24. Johnston, R.F. (1994). Geographic variation of size in feral pigeons. *Auk* 111, 398–404.
25. Schorger, A.W. (1952). Introduction of the domestic pigeon. *Auk* 69, 462–463.
26. Goodwin, D. (1983). *Pigeons and Doves of the World, Third Edition* (Ithaca, NY: Comstock Publishing Associates).
27. Johnston, R.F., Siegel-Causey, D., and Johnson, S.G. (1988). European populations of the rock dove *Columba livia* and genotypic extinction. *Am. Midland Nat.* 120, 1–10.
28. Akey, J.M., Ruhe, A.L., Akey, D.T., Wong, A.K., Connelly, C.F., Madeoy, J., Nicholas, T.J., and Neff, M.W. (2010). Tracking footprints of artificial selection in the dog genome. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 107, 1160–1165.
29. Sell, A. (1994). *Breeding and Inheritance in Pigeons* (Hengersberg, Germany: Schober Verlags-GmbH).

30. Baptista, L.F., Gomez Martinez, J.E., and Horblit, H.M. (2009). Darwin's pigeons and the evolution of the columbiforms: recapitulation of ancient genes. *Acta Zool. Mex.* 25, 719–741.

31. Arnaud, N., Lawrenson, T., Østergaard, L., and Sablowski, R. (2011). The same regulatory point mutation changed seed-dispersal structures in evolution and domestication. *Curr. Biol.* 21, 1215–1219.

32. Hoekstra, H.E. (2006). Genetics, development and evolution of adaptive pigmentation in vertebrates. *Heredity (Edinb.)* 97, 222–234.

33. Buffon, G. (1774). Le Pigeon. In *Histoire Naturelle*, Volume 43 (Paris: Imprimerie de F. Dufart), pp. 154–311.

Stringham, S. A., Mulroy, E. E., Xing, J., Record, D., Guernsey, M. W., Aldenhoven, J. T., ... Shapiro, M. D. (2012). Divergence, convergence, and the ancestry of feral populations in the domestic rock pigeon. *Current biology*, 22(4), 302-308.

ДОДАТКИ

№	Назва породи	Ці- на	Джерело інформації
1		50	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ domashnya-ptitsya-ne-dorogo- IDXIuj8.html?reason=ip%7Ccool_re c_platform
2		300	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ ptahi-dlya-vistavok-ta-dush- IDXАyHn.html?reason=ip%7Ccool_ rec_platform
3		150	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ prodam-domashnh-ptahv- IDXu2Hs.html?reason=ip%7Ccool_r ec_platform
4		200	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ prodam-domashnh-ptahv- IDXu2Hs.html?reason=ip%7Ccool_r ec_platform
5		400	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ ptahi-dlya-rozvedennya- IDXh6DB.html?reason=ip%7Ccool_ rec_platform
6		200	https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/ prodam-duzhe-garn- IDXALj0.html?reason=ip%7Ccool_r ec_platform

1.

50 гривень

2.

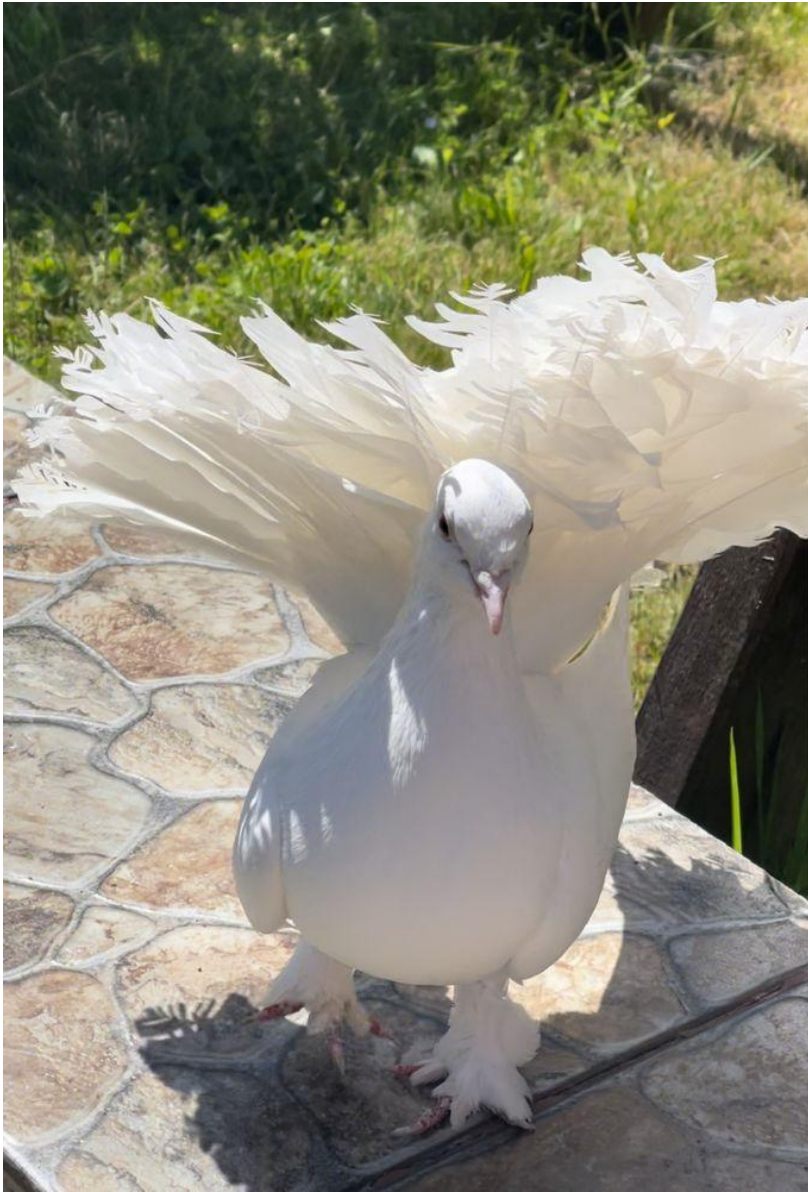
3.

4. 200

5.
400

6.
200

7.

200

8.

200

9.
200

10.
150

Такла, балути, двочубі.

50 грн

11.

150

12.

500

13.

500

14.

200

15.

300

Додаток

Облаштування голубівника у військовому підрозділі Франції

@yigal_levin

Обладнання для голубівника, представлене на ринку України

https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/gudvnits-perenoski-nassti-dlya-golubv-IDUXbmy.html?isPreviewActive=0&reason=ip%7Ccool_rec_platform&sliderIndex=0

Присада для голубів

2 100 грн.

Обладнання для голубівника

Годівниця для голубів

800 грн

Годівниця для голубів довжиною 1м. Захищає від попадання посліду в корм.
Зроблена із сухого екологічного дерева. Запобігає розкиданню кормів.

Напувалка для голубів виготовлена з високоякісного пластика та оснащена шістьма отворами для пиття. Цей аксесуар допоможе голубівникам забезпечити птахам постійний доступ до свіжої води та створить комфортні умови для їх існування.

Цільове призначення та використання

Напувалка призначена для використання в голубниках різних розмірів та типів, від домашніх установок до професійних голубарень. Вона легко встановлюється та наповнюється водою завдяки особливому механізму регулювання рівня води, що працює на принципі різниці тисків.

Переваги

- Місткість 5 літрів для достатньої кількості води;
- 6 отворів для пиття, що забезпечують комфортний доступ для голубів;
- Практична ручка для легкого транспортування та встановлення;
- Виготовлена з міцного та стійкого до ультрафіолетового випромінювання матеріалу;
- Легко миється та дезінфікується.

Рекомендації щодо використання та догляду:

перед установленням напувалки ретельно промийте її водою;

регулярно перевіряйте рівень води у напувалці та поповнюйте її за необхідності;

рекомендується чистити та дезінфікувати напувалку, щонайменше, раз на тиждень, аби запобігти розвитку бактерій та забрудненню води;

забезпечте вільний доступ до напувалки — для всіх голубів у голубнику,

напувалка для голубів - це надійний аксесуар, який забезпечує зручний

доступ до свіжої води для голубів. Вона має велику місткість, шість отворів для пиття, міцну конструкцію й легко піддається очищенню та дезінфекції.

Використання цієї напувалки допоможе підтримувати здоров'я та благополуччя голубиноного господарства.

Ціна

з кільцем:

3 л - 340 грн,

5 л - 360 грн,

з ручкою:

5 л - 380 грн

7 л - 400 грн.

Миколаївські високольотні — відзначаються тривалим польотом та високою витривалістю. **Кременчуцькі** — мають компактну тілобудову та відмінну орієнтацію. **Драconi** — характеризується яскравим оперенням та декоративною формою. Старокиївські бійні відомі своїми акробатичними здібностями в польоті.

1. Миколаївські високольотні голуби

Походження: Виведені в кінці XIX століття в місті Миколаїв шляхом схрещування зарубіжних із місцевими голубами.
inquire.com.ua+2agromega.in.ua+2ukragro.org+2

Призначення: Льотне голубівництво — змагання з висоти й тривалості польоту.

Особливості: Мають вертикальний підйом (торцевий) або горизонтальний (серпастий). Тривалість польоту може досягати 6 годин. Відхилення від голубника сягає 200 м.
agromega.in.ua+2ukragro.org+2inquire.com.ua+2inquire.com.ua

2. Крюківські (Кременчуцькі) голуби

Походження: Виведені в місті Крюків (тепер частина Кременчука) на початку XX століття.

Призначення: Льотне голубівництво — змагання на висоту та тривалість польоту.

Особливості: Мають компактну статуру, короткий дзьоб та характерний стиль польоту. agromega.in.ua+4inquire.com.ua+4ukragro.org+4

3. Виставкові породи

Приклад: Дракон — декоративна порода з характерним "вусатим" оперенням.

Призначення: Декоративне розведення та участь у виставках.

Особливості: Високий рівень селекції, яскраве оперення, характерні зовнішні риси.

4. Поштові голуби.

Походження: Мають давню історію використання для передачі повідомлень.

Призначення: Передача повідомлень, спортивні змагання.

Особливості: Висока орієнтація на місце, здатність до швидкого польоту.

Сучасні тенденції в українському голубівництві:

Відродження інтересу: Молодь та нові покоління голубівників активно займаються розведенням та участю у змаганнях.

Виставки та змагання: Проводяться національні та регіональні виставки, де оцінюються як льотні, так і декоративні якості.

Збереження порід: Активно працюють над збереженням та відновленням рідкісних та зникаючих порід голубів.

Українське голубівництво є важливою частиною культурної спадщини, поєднуючи спортивні традиції з декоративним мистецтвом. Розведення різних порід голубів сприяє збереженню біорізноманіття та розвитку місцевих традицій.

М'ясний напрямок у голубівництві.

Для цього напрямку рекомендуються породи, які мають високу швидкість росту та значну масу:

- **Римські голуби:** важать до 1,5 кг, відомі своєю продуктивністю.
- **Американські кінги:** важать до 1,5 кг, мають міцну конституцію.
- **Мондейни:** важать до 1,2 кг, відомі своєю витривалістю.

Ці породи не літають через надмірну вагу, що робить їх ідеальними для м'ясного виробництва.

В Україні м'ясні голуби стають все більш популярними серед різних категорій споживачів завдяки своїм дієтичним властивостям, високій калорійності та оригінальному смаку. Ось хто може бути зацікавлений у такій продукції:

М'ясо голуба вважається делікатесом і часто використовується у висококласних ресторанах для приготування вишуканих страв. Наприклад, Андрій Кривенко з Полтави постачає м'ясо голуба до ресторанів у Дніпрі, Києві та Харкові, де його пропонують як дичину. Фермери, які займаються розведенням м'ясних голубів, можуть продавати свою продукцію оптовим покупцям або безпосередньо кінцевим споживачам. Наприклад, фермер Георгій Ткаченко з Полтавської області пропонує м'ясо молодих голубів породи Хаббелл, вирощених без антибіотиків та добавок.

М'ясні голуби часто використовуються на весіллях та інших урочистих подіях. Наприклад, один фермер почав із розведення голубів на балконі і тепер постачає птахів для святкових заходів, включаючи депутатів Верховної Ради

М'ясо голуба популярне серед гурманів та домогосподарок, які цінують його смакові якості та дієтичні властивості.

Попит на м'ясо голуба в Україні зростає, що відкриває нові можливості для бізнесу. Згідно з експертами, бізнес на розведенні голубів може окупитися вже за рік, при цьому щомісячний дохід може становити до 30 000 грн.

Корм для м'ясних голубів має бути збалансованим і висококалорійним, щоб забезпечити швидкий ріст, розвиток і відмінну якість м'яса. Ось основні компоненти, які варто враховувати при годуванні.

Найвідоміші світові породи голубів.

Назва породи		Особливості
Рейсери (Racing Homers)	гінні	Швидкі, орієнтуються на великі відстані. Використовуються в

Назва породи		Особливості
		спортивному голубівництві.
Тіплери (Tipplers)	Високольотні	Здатні літати понад 10 годин без відпочинку. Популярні в Британії.
Кінги (Kings)	м'ясні	Виведені в США, масивні птахи, до 1,5 кг.
Мондейн (Mondain)	м'ясні	Французька порода, спокійні, легко відгодовуються.
Якобіни (Jacobins)	Декоративні	Відомі пишним пір'ям навколо голови.
Павичеві (Fantails)	Декоративні	Великий віялоподібний хвіст, тримають вертикальну поставу.
Узбецькі бійні	Музичні акробати	Під час польоту роблять сальто та всілякі акробатичні трюки, котрі нагадують собою ритмічний танець у піднебессі.

Породи голубів, виведені в Україні

Назва породи	Тип	Особливості
Миколаївські високольотні	Високольотні	Здатні літати до 6 годин. Торцеві, жайворонкові, метеликові та серпасті типи польоту.
Кременчуцькі (крюківські)	Високольотні	Компактні, добре орієнтуються, красивий

Назва породи	Тип	Особливості
		стиль польоту.
Внутрішньопородний тип дракона	Декоративні	Яскраве оперення, «вуса» з пір'я, рідкісна зарубіжна порода.
Старокиївські бійні	Ігрові	Роблять оберти в польоті, старовинна азійська порода.
Чугуївські	Бійні високольотні	Активні, з хорошими льотними можливостями
Українські турмани	Вертуни	Витончена форма тіла, кольорове пір'я.

□□ Українські породи голубів

1. Миколаївський високольотний

Виведена в кінці XIX століття в місті Миколаєві. Ця порода відома своїм вертикальним підйомом та здатністю до тривалих польотів. Миколаївські голуби мають високу життєздатність та добре пристосовуються до різних кліматичних умов. agromega.in.ua

2. Крюківський (Кременчуцький)

Ця порода була виведена в Кременчуці понад 100 років тому. Вона теж, як і миколаївські, відома своєю витривалістю та здатністю до тривалих польотів. Попри складнощі воєнного часу, місцевим голубівникам вдалося зберегти крюківську породу. kg.ua

3. Кримський високольотний

Ця порода була виведена в Криму, багатьом голубівникам відома під назвою “кримаки”, що мають пістряве забарвлення. Вона відзначається своїми високими льотними якостями та здатністю до тривалих польотів. У 2005 році була утворена ініціативна група з відновлення цієї породи, що дозволило зберегти її унікальні характеристики. agromega.in.uaagromega.in.ua

---

□ Сучасний стан та перспективи

Розмір: Голуб гармонійно складений. Від кінця дзьоба до кінця хвоста — 39-42 см. Від плеча до плеча — 11-13 см.

Голова, очі: Подовжена, клиноподібна, в задній частині широка, заокруглена (дугоподібна потилиця). Від кінчика дзьоба до потилиці — 58-60 мм. Від кінчика дзьоба до центру ока — 39-40 мм. Підборіддя зібране. Центральний відділ восковиці в продовженні лобової кістки чіткий та помітний. Відстань між завитками по верху черепа — 8-10мм. Очі, великі, яскраво виражені, насиченого помаранчевого кольору. Темно-карі в білих голубів. Перевага надається особам із сріблястим кольором очей, при темному забарвленні пера.

Дзьоб (будова, колір): Від кута дзьоба до кінчика — 29-32 мм. Кінчик дзьоба знаходиться під нахилом із зіницею ока. Прямий товстий, щільно закритий, надзьобок злегка загнутий на кінці. У сформованих голубів кінчик дзьоба не повинен виступати більше ніж на 10 мм із-під восковиці. Інколи на підзьобку наявні горбики шкіри або бородавки. Колір світлий.

Восковиця, повіки: Очне кільце має п'ятикутну форму. М'ясисті повіки діаметром 19-23 мм, блідо-білого, пудрового відтінку. Восковиця розміщена майже по всій довжині дзьоба.

Розвиток восковиці трикутної форми. довжиною 22-24 мм. Із віком, зберігаючи виважену симетрію, набирають форму горіха. Восковиця білого кольору, злегка припудрена.

Шия, груди, кіль: Шия пропорційна корпусу, 60-63 мм, досить швидко розширюється від голови до тіла, добре притискаючись до тіла. Груді широкі, округлі. Кіль прямий.

Плечі, спина, хвіст: Спина плоска, в плечах широка, на 10-13 см опускається до хвоста. Крила сильні, довгі й широкі, їхні кінці лежать на хвості. Хвіст короткий, щільно зімкнутий, низько опущений, складається з 12 пір'їн.

Постава, ноги: Прямостояча. Складається з більш витончених вигинів прямого тіла. Ноги пропорційні корпусу, паралельні, не оперені. Пальці розчепірені, довгі.

Будова, пропорційність: Будова гармонійно складена.

Колір, полиск, структура пір'я: Колір яскраво виражений, різноманітний. Оперення щільне й жорстке.

Кондиція, догляд: Виставкова кондиція. Виставкової кондиції голуб набуває з трирічного віку. Перевага віддається гармонійно складеним, компактним голубам.

Недопустимі недоліки: Ребриста голова, надто довга або коротка шия, вертикальне положення тіла, рожеві або червоні завії. В особин, старших трьох років, слабо розвинена восковиця, що має різну форму, дзьоб тонкий. довгі ноги, вислокрилість. Надто слабка, вузька, довга постать.

Допустимі недоліки: Невеликі вкраплення в основну масть різних кольорових відтінків.

Розмір кільця: 9 мм.

<https://agromega.in.ua/holuby/porody-holubiv/ukrayinskyj-dragon-vystavkovyj-4076.html>

Внутрішньопородний тип виставкового дракона

[HTTPS://AGROMEGA.IN.UA/HOLUBY/PORODY-HOLUBIV/KRYUKIVSKI-16.HTML](https://agromega.in.ua/holuby/porody-holubiv/kryukivski-16.html)

Миколаївський високольотний

<https://agromega.in.ua/holuby/porody-holubiv/mykolayivskyj-vysokolotnyj-21.html>

Видатна українська порода високольотних голубів з унікальним вертикальним підйомом. Виведена в кінці XIX століття в місті Миколаєві шляхом схрещування зарубіжних голубів, завезених моряками. Поєднання корінних та привнесених ознак при цілеспрямованому доборі й відборі стало підставою для створення унікального типу голубів із високими льотними рисами та безкружним польотом. На формування породи, безсумнівно, великий вплив здійснили місцеві кліматичні умови узбережжя Чорного моря — теплий, сухий клімат, стійкі свіжі вітри з висхідними повітряними потоками.

Миколаївські, як мовилося вище, відрізняються жвавим, енергійним темпераментом, високою життєздатністю, легко пристосовані до різних кліматичних умов, невибагливі до умов утримання та кормів, плідні, добре висиджують і вигодовують пташенят. Розведення їх не становить труднощів і доступне широкому загалу. Вони мають широкий ареал поширення і шалену популярність як у нашій країні, так і за кордоном, проте кращі льотні якості виявляють на теренах своєї місцевості, потребуючи систематичних тренувань і суворого дотримання режиму утримання й годівлі.

Молодих, отже, треба ганяти з 1,5-2-місячного віку, коли вони вийшли на подвір'я й починають перелітати з одного місця на інше. При тривалих перервах у польотах і пізньому початку гону молоді голуби засиджуються, внаслідок чого їх потім важко розганяти. У тривалих і високих польотах, особливо за несприятливої погоди, миколаївські досить часто губляться, далеко відносячись вітром від свого голуб'ятника, втрачаючи місцевий орієнтир та подеколи повертаючись до нього на другий-третій день.

Найкращим часом для польотів є ранок. Дехто з розводчиків практикує й нічні польоти, коли голуби піднімаються ввечері після заходу сонця й опускаються рано-вранці, але до таких польотів їх треба заздалегідь привчити, інакше можуть трапитися неминучі втрати.

Залежно від особливостей стилю польоту розрізняють два основних типи миколаївських — торцеві й серпасті.

Торцеві голуби піднімаються і опускаються майже вертикально, в різко обмеженому просторі діаметром від 1,5 до 4 метрів над будинком, крила тримають перед собою над головою, корпус звернений назустріч повітряному потоку, займаючи гостро-похиле чи вертикальне положення. Це типово «вітрові» голуби, що потребують для правильного польоту підйомного вітру (7-10 м / сек).

До іншого типу належать серпасті. Ці голуби з горизонтальним польотом літають плавно й уповільнено з невеликими відхиленнями вправо та вліво,

корпус тримають паралельно до землі, а серпоподібні крила — спереду над головою, за що й отримали назву серпасті. Ці голуби, що мають крайні виворітні пера, гучно стукаються в польоті, утворюючи замкнуте коло. Такий політ характерний для очаківських голубів.

Опис породи:

Корпус — повинен бути довжиною від 25 до 30 см.

Голова — видовжена й вузька або округлена.

Очі — темно-солом'яного відтінку або сірого кольору. У голубів світлої масті очі можуть бути чорні. Навколоочне кільце та повіки мають сірий або темно-коричневий колір.

Шия — середньої товщини.

Груди — широкі, опуклі.

Дзьоб — довгий прямий, рогового відтінку або білий.

Крила — не щільно прилягають до корпусу й лежать на хвості. Махові пір'їни за кольором подібні до корпусу, в кожному крилі їх не менше 10, у пістрявих — не менше 5.

Хвіст — чисто білий, незалежно від корпусу, широкий, має від 12 до 14 пір'їн. Допускаються крайні пера в тон корпусу (тільки по перу з кожної сторони).

Ноги — нижче колін не оперені, короткі, брунаті та червоні. Нігті - чорні, сірі або білі.

Зовнішнє оперення корпусу — вишнево-червоне, сизе з чорними смугами на боках корпусу, чорне або “воронячого крила”, зустрічаються руді, червоно-рябі червонокрилі, чорно-рябі чорнокрилі, сизо-рябі чорнокрилі, чисто-білі, Чистяки із симетричним забарвленням боків: червонобокi, чорнобокi, жовтобокi, сизобокi та бурi чи сивi.

Постава корпусу — струнка й горда.

Тривалість польоту — не менше години. Висота залежить від погодних умов:

- а) низька — 300 м (у півкола);
- б) середня — 600 м (у повному колі);
- в) висока — голуба не видно.

Льотні дефекти: колові повороти, ковзання на хвості та верт.

Джерела:

- golubevod.com.ua

Дата публікації: 11 червня 2016 року.

Оновлено: 07 червня 2023 року.

□ □ [Українські породи голубів](#)

1. Миколаївський високольотний

- Здатний підніматися на значну висоту. Тривалість польоту — до 7–9 годин.
- Потребує вітру зі швидкістю 7–10 м/с для оптимального польоту.
- Джерело zoo.kh.ua

2. Дракон виставковий

- Гармонійно складений голуб — 39–42 см.
- Має подовжену, клиноподібну голову із заокругленою задньою частиною.
- Джерело AgroMega.in.ua

3. Київський голуб

- Одна з рідкісних українських порід.
- Джерело

4. Львівський високольотний

- Виведений у післявоєнні роки в Західній Україні.
- Середнього розміру (35–37 см), із кулеподібним корпусом.
- Джерело AgroMega.in.ua+4AgroMega.in.ua+4www.ria.com+4 [Международный Портал голубівників](#).

□ Іноземні породи, популярні в Україні

1. Адана (Adana | Wammen)

- Турецька порода, поширена також у Лівані, Сирії, Йорданії, Ізраїлі, Єгипті, Ірані та Іраку.
  - Джерело AgroMega.in.ua
- 2. Сатинет**
- Має білу голову, шию, груди та нижню частину тіла.
  - Очі темно-коричневого кольору, дзьоб тілесного відтінку.
  - Джерело AgroMega.in.ua
- 3. Німецький монах**
- Характерний білим оперенням із кольоровими головою, хвостом і маховим пір'ям.
  - Політ круговий, на невеликій висоті середньої тривалості.
  - Джерело AgroMega.in.ua+2zoo.kh.ua+2AgroMega.in.ua+2
- 4. Островецький бородавчатий**
- Виведений у Польщі в середині 20 століття.
  - Схрещення місцевих короткодзьобих голубів із завезеними зі Львова каштановими голубами.
  - Джерело AgroMega.in.ua+1kiki.solodko.cx.ua+1

□ **Додаткові ресурси**

- **Agro Mega** – детальний каталог порід голубів з описами та фотографіями: [Agro Mega](http://AgroMega.in.ua)
- **Акваріумний світ** – повний список порід голубів із фотографіями та назвами: Акваріумний світ Аква світ
- **Zoo.kh.ua** – топ-25 порід голубів з фотографіями та описами: Zoo.kh.ua zoo.kh.ua
- **Вікіпедія** – категорія "Породи голубів" із переліком різних порід: Вікіпедія AgroMega.in.ua+1Аква світ+1

Корисні ресурси

- [Agro Mega – каталог порід голубів](#)
- [Акваріумний світ – повний перелік порід](#)
- [Zoo.kh.ua – ТОП-25 порід](#)
- [Вікіпедія – Категорія «Породи голубів»](#)

Годівля голубів

Корм для голубів розплідний. До складу входять:

сорго червоне, просо жовте, горох жовтий, кукурудза жовта, ріпак, льон, кукурудза червона, вика, сафлор, пшениця, кукурудза синя, соняшник не лущений, перловка, кукурудза чорна. Продаж мішками 25 кг. Ціна за мішок 25 кг=750 грн.

Кормова суміш для голубів доповнює раціон мінералами. Неопремікс G містить макро- та мікроелементи в правильних пропорціях, щоб задовольнити потреби птиці у цих інгредієнтах. Сприяє покращенню фізіологічного стану й відтворної здатності, позитивно впливає на формування дзьоба та кігтів, а також на підвищення яйценосності й утворення міцної шкаралупи.

СКЛАД: кальцію карбонат, монокальцій фосфат, натрію хлорид, магній, гідрокарбонат натрію, ракушняк.

ЗАСТОСУВАННЯ: Неопремікс G є незамінним компонентом повнораціонних кормових сумішей, додається в кількості 400 г суміші на 100 кг повнораціонного корму. Ціна “Неопремікс G” 1 кг — 240 грн.

Корм для розведення голубів biofeed taubenfutter 25 кг (Польща) — 1 750 грн.

Корм BIOFEED для племінних та льотних голубів — 25 кг.
Племінна льотна суміш для голубів — мішок 25 кг. Базова лінія.

Відмінний корм, що рекомендується для періоду розмноження та польоту. Це гарантує здорове й сильне потомство та забезпечує плавний перехід від періоду розмноження до польотів. Він містить усі необхідні компоненти в оптимальних пропорціях, а також білу пшеницю для голубів.

Склад: кукурудза жовта — 25%, пшениця біла — 17,5%, горох жовтий — 14%, сорго червоне — 11%, дари — 9%, зелений горошок —

6%, просо червоне — 6%, горох польовий — 2%, ячмінь очищений — 3%. Рис-сирець — 1%, насіння чорне — 1%, віка — 0,5%, гречка — 0,5%, насіння смугасте — 0,5%.

Склад: сирий білок — 14,4%, сирий жир — 2,1%, сира клітковина — 3,6%, сира зола — 1,8%.

Корм для спортивних та декоративних голубів "Профі Дав" (зерноsumіш). Високоякісна, поживна, калорійна й збалансована зерноsumіш. Корм забезпечує організм голубів життєво необхідними протеїнами; вуглеводами; вітамінами: А, В1, В2, В3, В5, В6, В12, С, Д3, Е, К, РР; макроелементами: кальцієм, фосфором, сіркою; мікроелементами: йодом, кобальтом, селеном. Сприяє активізації обміну речовин, покращує апетит, стимулює розвиток голубів у будь-який період (зимовий, парування та линьки).

Склад: 100 г корму містить 18 г пшениці, 13 г ячменю, 15 г білого сорго, 12 г гороху, 5 г вики, 5 г жовтого проса, 5 г червоного проса, 10 г кукурудзи жовтої, 5 г насіння соняшника, 3 г насіння льон,; 3 г пшеничної крупи, 3 г рису, 3 г ріпаку.

Властивості складових корму: пшениця ціниться завдяки високому вмісту білку, який необхідний у сезон парування або линьки, вона сприяє зігріванню голубів узимку. Ячмінь завдяки великому вмісту вуглеводів та інших поживних речовин прискорює процеси відновлення пір'я, незамінний своїми дієтичними властивостями й складом амінокислот, має добрі смакові якості.

Горох та віка — найбагатше джерело білку, містить ряд незамінних амінокислот у складі цистину, лізину, триптофану, метіоніну, а також вітаміни С та РР, які підвищують резистентність організму до інфекційних захворювань.

Кукурудза — якісний повноцінний корм, містить каротиноїди й за смаковими та енергетичними властивостями переважає ряд зернових

культур. Просо містить вітаміни групи В та каротин, які необхідні для кращого обміну речовин у будь-який період. Біле сорго — високоенергетичне зерно, що за поживністю прирівнюється до хлібних злаків. Вівсяна крупа добре засвоюється й, не дивлячись на високий уміст жиру, не викликає ожиріння. Насіння льону, соняшнику та ріпаку прискорюють ріст пера, надають йому блискучий вигляд. Рис містить велику кількість крохмалю та клітковини, має низький рівень натрію та містить вітамін В, ніотинову кислоту й калій. Застосовують як основний корм для голубів.

Корм дають голубам двічі на добу. Кількість корму визначається й залежить від кількості голубів. Добова потреба в зерноsumіші на одну голову — 30-50 г.

Корм ПрофіДав Суперконцентрат для спортивних/декоративних голубів, 10 кг

320 грн. / за 1 шт.

Мультимінеральна суміш не замінна в щоденному раціоні голубів, особливо під час виводкового періоду. Завдяки складу заповнює добову потребу в мінералах та мікро-, макроелементах, яких не вистачає в голубиному кормі. Збалансована суміш добре з'їдається голубами та сприятливо впливає на їх ріст, силу й здоров'я; потрібна для травлення.

Використання. Як додатковий корм, суміш повинна бути у вільному доступі протягом всього року. Поєднується з будь-яким кормом для голубів.

Ціни:

Голубині черепашки, 500 г — 45 грн

Голубині жорна, 1 кг — 65 грн

Голубині жорна Комбо, 1 кг — 90 грн

Червона пудра, 2 кг — 190 грн

Гріт-мікс, 2.5 кг — 180 грн

Червоний камінь, 2.5 кг — 180 грн

Чорний камінь 2.5 кг — 180 грн

Морська черепашка, 3 кг — 70 грн

Годівля голубів

□ Оптимальний раціон для м'ясних голубів

□ Основні зернові (базовий корм, ~60–70% раціону)

- **Пшениця** — багата на білок і енергію.
- **Кукурудза** — дає енергію, але в надлишку може викликати ожиріння.
- **Просо** — добре засвоюється, містить клітковину.
- **Ячмінь** — корисний, але важче перетравлюється, краще його подрібнити.
- **Овес** — уводиться обмежено через високу кількість клітковини.

□ Бобові культури (10–15%)

- **Горох** — багатий на рослинний білок.
- **Соя** — джерело амінокислот, але тільки у відвареному вигляді або як частина комбікорму.

□ Додатки (15–20%)

- **Соняшниковий або льняний шрот/макуха** — джерело жирів і білків.
- **Мінеральна суміш** — подрібнені черепашки, крейда, дрібний гравій.
- **Вітамінні премікси** — особливо взимку або в період розмноження.
- **Кормові дріжджі** — джерело вітамінів групи В.

□ Годування за фазами

Розмноження:	Особливості:
2–3 рази/день.	підвищена доза білка;
Відгодівля:	багато кукурудзи, злаків;
3–4 рази/день.	

Зимівля: менше калорій, більше клітковини.
2 рази/день.

□ Чого уникати

- Хліб і хлібні вироби — викликають бродіння.
  - Сирі бобові (особливо соя) — токсичні без обробки.
  - Картопля, капуста — можуть спричинити здуття.
-

□ Варіант комбікорму (на 1 кг суміші)

Компонент	Кількість (г)
Кукурудза	10
Пшениця	20
Горох	30
Макуха	5
Ячмінь	30
Мінерали + вітаміни	5

В. Атаманчук

Історичний розвиток льотного голубівництва в Україні

(актуальність і перспективи)

Перші відомості про голубів були зафіксовані ще за часів Київської Русі, коли тривали міжусобні сутички князів та точилися запеклі війни корінного населення з кочовими азійськими племенами чи то пак — жителів центрального регіону з мешканцями віддаленого пограниччя, як-от, приміром, угличів із в'ятичами, полян із деревлянами тощо. Ці відомості певною мірою відображені в «Повісті врем'яних літ» Нестором Літописцем, однією з яких є помста княгині Ольги деревлянам за найлютішу на той час страту свого чоловіка князя Ігоря (його було жорстоким чином розчахнуто поміж кремезними деревами в місті Іскоростені). Тож засобом покарання жорстоких зловмисників стали мирні птахи — горобці та голуби, яким за наказом княгині судилося стати інструментом їх розправи та невинною жертвою, оскільки легкозаймистий трут, прив'язаний їм до лапок, від щонайменшого іскристого займання спопелилив дощенту не тільки помешкання карателів, у царині яких ці птахи проживали, а й самих себе.

Від зайнятого полум'я їм, на превеликий жаль, не вдалося врятуватись, адже воно, перебуваючи в близькому оточенні з ними, невідступно переслідувало їх...

Така пташина самопожертва документально засвідчує про те, що голубів у ту пору утримували не лише для естетичного задоволення чи передачі важливої інформації, а й для жертвовної боротьби з ворогом. А стосовно горобців, то їх, звісна річ, ніхто в прирученому стані не утримував, а радше на волі, тому, як не дивно це виглядає, такий спосіб утримання в одну мить перетворився на пекло, доручивши пташине життя грізній вогняній стихії...

Звичайно, цей яскравий епізод майже в кожного поціновувача давноминулих часів відклався в пам'яті, тому вкрай допитливому читачеві, напевне, було б цікаво почерпнути якомога більше інформації про тих істот, які, крім миру, злагоди й добра, нічого іншого людям не віщують. Отож, користуючись нагодою, волю цю інформацію викласти в стислій письмовій формі.

Отже!..— голуби на різних етапах одомашнення своїм привабливим зовнішнім виглядом підкорили тисячі шанувальників живої природи. У світі, напевне, не існує так багато порід інших видів, як голубиних, адже, на відміну від промислових птахів, вони значний період свого життя проводять не лише на землі, а й у небі. Зависаючи на місці під хмарами чи роблячи складні акробатичні трюки, або ж долаючи значні відстані від місця випуску до свого голубника, ці мирні істоти з давніх-давен привернули до себе увагу.

Отож не випадково, що на підставі зацікавлення до заворожливих польотів, виникло безліч порід. Протягом тривалого періоду ці породи еволюційним чином вдосконалювалися. Під впливом природного добору стійко збереглись аж до наших днів такі непересічні якості, як зависання на місці, фігурне літання по колу, різносторонні крени та різноманітні акробатичні трюки. Згодом ці якості зосередилися в групах, а групи в породах, яких наразі навіть і неможливо порахувати.

Тож при розгляді тієї чи іншої породи слід звернути увагу на її групову класифікацію. Кожна група має характерні особливості, котрі містять у собі ряд подібних ознак, виражених як у льотно-екстер'єрному, так і в конституційному відношеннях. Відтак за індивідуальними рисами характеру, притаманних кожній групі, голубів можна чітко розрізнити між собою.

Група льотних наділена високим мерехтливим, поштових — прямолінійно-блискавичним, бійних — ритмічно-акробатичним стилями польоту. З цього випливає те, що в груповій системі існує кілька однотипних порід. Породи, внаслідок їх багаточисельності, поділяються на різновиди та відріддя.

Класифікація груп у різних джерелах висвітлена по-різному. За основу варто взяти класифікацію Чарльза Дарвіна. Він поділив породи на чотири групи: структурні, льотні, м'ясні та декоративні. І зробив це не теоретичним, а практичним чином, адже сам був непересічним розводчиком голубів (якщо, й справді, вірити усномовній інформації).

Загалом, на сучасну пору, голубиних порід у світі — понад тисяча, вітчизняних — не менше двохсот, а в Україні налічується близько шістнадцяти. Саме на українських породах і варто зупинитись, адже така малочисельна кількість дає можливість їх різносторонньо описати та порівняти між собою.

Отож до питомих українських належать миколаївські, крюківські, кременчуцькі, криловські, київські світлі, ніжинські, харківські оксамитові, херсонські, львівські розписні, вінницькі статні, одеські турмани, кіровоградські старорежимні, кримаки, донецькі строкаті, київські жовті, запорізькі чубаті тощо. Походження цих порід подеколи неможливо виявити, адже їхні предки завозилися з віддалених куточків світу, де їх генеалогічні дані ніким не контролювалися, через що голубівництво розвивалося стихійним чином.

Для наочного порівняння варто виділити миколаївську породу, предки якої потрапили в Миколаїв судноплавним шляхом. Моряки, повертаючись із далекого плавання, привозили із собою різноманітні породи голубів, зокрема й тих, які й дотепер зберегли здатність, літаючи високо в небі, парити над своєю домівкою, не роблячи бодай щонайменших кругів. Їх тому й назвали безкружними, оскільки велика площа крил та широкий хвіст давали їм змогу долати повітряні потоки, довго зависаючи на місці, не роблячи кругових рухів у той чи інший бік. У кліматично-морських умовах, де з моря зчаста дув легітний вітер, цей тріпотливий стиль польоту сформувався та надійно зберігся.

Для його збереження неабияку роль відіграв ретельний відбір голубів за льотними якостями. Відтак утворилися такі чотири різновиди безкружного польоту, як: бабочка, торцевий, жайворонковий та серпастий. До того ж для кожного з них характерним є неповторне положення крил у польоті. Голубам, здатним зависати в небі, притаманне тріпотливе мерехтіння крил із дещо загнутими краями, що нагадують собою метеликів, голуби з торцевим

польотом мають характерну особливість розправляти перед собою крила, жайворонки, на відміну від перших, кінці крил згинають не вперед, а назад, натомість серпасті заокруглюють їх до такої міри, що створюється враження, ніби в небі парять не голуби,

а

«літаючі

тарілки».

У теперішній час миколаївська є єдиною породою в Україні, яка має безкружний політ. Подібними до неї, з жайворонковим стилем, є курські турмани, але в довоєнний період (до 1941 року) вони мали здатність виконувати в повітрі карколомні перевороти. Згодом, унаслідок сильних погромів, ця здатність майже зникла, проте залишилися такі екземпляри, які ще й донині роблять «безшумне» сальто або короткочасні напівоберти крил. У цьому відношенні мені довелося навч переконатися, неодноразово привозячи з Курська цих дивовижних птахів, які в тренувальних умовах незгірше демонстрували свої льотні здібності, ніж там, де вони були виведені.

Звичайно, щоб правдоподібно описати стилі кожної породи, потрібно хоча б певний час випробувати їх у польоті. Наразі саме про такі породи, які тривалий період перебували в моєму голуб'ятнику, маю цілковиті підстави в загальних рисах охарактеризувати.

Тож почну з тих голубів, яких ще змалечку (в шкільний період) розводив. Ними були, звісна річ, миколаївські. Тоді ми їх називали, просто, льотними,

хоча всі заводчики прекрасно знали, що то були справжні миколаївські голуби. Здавалося, що інших у той час не існувало, адже, на відміну від “простяків”, це були високольотні, гармонійно складені птахи. Мали довгі серповидні крила та видовжений корпус, а також сиру конституцію, тендітно-витончений екстер’єр та ніжний покірний характер. Літали по шість-вісім годин (у тому регіоні, де їх інтенсивно розводили) та по півтори-дві (де інтенсивність розведення, внаслідок перерваної голубиної традиції, сягала середнього рівня). На відміну від диких, котрі пурхали, як ластівки, вони, плавно похитуючись, стояли на місці. Серед них нерідко траплялися й серпасті, яких ганяли під час сильного пориву вітру.

Ці голуби були виведені в Очакові, тому їх називали не миколаївськими, а очаківськими, хоч до першої категорії вони, безперечно, й належали.

На той час у льотному голубівництві фігурували різні масті. Найбільш вишуканими були жовті, червоні, білі й чорні. Всі вони, як і тепер, були яскраво виражені й інтенсивно насичені. Жовта масть мала восковий відтінок, червона — вишневий, біла — молочний, чорна — смоляний або вороний. Окрім суцільних, існували й строкаті, різноколірні масті. До строкатих належали кримаки й мартини, до різноколірних — мармурові й

мурі.

Взагалі в голубівництві, на різних етапах його становлення, масть відіграла важливу роль. Вона слугувала підсилюючим засобом зовнішнього вигляду голубів. Усі масті, якими б вони не були різними, більшою чи меншою мірою їх прикрашали. Та найбільш вишуканими були не стихійно утворені, а цілеспрямовано виведені, адже саме однотипність мастей засвідчувала про чистопородну цілісність, на яку народно-професійні селекціонери звертали особливу увагу. Вони намагалися всіляко зберегти не лише льотні якості, а й характерно виражений покрив, до якого, головним чином, належав однотипний рисунок оперення.

Однотипність характерно простежувалася при поєднанні декількох кольорових відтінків. В одноколірному середовищі він повністю нівелював свій прояв, тому визначальне місце у сфері льотного й декоративного голубівництва займала лише масть.

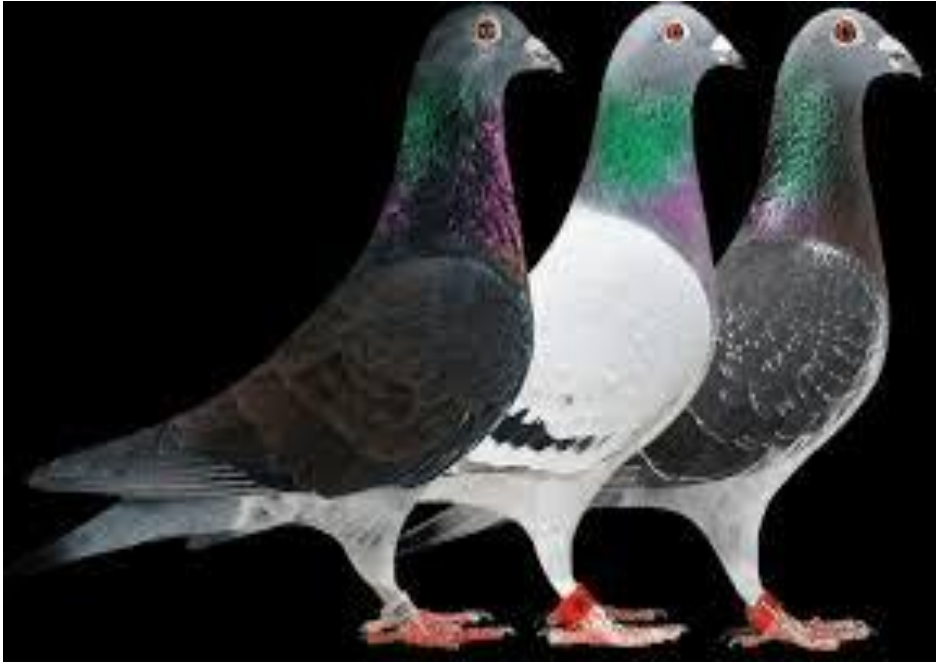
Якщо в дикій природі забарвлення покриву слугує захисним засобом від небесних та наземних хижаків, то в культурному голубівництві має здебільшого естетичний характер. Штучно виведена масть не контролюється природним добром, оскільки її постійно намагається зберегти голубівник. Та якби він своїх домочадців залишив жити хоча б кілька років на волі, то, безперечно, найбільш пристосовані, яким поталанило знайти механізми пристосування в дикій природі, поступово б почали змінювати масть — від першого до наступного покоління. Та оскільки таких явищ у голубівництві не трапляється, то будь-яка масть, незважаючи на виняткову природну силу, не підвладна впливу навколишнього середовища. Вона керується або стихійно, або волею голубівника...

Льотні якості голубів

Про те, як утворився той чи інший стиль польоту, свідчить довготривалий процес еволюції. На його формування вплинули природно-кліматичні умови, а також зовнішні ознаки літунів. У дикому та домашньому середовищах ці ознаки сформував природний добір. Під впливом постійного тиску хижаків у голубів виробились умовні рефлекси щодо їх уникнення. Якщо, приміром, у центрі розведення домінували високольотні голуби, то, перебуваючи в небі, під час хижацького переслідування в них був один лише порятунок — захмарна висота. Що вище вони піднімалися, то більше шансів мали для такого рятунку. Це справджувалося в умовах відсутності соколів, за наявності лише яструбів. Якщо ж у тих регіонах мешкав сапсан, то надмірна висота, на відміну від яструба, який полював здебільшого на середній, для голубів вирішального значення не мала, тому мирні посланці шукали інші способи самозбереження, як-от, наприклад, спосіб стрімкого падіння вниз, різкі маневрені рухи тощо.

Спортивні ж голуби поклалися лише на свій швидкий прямолінійний політ, гінні — на круті крени та виверти, турмани — на так званий кат клубком донизу. Всі ці елементи поступово збагачувалися й закріплювалися,

проте цілковитої гарантії стосовно повної безпеки від хижого птаства не давали. Усе ж найбільшим захистом для голубів був блискавично швидкий політ. Тут у даному випадку слід віддати належне спортивним. Саме вони з усіх свійських голубів розвивають найбільшу швидкість, котра подеколи становить 150 км за годину.

На таку швидкість мало хто з птахів претендує. Навіть сокіл-сапсан у горизонтальному напрямку не може летіти так швидко, як голуб, однак у польоті піке по похилій траєкторії його

швидкість, зазнавши неймовірного темпу, значно голубину, сягаючи трьохсот двох кілометрів за годину, а під наближення до землі — шестисот

перевищує двадцяти час десяти.

Можна собі уявити, що може статися з тим голубом, у якого влучить хижак. Коментарі, на мій погляд, тут зайві. Не всі можуть психологічно витримати той момент, коли від сильного удару врізнобіч летить пір'я та раптово відокремлюється від тулуба голова. У дикій природі це явище досить часто трапляється, особливо в холодний зимовий період, коли рівень кормової бази хижих птахів різко знижується. Розуміється, він спричиняється не лише раптовим похолоданням, а й постійним тиском хижаків. Як відомо, в їхні пазурі потрапляють здебільшого виснажені та хворі птахи. Пристосовані до умов навколишнього середовища, безперечно, виживають і в подальшому дають здорове потомство.

Так і в приручених умовах відбувається подібне явище. Ті голуби, котрі регулярно літають, дають відмінних літунів. У них ця риса закладена генетично. Ніщо на порожньому місці не виникає. Усе має свою закономірну

основу. На таких засадах будується весь устрій земного життя. Якщо хочеш чогось досягти, треба постійно над цим працювати...

Отож, незважаючи на всілякі перешкоди, котрі в міру скрутних обставин зчаста виникають у селекційно-племінній роботі, слід, не зупиняючись, рухатися вперед. Безперечно, проблеми виникатимуть у голубівництві тоді, якщо його кинути напризволяще, чекаючи, коли голуби без допомоги господаря будуть забезпечувати себе повноцінною годівлею та підніматися в захмарну височінь. Для того аби цього не сталося, ці проблеми потрібно не долати, а оминати. Оминати ж їх можна лише наполегливою працею, а не лінню. Тільки праця подолає всі незгоди й протиріччя. «Терпіння й труд усе перетруть», — мовить народна мудрість.

Звісна річ, непорозумінь скрізь удосталь, тому потрібно самотужки прокладати шлях до омріяної мети. А метою наразі є пластичний політ. Його можна досягти лише за рахунок систематичних тренувань. У цьому разі матеріальні ресурси мають другорядне значення. Головною необхідністю в льотно-племінній роботі є досягнення бажаних результатів.

На жаль, у нашій державі прекрасні сотворіння чомусь нехтуються, а бездуховність звеличується. Тож головним завданням цієї праці є гуманне ствердження духовно-естетичних постулатів, а не постійна гонитва за прибутком. Щоб життя стало повноцінним та цікавим, потрібно жити в гармонії з природою та з її творцем. Через те духовну нішу потрібно заповнювати душевно-корисними заняттями, а все інше або прикладеться, якщо воно потрібне благородній душі, або ж відсіється, якщо стане її одвічним тягарем.

Отож, аби досягти успіхів у племінній справі, потрібно її не просто цінувати, а й любити, тоді все враз налагодиться й ніщо не стане перепоною для звершення великих задумів.

У першу чергу, потрібно йти за душевним покликанням — писати про те, що закарбувалося в творчій уяві ще змалку. Звісно, якщо воно прекрасне

й духовно корисне, то його не слід цуратися, а, навпаки, — оспівувати й звеличувати! — а отже, торувати шлях до спасіння, думаючи про вічність, а не про матеріальні блага, тим паче що у вічності цих створінь надто багато...

Бог цих мирних істот ніколи не цурався. Він навіть для підтвердження їх миролюбних якостей послав духа у вигляді білого голуба, коли Спаситель хрестився в річці Йордані. Саме під час хрещення цей голуб сховався на Сина Божого у вигляді Святого Духа. У духовно-релігійному осередку він став уособленням доброти й усіх благородних чеснот. Із тих пір голуби стали символом миру, почали брати активну участь у різних миротворчих акціях — під час відкриття урочистих заходів, змагань, олімпійських ігор тощо. Згодом, виконуючи функцію носіїв важливих сповіщень, стали поштовим об'єктом телеграфного зв'язку.

Ба навіть більше, в критичних та безвихідних ситуаціях ці безстрашні птахи здатні були в момент передачі екстрено-важливих повідомлень рятувати потерпілих від стихійних бід та воєнного лихоліття. Щоправда, на сучасному етапі бурхливого розвитку комп'ютерних технологій голубина пошта втратила своє головне призначення, проте її льотний статус зберіг актуальність ще й донині. Як наслідок, поштовий зв'язок трансформувався в льотно-спортивну площину.

З того часу поштових голубів почали називати спортивними, а вид діяльності, у якому вони були задіяні, — голубиним спортом.

Отже, як бачимо, місія, покладена на крилатих посланців, надто велика. Вони є не лише мирними істотами, що лікують спустошені душі, а й визволителями постраждалих від нещасних бід та смертельних загроз.

Доречно зауважити, що таких випадків в історії людства немало. Тож, узявши за приклад один із них, варто згадати довготривалу подорож англійської субмарини з Норвегії, коли під час воєнних дій, спричинених сильними обстрілами німецьких розвідників, вона з військовим екіпажем ураз опинилася на дні Північного моря. Шансів на порятунок практично

жодних не було. Система управління човна вийшла з ладу. Зв'язок повністю перервався. На превелике щастя, в каюті знаходилася пара поштових голубів. Саме на них покладалась остання надія. І ця надія неодмінно справдилась, адже через торпедну капсулу голубам судилося потрапити в небесну блакить, почорнілу від шквального вітру.

На жаль, у таких пекельних умовах голуб не впорався з грізною стихією, тому загинув. Голубка ж, подолавши лиху годину, прилетіла неушкодженою до військового штабу й повідомила про місцезнаходження пошкодженого човна. Незабаром після дванадцятиденного томління до потерпілих прибула патрульна служба й надала їм невідкладну допомогу. Таким чином, екіпаж було врятовано й доставлено до місця призначення.

Відтак голубка удостоїлася великої честі — дивом урятовані моряки по вулицях міста носили визволительку на руках, безперестанку засипаючи її квітами. Отож радості не було меж. У знак великої вдячності осиротілій голубці, що залишилася без свого супутника, були створені високі комфортні умови. І лише після мирного спочинку в Бозі, їй неодмінно поставили пам'ятник. Цей пам'ятник став символом безсмертного подвигу й великодушного альтруїзму, а жертвний учинок голуба, що не зміг подолати грізну стихію, залишився взірцевим прикладом для грядущих поколінь.

Як бачимо, цей подвиг голубки-рятувальниці, що в буремних умовах подолала дев'ять тисяч кілометрів, в Англії увічнівся пам'ятником, а в інших “цивілізованих” країнах навіть якби щось подібне й сталося, то пам'ятник ніхто нікому не поставив би, а лише б усе закінчилося радістю від того, що всім, без винятку, пощасливилося зостатися живими, а хто це життя їм був зберіг, то не мало б ніякого значення...

Теоретичні та практичні дослідження

Безумовно, теоретичні знання потрібно використовувати на практиці. Без практичного застосування вони перебувають у бездіяльному стані. До того ж основним компонентом племінної роботи, крім теорії й практики, є життєвий

досвід. Він базується на підставі загальних висновків та власних спостережень.

Отож на першому місці племінної справи знаходяться лінії та родини. Їх і самому можна створити, якщо безперервно контролювати селекційний процес. Тренінг, годівля й утримання — невід'ємні чинники не лише льотного, а й декоративного голубівництва.

Декоративні птахи теж повинні літати чи принаймні перебувати на свіжому повітрі. Якщо ж їх позбавити цієї можливості, то вони можуть стати джерелом інфекційних та інвазійних захворювань, а отже, слабкими та вутлими.

З цього огляду варто зазначити наступне. Безумовно, існують і суперечливі моменти між еволюціоністами й заводчиками льотних голубів. Дехто з голубівників, що ніколи не розводив спортивних, схиляється до того, що будь-якого голуба може спіймати хижак.

Здебільшого так уважають ті заводчики, котрі все життя розводили голубів льотної групи, до яких належать, у першу чергу, птахи з безкружним стилем польоту. Ті, що утримують спортивних чи бійних, дотримуються іншої думки. Вони прирівнюють своїх птахів до диких, адже саме їм, пристосованим до суворих умов довкілля, зчаста вдається уникати кігтів пернатих хижаків.

Отим-то тільки й можна почути від тих гореславців, що нарікають на свою необачливість перед непогамованим хижацтвом, невдоволені розмови про голубині втрати та травмування. Натомість заводчики маневрених голубів такі розмови ведуть лише задля перестрашування (аби не наврочити), хоча подумки здебільшого обстоюють іншу думку, яка зводиться до того, що натренованих спортивних та голоногих бійних хижаку не так-то й легко наздогнати. Щоправда, інколи теж сумніваються у своїх переконаннях, а тому поділяють загальноприйнятту думку щодо голубиної беспорядності перед хижими птахами, спростовуючи еволюційну сутність природного добору. Таким чином, виникають певні суперечності між закономірними природними устоями та їх суб'єктивним переосмисленням. У такому разі справджується філософський закон заперечення заперечень. Він стверджує про те, що еволюція не є правдивою, бо вона нівелює істотне значення природного добору. Тут виникає певна утопічна гіпотеза: якщо природний добір чинить, так би мовити, розправу над найбільш пристосованими

істотами, то тоді він аж ніяк не може бути дітищем еволюції, а є її протиборчою силою. Тож якщо взяти за істину песимістично налаштованих голубівників, які твердять про те, що ніхто з мирних істот не може встояти перед хижим погоничем, то тоді природний добір утрачає своє сутнісне значення, а еволюція піддається сумніву стосовно своєї правдивості.

Інакше кажучи, якби природний добір поширював свою дію на всіх, без винятку, живих істот, то життя на планеті враз би припинилося, зникли б усі види тварин, оскільки зв'язок між ними — вкрай органічний та закономірний. А так, дякувати Богові, життя безперервно триває й розвивається, бо в ньому торжествують одвічні закони еволюції, які заперечити ніякими доводами неможливо. Тож природний добір виконує визначальну роль в еволюційно-творчому процесі. Виходячи з цього, можна сказати те, що голуби серед усіх свійських птахів є найближчими «родичами» дикої природи, оскільки постійно перебувають в полі зору хижаків.

Усупереч упередженим поглядам деяких науковців, кожен вид тварин є об'єктом генетичного дослідження. Відомо, що в генетиків найбільшу увагу привертає яблунева мушка — дрозофіла. Порівняно з голубами, її розміри майже мікроскопічні, хоч неозброєним оком усе ж таки цю комаху можна помітити. Та чому ж бо вона так сильно придатна для наукових експериментів, а ті птахи, котрі встократ більші від неї і які, подеколи важачи своїм життям задля порятунку потерпілих від нещасних випадків, позбавлені такої опіки й прихильності? Можливо, тому що у світі панує несправедливість. Те, що приносить порятунок і душевну насолоду, зневажається, а те, що має нейтральне в цьому відношенні значення, звеличується.

Виходить, що Томасу Моргану вдалося переконати наукове товариство в унікальній генетичній здатності плодових мушок стійко передавати свої ознаки наступним поколінням, бо ті мають всього-на-всього чотири пари

хромосом, а Дарвіну, який, розводячи голубів, ще не знаючи цих закономірностей, так і не вдалося залишити жодних відомостей про спадкову мінливість їхніх ознак (на прикладі тих голубиних порід, які він розводив). А можливо, він їх зовсім і не розводив, а лише частково досліджував та описував. Про це теж інформації обмаль. Його, правду кажучи, більше цікавили галапагоські в'юрки. Він навіть у своїх записах подав варіаційний ряд їх генетичних ознак. А голубів лише класифікував на чотири групи, виділивши серед них найбільш поширені породи. Тож про природний добір, який постійно переслідує цих птахів, нічого суттєвого так і не написав, хоч вони, перебуваючи в прирученому стані, пустившись, мовляв, свого берега, зчаста стають об'єктом переслідування хижих птахів, коли поринають у небесну стихію.

З цього приводу, варто зазначити, що найкращим об'єктом дослідження природного добору є, власне кажучи, дикі та свійські голуби. Ніхто, крім голубиних заводчиків, стільки не розповість про те, що насправді відбувається в небесній сфері, та про те, як ведуть себе хижі й мирні птахи під час запеклої «дуелі». Навіть кабінетні вчені не в змозі це зробити. Скільки б вони не прочитали наукової літератури, скільки б не перегорнули сторінок, присвячених проблематиці природного добору, але якщо жодного разу не були очевидцями грізних хижацьких атак, то й своїх достовірних суджень вони нічим не підтвердять. Будуть лише безперестанку один на одного посилатися та співати дифірамби тим дослідникам, які хоча б краєм ока коли-небудь спостерігали за тим, що дійсно відбувається в небесній атмосфері...

Отже, як бачимо, голубівництво в цьому відношенні відіграє важливу роль. Без нього та без пернатого хижацтва дослідження природного добору малоефективне.

Звичайно, не всі можуть психологічно витримати той момент, коли хижак наздоганяє жертву. Дехто взагалі вважає, що краще піти в бібліотеку

та почерпнути там дешицю інформації стосовно добору та боротьби за існування, ніж перебувати деякий час у занепокоєному стані, споглядаючи на невинні хижацькі атаки. Можливо, й так, але навіщо тоді читати літературу “застольних” авторів, котрі ніколи не розводили тих істот, на яких постійно діє природний добір. Рації в цьому ніякої не має. Отож і черпаємо з “наукових” джерел ту інформацію, яка часто-густо не відповідає дійсності. Та ще б нічого, якби вона була оригінальною, а так — один лише трафарет і загальновживані фрази. Ці фрази хоч і правдиві, проте вони зчаста повторюються сумлінними «читачами», а не очевидними природодослідниками...

Спираючись, отже, на власні спостереження, доречно зауважити, що еволюційні механізми закономірним чином удосконалили свійських істот. Протягом тисячолітнього періоду існування бійних голубів ці механізми суттєво вплинули на їх льотно-ігрові якості. Відтак, виконуючи сальто в небі, під час підкорення небесних висот, у цих голубів сформувався гучноголосий бій, який природним чином ніхто не в силі заглушити — ні гомінливий щебіт птахів, ані відчайдушні зойки лунів, ані рокітливий клекіт чорногузів. До слова слід зазначити, що серед великого розмаїття бійних порід сильні удари здійснюють представники турецької такли, туркменських агаранів та вірменських “гумрі”.

Вони настільки гучно б'ють крильми, що чуються навіть не тільки різкі хлопки здалеку, а й пронизливий тріск. Ці голуби заслуговують на велику пошану.

Як і всі інші породи, бійні складають чисельну групу. Ця група має азійське походження, оскільки батьківщиною цих голубів є Іран та Туреччина. Вони наразі широко розповсюджені майже в усіх куточках світу, та найбільше в Азії, Закавказзі й на Кавказі. Варто зазначити, що бійними їх називають не через те, що вони регулярно використовувалися в бойових діях, а через сильні удари крил та льотно-ігрові якості. Відтак недаремно в науковій лексиці закріпилися такі вирази, як гра з боєм, вихід у стовп, тягнути свічку, стовпова та стрічкова гра тощо.

Це є підтвердженням того, що впродовж тривалого розведення цієї групи основна увага приділялася не декоративним, а льотним якостям. Як наслідок, їх характерні ознаки відповідним чином віддзеркалилися в народній та науковій лексиці...

Отим нічого нарікати на те, що яскраво забарвлені голуби хижаку відразу впадають в око, а ті, які мають сизооперенний відтінок, в останню чергу, тому що такою мастю наділені сизарі, яких надто важко наздогнати. Отож у строкатій зграї голуби з пістрявим оперенням найбільше привертають до себе увагу, натомість однотонний пір'яний покрив дає можливість хижакам робити природний добір лише за ступенем їх фізичного розвитку.

З цього огляду слід зазначити, що в умовах хижакського тиску потрібно добирати зграю з одно,- а не з різномасних особин. Це значно зменшить ризик їх утрат, адже в центрі уваги того чи іншого хижака буде перебувати вже не масть, а фізична натренованість. Відверто кажучи, це твердження не є аксіомою, а лише гіпотезою, проте ця гіпотеза базується на твердому науковому ґрунті.

Таким чином, обираючи певну породу для розведення, слід звернути увагу на її масть. На мій погляд, вона повинна бути однорідною. Різнотонні масті слугують не лише прицільним об'єктом для хижаків, а й ускладнюють селекційно-племінну роботу.

Звичайно, тут складного нічого немає. Варто лише вибрати вид забарвлення. Та не завжди після правильного вибору вдається його зберегти. Суттєвою перешкодою наразі можуть стати відсутність племінного матеріалу та бажання підтримувати його в чистоті, адже для того щоб дбати про однотонність, потрібно її постійно підтримувати. Надалі, коли масть зазнає остаточної кондиції, однооперене поголів'я можна розводити «в собі». При цьому слід періодично контролювати однорідний покрив, не допускаючи зайвих пір'їнок у його складі...

Підсумовуючи, отже, характерні особливості льотних голубів, слід зазначити. Масть і політ є невід'ємною складовою породи. Хто не прагне до чистоти забарвлення, той нічого не виведе — ні породи, ні стилю, ні рисунку оперення, адже пасивний контроль за мастю не формує чистопородність, а її руйнує.

Дехто вважає, що на льотні якості голубів жодна масть не впливає. Можливо, це так, але на породній цілісності вона суттєво позначається. У разі її збереження племінна робота щодо ідентичної означеності голубів значно полегшується, ніж за її відсутності. Породність, як правило, визначається за двома головними критеріями: за рисунком оперення й за стилем польоту. Масть, відтак, повинна бути доведена до найвищого рівня.

При цьому слід зауважити, що на стиль польоту суттєво впливає льотний тренаж голубів, на масть — естетичний смак голубівника. Саме за рахунок цих найважливіших особливостей і були створені такі славнозвісні породи, як миколаївські хмарочоси, крюківські вислокриллі, одеські турмани, київські, криловські та ніжинські гінні.

Тож не дивним є те, що масні голуби краще виглядають у небі — як одно-, так і різнотонні. Строката ж згря з хаотичним поєднанням змішаних відтінків не завжди привертає до себе увагу селекціонерів, які, зазвичай, наділені неабияким естетичним смаком. Зацікавившись певним стилем польоту, визначившись із вибором породи, спеціаліст все одно буде працювати над мастю чи над створенням певного рисунку оперення, а не лише над покращенням льотних якостей голубів. У цьому ж і вбачається найвища мета непересічного заводчика — на базі високих льотних задатків створити чистопородне поголів'я з однотипним рисунком та з різними варіантами забарвлення.

Відтак спадає на думку те, що саме таким чином і створювались усі льотні породи, де масть і стиль відігравали провідну роль у їх становленні.

Тож для цілковитого підтвердження варто виділити ще декілька українських порід, виведених народними селекціонерами. Чому саме народними, а не вченими? — та тому що в той час селекцією ніхто науково не займався, а лиш інтуїтивно й експериментально. До того ж у заводчиків не було генетичної бази знань, оскільки генетика як наукова дисципліна виникла значно пізніше, ніж народна селекція, — тоді, коли льотні породи вже існували. Через це їх засновники керувалися здебільшого практичним досвідом та інтуїцією, адже досвід і практика — то є найвища школа селекції, а інтуїція їх провідником...

Отже, ще одна автохтонна порода. Це київські світлі.

Цих голубів так називають не за світле оперення, яке перемежується з різними кольоровими відтінками, а за їх філігранний рисунок, що, виблискуючи на сонці, світиться, немовби нічні світлячки. На сучасну пору варіантів забарвлення безліч, тому й райдужних вогників теж удосталь: червоних, жовтих, сизих, вороних, димчатих та багато інших. Відповідно й

рисунок пір'яного покриву надто відточений і привабливий. Він може нарівні конкурувати з найвишуканішими закордонними породами, хоч ці голуби є суто аборигенними, яких розводять переважно голубівники Києва та його прилеглих околиць. Попри це, маючи азійське походження, ця порода міцно вкоренилася в національний ґрунт українського голубівництва. І це не випадково, тому що, потрапивши на терени України, ці голуби отримали ще одну назву. За свій, так би мовити, чернечий вигляд (у минулому їх розводили ченці Києво-Печерської Лаври та Видубицького монастиря) світлих почали називати монашками, оскільки серед великого різноманіття мастей на той час переважала ворона масть із яскравою білизною грудей та чорною облямівкою голови, що собою нагадувала чернечий чепчик, тому ці голуби не просто отримали неповторний зовнішній вигляд, а й урахувуючи те, що тривалий час розводились у монастирських стінах, зазнали одухотвореної манери поведінки. Тож не дивно, що за свій миролюбний характер голубів зчаста називають Божими птахами, — напевно, тому! — що мешкають у райських обителів...

Хай там що, а ці голуби належать до гінної групи. Ця група налічує велику кількість порід, проте від своїх “однотипців” київські світлі суттєво відрізняються не лише стилем польоту, а й рисунком оперення. Злітаючи в небесну височінь, відокремлюються один від одного й літають здебільшого поодиноці. Це дає їм змогу вільно виконувати право- й лівосторонні крени та всілякі акробатичні піруети. Отож не випадково, обвівши очима небесний пруг, усюди можна побачити голубів. Здавалося б, не знайдеться такого місця на небі, де б не було їх видно. Скрізь вони присутні. Через те утримуються у великій кількості, аби безперестанку милуватися їх фігурним польотом.

Поряд із цим, світляки добре пристосовані до різних кліматичних умов — витримують сильні морози та спеку. За систематичних тренувань доволі часто уникають пернатих хижаків. Маючи маневрений політ, здатні навіть

низько над землею ухилятися від їхніх кігтів, уже не кажучи про високий захмарний політ, де ці безстрашні птахи почувають себе впевнено й сміливо.

Щоправда, іноді трапляються й прикрі випадки. Особливо тоді, коли голуби за відсутності зимових польотів навесні опиняються в “обіймах” хижого птаства. Отож, аби цього не трапилося, потрібно поступово готувати їх до початку льотного сезону. Примусовий гін слід починати не відразу, а лише після того як голуби на коротких перельотах з однієї кривлі на іншу зміцнюють у крилах. У цьому разі їм слід дати вільний вибір, адже вони й самі краще знають, коли їм розпочинати тривалі польоти.

На жаль, не кожен заводчик дотримується цих правил, тому постійно втрачає голубів. Льотний азарт іноді треба гамувати здоровим глуздом, особливо в ту пору, коли безперервно вирує хижацтво.

А вирує воно тоді, коли мирне птаство ховається в дуплах від холоду та коли хиже інтенсивно годує своє чадо. Та справа тут не стільки в хижацькій жадобі, як у тривалому перебуванні голубів у неволі. Для виходу з такого стану, що спостерігається взимку й навесні, їм потрібен певний час. Інша справа, коли тренувальний період триває цілорічно або з мінімальними перервами, тоді блискавична маневреність і натренованість голубів, безумовно, даються знаки. Хижак, звикнувши до таких спритних вивертів, уже не атакує їх, а безнадійно відсиджується на дереві.

Таким чином, зимовий гін слід практикувати не лише зі спортивними, а й із тими голубами, які до цієї групи не належать та мають стрімкий маневрений політ. Саме такими є київські світлі. Щоправда, деякі голубівники навіть улітку не завжди їх ганяють, надмірно дбаючи про зовнішній вигляд. Отож про системний гін тут нічого й говорити. Він для них не існує.

Маючи певний досвід розведення голубів, волю коротко описати цю породу, тому що декілька років її розводив. Атож неодноразово спостерігав за поведінкою цих птахів та їх фігурними польотами, особливо тоді, коли за

ними безперестанку чатували хижаки. А їх налічувалося в той час не менше, ніж зараз, тому бентежних хвилювань було вдосталь...

Отже, київські світлі — тендітно-вишукана порода, політ якої дещо наближений до польоту диких сизарів. Щоправда, він збагачений акробатичними трюками й справляє сильне естетичне враження, оскільки їхній рисунок досить виразний, а характер поведінки доволі темпераментний.

Отим голуби цієї породи, на диво, елегантні й граціозні. Грація вбачається в енергійній рухливості, а елегантність — у розкішному вбранні. На відміну від миколаївських, мають маневрений політ. Це дає їм можливість стрімко злітати в небо, навіть за наявності в ньому хижих птахів.

Саме в таких умовах їх, зазвичай, і розводять. Здатність до втечі від хижаків з'являється лише тоді, коли голуби, незважаючи на свій чепурний вигляд, безперервно перебувають у польоті, цебто коли льотний сезон для них існує довготривалий час. Якщо ж для миколаївських тренувальний гін, із появою агресивності хижаків, раптово припиняється, то для світляків він може тривати аж до настання зими. Це не є несподіванкою, адже за цей період голуби стають надто гнучкими, а їх оперення ще більш нарядним та ошатним (тільки, розуміється, за умов домірного чергування тренінгу з відпочинком).

Загалом, якщо зробити порівняльне припущення, то за своєю змістовною сутністю льотне голубівництво прирівнюється до кінного спорту. Відмінність лише в тому, що вболівальниками змагальних коней можуть бути не лише власники, а й сторонні глядачі, а от прихильниками голубиних перегонів — тільки їх розводчики. Це свідчить про те, що така галузь птахівництва є доступною лише для тих, хто займається розведенням голубів змалку. Той, хто змалечку їх не розводив, голубиним прихильником ніколи не стане, бо не в силі достеменно збагнути мету їх розведення. Через те намагатиметься в духовно-естетичних заняттях черпати не творчу наснагу, а матеріальну вигоду. Що досить часто й трапляється...

Гаразд, це питання ніколи не ставилося на рошни жвавої дискусії, тому й нічого його обговорювати. Краще самостійно працювати над покращенням льотних якостей, доводячи їх до найвищого рівня.

Можливо, комусь стане дивним те, що я весь час на цьому акцентую увагу, а не шукаю методи поліпшення екстер'єрно-конституційних ознак? Чесно кажучи, тут дивуватися нічому, адже саме тренувальні польоти ці ознаки й формують.

Для прикладу варто взяти спортивну та художню гімнастику. Ці види завдяки своєму багатогранному фізичному навантаженню мимовільним чином впливають на фігурну поставу, від стрункості якої ніде й подітися. Ця стрункість підсилює ефективність виконання гімнастичних вправ, які є її зумовлювачами. Через те писати про один лише екстер'єр, обходячи увагою голубиний політ, зовсім недоречно. Тим паче що в його центрі знаходяться не декоративні, а льотні голуби, до складу яких уходять гінні, високольотні, турмани, бійні та спортивні. А для цих груп, подібно до гімнастів, першочерговим є політ та акробатичні трюки, а не зовнішній вигляд.

Натомість якщо перевести увагу на декоративних, то їх екстер'єр, головним чином, формується у вольєрі, проте цим зловживати не слід, адже, перебуваючи довго за металевою сіткою, голуби втрачають не лише зір, а й стрункість, рухливість та граціозність.

Узагалі, як на мене, тренування голубів — то є велике мистецтво. Воно, по суті, поглинає весь вільний час. Голубівник у даному разі виступає в ролі тренера, який до кінця стежить за льотними можливостями своїх вихованців. Це дає йому не лише душевну розрядку, а й підставу для реалізації творчих задумів та планів. Фіксуючи фізичні дані кожного літуна, він уявно формує нові пари та доводить їх задатки до високого льотного рівня.

За своїм естетичним проявом це мистецтво прирівнюється до музики та до вищезгаданого виду спорту. Особливо заворожливим є бійний стиль польоту. Він характерний для багатьох азійських та кавказьких порід.

В Україні раніше цих голубів називали б'юнами, зараз же називають “бойними”, себто бійними. Наразі їх чисельність надто велика, з кожним роком істотно збільшується, відповідно, й популярність непомірно зростає. Та й не випадково, адже голуби на це, й справді, заслуговують. Вони самобутні й екзотично-вишукані, мають неповторний стиль польоту. Так, через надмірне захоплення ними навіть з'явилися питомі українські породи, створення яких є, їй-право, благородним заняттям, котре потребує не лише певних знань у галузі селекції, а й самовідданої праці й великого ентузіазму, бо без цих найважливіших якостей з місця “генетичний віз” аж ніяк неможливо...

Отже, продовжуючи розглядати аборигенні породи, слід зазначити, що їх чисельність хоч і не значна, проте досить вагома. Будь-яка порода цілісно зберігає свої ознаки. Більше того, ці ознаки з плином часу поступово змінюються, збагачуючись декоративними елементами.

Якщо, наприклад, у київських світлих хохлик був ледь помітним, то наразі, в міру генетичних змін, набув розкішного вигляду. Якщо лапатість була помірно ущільненою, то тепер стала більш густою. Якщо раніше цінувався лише політ, то нині — зовнішній вигляд.

Щоправда, надмірне захоплення чепурністю голубів стало причиною втрати їх льотних якостей. Унаслідок цього вони почали більше споглядати на небо, ніж його скородити. Можливо, в цьому є певна рація, адже таких голубів втратити легко, а знайти досить проблематично. Тим більше що відмінних літунів ніхто ніколи не продасть, а якщо й продасть, то лише їхніх голубенят (здебільшого необлітаних та кволих).

Усе ж, попри складність вибору достойного матеріалу, київських світлих, придбаних у місцевих заводчиків, мав нагоду тривалий час розводити, тому за період розведення цілковито ознайомився з їх поведінкою та манерою польоту. До того ж неодноразово звертав увагу на правильний рисунок оперення. Обирав лиш особин вороної масті, хоч у процесі розмноження

траплялася й сіра. У небі й на землі їх рисунок виглядав надто яскраво й виразно. Як і всі натреновані літуни, вперше вилетівши на волю, мали здатність відлітати на значну відстань від необжитого голуб'ятника в пошуках рідної домівки. Інколи голуби декілька днів шукали свій дім. Відчувши значну віддаленість від нього та надмірні побивання, поверталися туди, куди були привезені, й звідти вже нікуди не відлітали.

Ці голуби, наділені індивідуальною манерою польоту, виконували різноманітні крени й піруети, а також мали темпераментну вдачу. При наближенні яструба стрімко падали вниз — аж до землі, де в останню мить буквально випорскували з-під його кігтів. Так чинили лише натреновані голуби, які регулярно літали. Засиджені довгий час у вольєрі, звісна річ, не могли це зробити. Тож нерухомо завмираючи на місці свого падіння, ставали прицільним об'єктом хижака. І якщо не вдавалося мені вчасно його прогнати, то в більшості випадків ставали його жертвою...

Та суть не в тому, що під час льотного сезону їх постійно переслідував яструб, а в тому, що, швидко набравши спортивну форму, вони свого «погонича» лишали ні в сих ні в тих. Отож, відчувши безсилля, хижак мимоволі був змушений своє полювання переводити на інші кормові об'єкти...

Та що б там не було, а цих прекрасних голубів у мене не стало. Пожертвувавши душевною прив'язаністю та дбайливою опікою, передав їх на Рівненщину в Межиріцький монастир. Вони своїм елегантним виглядом покорили всю Божу обитель. Їх, як і поштову голубку, що врятувала підводний екіпаж, скрушно носили по подвір'ю, передаючи з рук у руки. Та чи надовго прикипіли до них душею насельники монастиря, мені до сих пір невідомо. Напевно, тільки Бог відає про їх подальшу долю. Мені ж залишається лиш одне — споглядати на їх філігранний вигляд через призму сумних спогадів та пам'ятних фотографій, які й до сих пір ранять мені душу, адже ці голуби, правду кажучи, не сиділи за металевими ґратами, а,

виконуючи свою льотну місію, вдосвіта й спозаранку зривали зірки з неба...

Наступними славнозвісними українськими породами є, власне кажучи, крюківські та кременчуцькі.

За своїми зовнішніми ознаками вони майже не відрізняються, оскільки надто схожі між собою, хоча місцеві голубарі розрізняють їх за щонайменшими відмінностями, як-от, наприклад, за формою дзьоба, за величиною корпусу, за поставою та ходою тощо. Кременчуцькі голуби дещо більші за крюківських, мають густоперий хвіст та міцні ноги, а тому вищі й кремензніші за них. Усе ж їх спільною рисою є вислокрилість (крила тримають у всячому положенні нижче хвоста). Серед них трапляються й трясуні (голуби, що сильно або злегка трясуть шиєю). Деякі навіть ходять на пальчиках, не наступаючи на подушечки стоп. Таких голубів називають панськими, бо вони, як паничі, хизуючись своїм поважним виглядом, походжають по подвір'ю, мрійно поглядаючи на небо. Та й за формою голови й дзьоба суттєво відрізняються від кременчуцьких. Голова в них випукла й округла, а дзьоб тупий та короткий.

У недалекому минулому ці голуби були відмінними літунами. Літали по декілька годин на великій висоті. Зараз, на жаль, у зв'язку з постійним переслідуванням хижаків, перебувають переважно на вольєрному утриманні.

Отож із кожним роком мимоволі зникає можливість бачити їх у небі. Переважна більшість розводчиків захоплюється екстер'єром — будовою голови, дзьоба, хвоста. Від цього стрункість постави теж змінюється, поступово втрачаючи свій первісний вигляд. Натомість з'являються різноманітні масті, що на захмарний політ аж ніяк не впливають, бо відношення до небесної висі й хижих птахів уже ніякого не мають, оскільки культивуються в закритих приміщеннях, а не в суворих природних умовах. Відтак голуби з високольотних поступово перетворюються на декоративних.

Тенденція до вольєрного розведення посилюється, а якість польоту невпинно погіршується. Деякі породи, внаслідок такого надмірного оберігання їх від хижого птаства, суттєво видозмінюються в екстер'єрному відношенні, та не тільки в екстер'єрному, а й у льотно-спортивному.

Навіть бійних дехто тримає у вольєрі — не лише в холодну пору, а й улітку. Звісно, що їх уже бійними назвати не можна, адже гру з боєм такі голуби у вольєрі, а тим паче в небі, вже не в змозі коли-небудь показати, хіба що короткі перельоти з однієї будівлі на іншу (під час тимчасового перебування на волі).

Подібне явище спостерігається й у спортивному голубівництві. Птахів дехто настільки береже, що навіть ріже їм крила — не лише своїм, а й “чужим”. Як наслідок, літун поступово втрачає спортивну форму, набирає зайвої ваги та стає надто млявим. Отим-то на основі власного спостереження варто навести подібний приклад.

Отже, Куренівський базар. Продаж голубів — від дутиша до чайки, від кар'єра до турмана, від гривуна до дракона. У клітці сидять поштові. Покупці, вагаючись, перебувають у глибоких роздумах, — очевидно тому, що понадувалися... Та й не дивно. Ці птахи призначені не для польотів, а для

комерційного бізнесу... І ось, на жаль, невдача! — ніхто не купив. І що ви думаєте? Їхній власник, який мешкає в Києві, затуляє їх покривалом і везе в клітці додому. Замість того щоб випустити їх на волю (хоча б заради спортивного інтересу), він ще більше їх замасковує. Тож наслідок не втішний. Звичайно, що такі голуби, відчувши надмірно “бережливе ставлення” до себе, за першої можливості вилетіти з голубника, втратять здатність летіти на коротку відстань, знаходячись довгий час поблизу нього. Таким чином, перестануть виконувати своє головне призначення — брати участь у спортивних змаганнях! Та й навіщо їм кудись летіти, якщо хазяїн їх і так привезе додому та ще й досхочу нагодує. Тож порив до неба та намір шукати свій дім у них через “надмірну опіку” поступово згасатиме, а з часом може зникнути й назавжди...

Як бачимо, такий спосіб розведення голубів, призначених для лету, негативно впливає на їх фізичний розвиток та стан здоров’я. За таких умов птахи, відчувши свою малорухливість та фізичну слабкість, можуть потрапити в депресивний стан, а відтак стати байдужими до життя. Це, безумовно, вплине на їх конституційні та екстер’єрні ознаки. За відсутності польотів конституція стане крихкою, а постава незграбною. Чого вже не скажеш про тренуваних голубів, які завше мають міцну конституцію та струнку осанку.

Отже, з цього приводу варто зауважити. Невільне утримання голубів, особливо спортивних, призводить до зниження не лише їх льотного рівня, а й загального тонуусу здоров’я. Для них відсутність польотів — те саме, що для продуктивних тварин відсутність моціону. Моціон та політ у край необхідні для гармонійного розвитку, зміцнення конституції та льотно-спортивних якостей.

На жаль, цей важливий аспект не всі враховують. Надмірне захоплення зовнішнім виглядом не завжди себе виправдовує. Так, звичайно, можна досягти ідеального рисунку оперення та його забарвлення, але без вільних і

тренувальних польотів струнку статуру аж ніяк не сформувати. Птахи, позбавлені здатності літати, мають слабкий кістяк та атрофовані м'язи. Це помітно під час тримання голуба в руках — його кістки відчутно хрустять, а воно при стисканні глибоко западає. У льотного голуба воно повинне бути пружке, як м'ячик, пір'я щільно прилягати до шкіри, у період линьки прискореним темпом випадати й відростати, під час дощу швидко сохнути, а кістки — напрочуд міцними та в міру фізичної потреби еластичними й гнучкими.

Натомість у нельотних усе відбувається навпаки: кістки крихкі, пір'я скуйовджене, відразу не висихає, внаслідок чого голуб не може злетіти вгору. Відтак довгий час сидить на землі (що вкрай небажано, адже в будь-яку хвилину до нього впритул може наблизитися наземний хижак).

На превеликий жаль, така морфологічна зміна сталась і з крюківськими та кременчуцькими голубами. Внаслідок відсутності регулярних польотів ці птахи втратили свій первісний вигляд: стали вкороченими з розчепіреними врізнобіч крильми та дещо огрядними. Беручи в руки, голубівники в першу чергу демонструють їх зовнішні ознаки: форму голови, поставу крил і хвоста, короткий розмір спини тощо. Та чомусь ніхто вже не говорить про феноменальні льотні задатки, закладені в цій породі.

Чесно кажучи, я довго переглядав відеоматеріал про цих голубів із наміром побачити їх політ. Та, на жаль, так нічого суттєвого й не довідався, окрім реклами й розмов про їх неповторний екстер'єр та мініатюрний зовнішній вигляд. Склалося таке враження, що ці голуби з високольотної потрапили в статну групу (хоч їх статними ніхто ніколи не називав, а лише льотними й вислокрилими).

Отож є припущення, що невдовзі знамениті “полтавці” будуть розглядатися, як декоративні, а їх утримання стане вольєрним — голуби з небесно-земного перейдуть винятково на наземний спосіб життя. За такого

розведення їх потрібно буде прирівнювати до дутишів, яacobінів, павичів та решти “водних” порід, а їхніх розводчиків — до “сумлінних” охоронців.

Цілком імовірно, що такі перспективні літуни, для яких майбутнє буде оповите вольєрною сіткою, стануть лише сумно споглядати на небо з наміром його коли-небудь підкорити... Та, попри це, відродити льотну славу “наддніпрянців” поки що ніхто не наважується. Та й навіщо, адже в невільних умовах голуби зайняті лиш одним — природною потребою збільшувати кількість своїх нащадків, а голубівники — їх безперестанку годувати.

Через те відродження цих генетично-споріднених порід у край актуальне й донині. Воно може статися лише тоді, коли корінні мешканці Полтавщини, зрештою Кременчука, виявлять неминуче виродження голубів, спричинене льотно-депресивним станом. І тільки тоді цих птахів фанатично віддані прихильники почнуть інтенсивно тренувати. Звичайно, попервах будуть значні втрати (хижаки невідступно їх переслідуватимуть), але, звісна річ, ці втрати будуть не більші за їх депресивний стан, у який вони мимовільно потраплять. Тож із двох зол доведеться вибирати найменше.

Без сумніву, це буде правильний вибір, адже “народжений літати, повзати не може”, — як влучно мовить крилатий вислів. Саме для підкорення небесних висот і створені льотні голуби. Іншого їм не дано, а тому ні в якому разі не варто перешкоджати вільному розвитку їх природних задатків.

Отже, врешті-решт, кряківська та кременчуцька, попри свої незначні відмінності, належать до старовинних порід. Їхніх предків завезли з Османії запорізькі козаки під час повернення на українську землю з походів. Схрещуючи новоприбульців із місцевими породами, їм удалося створити самобутній тип льотних голубів. Таким чином, упродовж тривалого часу цей тип перетворився на сформовану породу, яка ще й до наших днів зберегла свої первісні ознаки. Ці голуби неабияк літали, мали відмінний екстер’єр, не

зважаючи на те що, постійно скородячи небозвід, були під пильним прицілом пернатих хижаків.

Та чомусь льотна традиція, започаткована козацтвом, на сучасному етапі раптово перервалася. Мобільний зв'язок, Інтернет-мережа, віртуальна “телепортація” витіснили спілкування з природою на задвірки байдужого світосприйняття. Її місце зайняли шкідливі звички, розгул та брутальне лихослів'я, тому любов до прекрасного поступово почала згасати, натомість вульгарність буйно “процвітати”.

Як наслідок, благородні заняття стали для когось важким тягарем, а розведення свійських тварин непосильною ношею. Так сталось і з голубами. Сучасна молодь, потрапивши в надра віртуальної “круговерті”, не в силі займатися великодушними справами через байдужу нехіть, тому, на превеликий жаль, поклала безмірну надію на штучний інтелект. Саме це й стало причиною її відлучення від живої природи.

І нічого не вдієш. Нічому й дивуватися, адже допоки будуть прогресувати замітники людського інтелекту, допоти зв'язок із природою буде перерваний. Він налагодиться лише тоді, коли глобалізм, опинившись на межі природних катаклізмів, почне занепадати.

Отим, що довшою буде відстань між занепадом та відродженням душевно корисних занять, то важчою стане можливість перевести вольєрних птахів на вільне утримання. З цього приводу, отже, варто розпочати справу з відродження льотної традиції полтавських голубів. І все відразу нормалізується: і екстер'єр, і конституція, і політ, і здоров'я.

Масць, рисунок і структура оперення нікуди не дінуться, тому що систематичні тренування на зовнішній вигляд негативно не впливають. Навпаки, вони його неабияк покращують. Отож, головне для льотних голубів — політ. А все інше прикладеться в процесі селекційної роботи.

Подібним чином діяли голубівники минулих часів, зокрема запорізькі козаки. За рахунок систематичного тренінгу їм удалося вивести породу вертунів.

Ще й до наших днів зберігся їх мініатюрний вигляд та здатність до верту. Щоправда, зараз верт називають боєм, а голубів не вертунами, а бійними. Вертунами ж, зазвичай, називали лише турманів, бо вони здійснювали довготривалі кульбіти в польоті. Та, на жаль, за відсутності достовірних підтверджень, є припущення, що, можливо, вертунами якраз і були ті турмани, яких розводили козаки. Та оскільки народна термінологія іноді не відповідає лексичному визначенню, остільки назви, що характеризують політ, можуть не збігатися з його реальним значенням.

Із цього огляду доречно наголосити на тому, що льотне голубівництво, попри відсутність наукової методології розведення, набуло бурхливого розвитку. Перебуваючи в стихійно замкненому середовищі, стало об'єктом

надмірного зацікавлення. Відтак до нинішнього часу ним інтенсивно займалося не лише козацтво, а й придворне гетьманство. Особлива увага приділялася льотним якостям. Напевно, в той час голубівництво й набуло буйного розквіту, адже, привозячи з віддалених куточків різноманітних голубів, козаки та гетьмани їх вельми шанували й ніколи не ототожнювали з напівдикими простяками, для яких захмарний політ не був характерний.

У цьому й убачається головна відмінність свійських голубів від диких. Неповторний зовнішній вигляд, висота, тривалість і стиль польоту стали визначальними критеріями в льотно-спортивному голубівництві, що зумовили надмірну прив'язаність запорожців до цих ангельських птахів. Отож їх милозвучне воркування, миролюбність і надзвичайно вишуканий екстер'єр прикували до себе не лише особливу увагу, а й сердечну відданість.

Не зайве зазначити, що ревним прихильником голубів був гетьман українського козацтва Богдан Хмельницький. Його розкішна голуб'ятня була чи не найбільшою в Європі. Там мешкали різні породи — від декоративних до поштових, від туркотів до м'ясних, але переважали здебільшого «вертуни» та високольотні голуби.

Висота з давніх-давен була незбагненною для тих, хто не міг її підкорити. Та тільки птахам неосяжні простори були підвладні, внаслідок чого ці істоти почали поступово привертати до себе увагу й розпалювати фанатичний інтерес.

До того ж перевага козаків була в тому, що вони, мандруючи по світу, зі східних країн Азії привозили із собою вишукані породи, які полонили своїм граціозним виглядом та самобутньою манерою польоту не лише заводчиків, а й сторонніх глядачів. Самобутність простежувалася в тому, що ці голуби в процесі одомашнення вкрай змінили свій зовнішній вигляд та стиль польоту.

Навіть у так званих поштарів політ відрізнявся від диких. На цю відмінну якість безумовно вплинув екстер'єр птахів. Він став більш масивним й

окультуреним. Гордий вигляд, струнка постава, блискавична швидкість, запозичені від далеких родичів, наклали свій відбиток на швидкольотних гінцях, проте ця риса суттєво відрізнялася від первісних ознак їхніх предків. Підставою для її відмінності стали годівля та умови утримання. Якщо в дикій природі голуби, як і всі інші істоти, задовольняють свої харчові потреби, покладаючись здебільшого на смакові запити, то в домашніх умовах кормовий раціон для них складає їх власник.

От саме за рахунок посиленої годівлі та систематичного тренінгу голуби суттєво змінилися, вже не кажучи про декоративних, які за зовнішніми ознаками так відособилися від своїх родоначальників, що навіть подеколи не можна визначити їх віддалену спорідненість. Це свідчить про те, що на зміну екстер'єрного типу вплинули, щонайперше, умови утримання, годівля, метизація та фактори навколишнього середовища.

Отож відмінність свійських голубів від диких стала помітною з моменту їх

приручення.

Вона

почала

прослідковуватися близько п'яти тисяч років тому. Дикими, звичайно, були

Вони мешкали в дуплах дерев та високих скель, були наділені швидким маневреним польотом та жвавим темпераментом. Навіть сокіл-сапсан не міг їх наздогнати, адже голуби були надто вертляві й спритні...

Тим якщо порівняти козацький період із часом зародження голубиної традиції, то ця відмінність, поза всяким сумнівом, була разючою. Яскравим підтвердженням цього явища стало велике різноманіття порід, типів та груп. Шкода тільки те, що історичний літопис голубівництва ніхто майже не вів, тому він лиш епізодично висвітлювався. Звичайно, якби це в минулому практикувалося, то була б можливість на основі достовірних фактів простежити еволюцію свійських голубів. А так лише методом уявного спостереження можна дослідити її перебіг. Фактів, на превеликий жаль, надто мало. Вони розкидані по різних літературних джерелах та висвітлені не повною мірою.

Чим це зумовлено? Насамперед тим, що ті оповідачі, які зображали своїх головних героїв, котрі, крім основного виду діяльності, займалися ще й голубами, не мали ніякого відношення до них — ніколи цих птахів не

розводили та ніколи ними не цікавилися. Через те наділені поверховим сприйняттям літописці хоч і були свідками тих подій, у яких їхні герої були задіяні, все одно голубам надавали другорядного значення, а то й зовсім випускали їх з уваги.

Тож історичних відомостей про голубів на сучасну пору, й справді, небагато, адже через їх естетичний вигляд, що певним чином гальмував комерційний визиск унаслідок душевної прив'язаності, фінансового прибутку від них майже ніхто не отримував. Отим ті повістярі, які цим прибутком вельми цікавилися, нічого про голубів не написали, а ті, що їх розводили, не надавали їм вагомому значення (мовляв, навіщо про них писати, якщо вони й без того гарні)...

Взагалі, на мою думку, будь-який вид зайнятості потрібно закарбовувати в історичній пам'яті письмовим підтвердженням. Якби це регулярно робилося, то в літописному архіві було б зосереджено більше очевидних, а не вигаданих фактів. На основі цих підтверджень можна простежити поступ еволюційного процесу не тільки в голубівництві, а й в інших видах практичної діяльності.

З цього приводу виникає припущення, що історичний розвиток голубівництва в Україні не послідовний, а епізодичний. Він документально не підтверджений, має фрагментарний характер фіксації. А з чужих переказів, як відомо, почерпнути достовірність історичних фактів неможливо, оскільки вони бувають різні — правдо- й неправдоподібні. Тож якщо послідовний порядок опису голубів перерваний відсутністю письмових матеріалів, то детально висвітлювати історичні аспекти в цій галузі немає потреби. Краще обмежитися найбільш уживаними історичними даними, ніж чекати на те, поки хтось щось суттєве про них розповість, тим паче що в подібних розповідях відсутній логічний зв'язок. У такому разі черпати достовірну інформацію слід не з усних переказів, а з науково-історичних джерел. Там вона хоч надто стисла, зате більшою мірою правдива.

Для того щоб таку вірогідну інформацію почерпнути, потрібно читати відредаговану літературу, якої в теперішній час надто обмаль. Усе ж це не означає, що якщо її вкрай мало, то треба читати те, що пропонує віртуальна мережа Інтернету. Навіть вибіркоче читання спеціальної літератури не дає можливість повною мірою охопити матеріал. Отож коли читаєш будь-яке письмо й зустрічаєш там безліч помилок, то яким би воно глибокозмістовним не було, довіра до його історичної правдивості вмить зникає.

В Україні мовне питання завжди було в центрі уваги. Попри це писати рідною мовою не завжди було престижно. Через ідеологічні упередження до калинової прамови українці втратили можливість читати наукову літературу, покійрно пропускаючи чужу мову через призму роздвоєного сприйняття. За часів так званого інтернаціоналізму україномовна література, опинившись на нижній сходинці свого розвитку, існувала в недостатній кількості. Перевага надавалася тим мовам, які не перебували під чужомовним тиском. Однією з таких мов була російська. Нею не тільки читали й писали, а й розмовляли, поступово витісняючи українську на узбіччя мовного застою.

Як наслідок, настала повна чи часткова відсутність наукових праць не лише в голубівництві, а й в інших галузях тваринництва — собаківництві, попугайництві, которозведенні, козівництві тощо. Зате «панівною» цих праць написано дуже багато.

Тож коли виникало бажання глибше зануритись у сферу своєї діяльності, то невблаганно зникала можливість читати праці рідною мовою, адже альтернативи в той час не було. Був лиш один вибір — російськомовне письменство.

Згодом, із появою незалежної України, чужомовний тиск почав поступово слабнути. Культурне відродження мистецьких та виробничих здобутків сягнуло широких масштабів. Українською почали вільно оперувати. На зорі виникнення незалежної держави питання про переклад російськомовних текстів ніхто не порушував. А зараз це питання гостро стоїть...

Звичайно, справа не в перекладі, адже всі прекрасно розуміють російську мову. Справа в написанні україномовних текстів. А їх у теперішній час безліч. Та тих, які б хотілося ґрунтовно опрацювати, вкрай мало, тому що надруковані в часописах, а не в книгах, де інформація, зазвичай, викладається в розгорнутому хронологічному порядку.

Відтак доводиться серед розмаїття написаного матеріалу вишукувати мовні перлини. І якщо це вдасться зробити, то виникає бажання той текст неодноразово перечитувати.

Так і в голубівництві! — хотілося б більше почерпнути інформації про польоти голубів та ареал поширення хижих птахів в Україні українською мовою. Тим паче що вона на це цілком заслуговує, оскільки є праматір'ю всіх слов'янських мов, тому поприще, у якому голуби відіграють провідну роль, має прямий зв'язок з одухотвореною природою, адже цих птахів здавна ототожнювали з небесними ангелами. Яскравим підтвердженням цього явища є зішестя Святого Духа у вигляді білого голуба на Ісуса Христа, про що вже мовилося вище. Та не тільки це!..

Голуби в ангельській подобі закарбовані також і в українській народній творчості, зокрема в ліричних піснях, на зразок таких текстів, як: “Голуб на черешні, голубка на вишні, скажи мені правду, що маєш на мислі” або ж “Із-за гори кам'яної голуби вилітають, не зазнала розкошоньки, вже літа минають” та багато інших автентичних пісень, у яких ці богоподібні істоти є прямим відзеркаленням глибокого ліризму та тяжкої долі українців, окроплених польським гнітом та кріпосним царським поневоленням...

Тим, відштовхуючись від фольклорних та релігійних джерел, достеменно вивчивши поведінку голубів і їх спосіб життя, є підстави стверджувати про те, що за всіма характерними рисами ці крилаті провісники наближені до Бога, а соколи, у свою чергу, — до сонця, адже літають високо й вельми поважно, проте, на відміну від голубів, наділені санітарною, а не миротворчою місією.

Тож, аби впевнитися в одухотвореності Божих птахів, варто, зашторивши завісу земного раю, подумки полинати в небесні простори. Там, в едемських садах, можна зустріти безліч голубів. Вони повагом ходять і літають, тому що їх ніхто не переслідує й не наздоганяє. Там вічний мир і спокій. Там одвічне блаженство.

Звичайно, цю ідилічну картину можна побачити лише вві сні. Насправді ж є й прямі підтвердження. Їх можуть повідати лиш очевидці клінічної смерті. Саме вони, перебуваючи в безсвідомому стані, коли душа, вийшовши з тілесної оболонки, вмить опинилася в райських шатах, — здатні цих диво-птахів достовірно описати. Саме вони, спираючись на власні спостереження, можуть поодинокі чи одноставно підтвердити те, що голуби там, і справді, є. Щоправда, як саме вони виглядають, ніхто не може достеменно передати. У кожного свої особисті уявлення. Комуś вони глибоко запали в душу, а хтось до них зовсім байдужий. Та суть не в тому.

Вся християнська символіка ґрунтується не на вигаданих, а на реальних фактах, підтвердженням яких є духовне прозріння та видіння святих. Саме таким видінням наділені душі, які перебувають у постійному спілкуванні з Богом. Їм, очевидно, й було відкрито те, чого не можуть побачити інші. Відтак з'явилися молитовні одкровення та іконописний живопис, а уособленням духовної чистоти став білий голуб. Згодом білі голуби набули великої популярності. Їх почали інтенсивно розводити, а відтак на основі білосніжного та, зрештою, різноманітного забарвлення — створювати нові автохтонні породи...

Наступним українським шедевром, який заслуговує на увагу,

є одеські турмани. Вони належать до високольотної групи. Мають виняткову витривалість та здатність до верту. Окремі представники наділені феноменальними льотними здібностями — можуть шістнадцять-вісімнадцять годин протриматися в небі, а деякі здатні до довготривалого вертіння. Набравши неймовірну висоту, ці гордівливі птахи почергово клубком котяться донизу. Народною мовою це вертіння називається катом. На відміну від бійних, що піднімаються вертикально вгору, підкоряючи небесну височінь, катуни падають униз. Безперервне крутіння, безумовно, викликає захоплення в спостерігачів, проте воно інколи призводить до смертельних наслідків. Захопившись надмірним крутінням, вертун на мить утрачає контроль над собою. Ця мить може коштувати йому життя. Тож, аби цього уникнути, потрібно забивного голуба парувати з простольотною голубкою та, навпаки, простого з вертлявою. Тільки таким чином можна вирівняти кат й уникнути травмування та загибелі “карколомних” голубів.

Подібна ситуація трапляється і з бійними. Серед них іноді зустрічаються й забивні. Вони, як правило, через виснажливу втому довго літати не можуть.

У них надмірно виражений бій, що майже безперервно триває. Сівши деінде, тривалий час не можуть злетіти з місця. Без допомоги голубівника такі голуби здебільшого приречені на загибель. Отим нічого собі не можуть зарадити, якщо їх ненароком угледить хижак.

У цьому випадку потрібно те саме робити, що з турманами-падунами. Лише після доцільного втручання господаря в льотний процес у нащадків забивних голубів бійна гра стане вирівняною та безпечною. Ба навіть більше! — за такого парування, де бійний спаровується з небійною чи навпаки, серед нащадків можуть з'явитися неперевершені літуни, які за ігровими якостями будуть значно перевищувати своїх батьків. Решта злагоджених дій залежить від голубівника. Він досягне великих успіхів у льотно-племінній справі тільки тоді, коли зможе методом спадкової подібності закріпити генотипи таких літунів. Лише зовнішні умови здатні ці генетичні ознаки видозмінити — зробити їх мінливими або стійкими...

Мінливість буде простежуватися в різних типах верту, стійкість — у його однотипності.

Загалом для прояву індивідуальних льотних якостей велику роль відіграє чисельність голубів. За оптимальної кількості їх політ, і справді, дивовижний, за надмірної — менш ефективний, бо не всі птахи мають однакову фізичну підготовку.

Попри це голуби літають скупчено, за сприятливої погоди добре крутяться. Як і всі льотні породи, найбільш повноцінно розкривають свої задатки лише за відсутності хижих птахів та шквальних опадів. Сильний поривний вітер не дає змогу голубам якісно виконувати верт. Натомість легкий підйомний вітерець, особливо з південно-східного напрямку, дає їм можливість набирати головокрутіжну висоту й катом падати донизу.

Для південно-східних областей, що омивають Чорне та Азовське моря, підйомний вітер цілком характерний. Він сприятливим чином позначається на польотах голубів. Отож не дивно, що саме тут виведені прекрасні породи

— миколаївські хмарочоси, очаківські серпасті, кримські високольотні (кримаки), херсонські та одеські турмани. У північно-західних регіонах ці породи не можуть так розкрити свої льотні можливості, як у південних, через що за відсутності підйомного вітру та сухого теплого клімату не в змозі довго й високо літати. Усе ж за систематичних тренувань досягають хороших результатів. Це стосується й одеських турманів, однак раптова кліматична зміна негативно впливає на їх спортивну форму.

На виставці мені доводилося неодноразово бачити цих голубів. Щоправда, вони перебували в клітці, тому про верт і довготривалі польоти я нічого суттєвого не можу сказати (адже тим, хто їх надмірно хвалить, довіряти не варто). Льотне оцінювання завжди слід проводити в небі, а не у вольєрі. У клітці ж льотного голуба можна визначити лиш умовно — за осанкою й оперенням. А тих, що, згорбившись, сидять, літунами назвати не можна, а лише хворими чи «декоративними». Я маю на увазі не тільки виставку, а й базар, де подібне явище досить часто трапляється...

На базарі безліч голубів, на виставці — тим паче. Вибір широкий, але не ефективний. Відомості про родовід відсутні, тому й генотип теж не відомий. Його можна перевірити на своїх голубах, спарувавши їх із рецесивною гомозиготою. Це дасть можливість визначити ступінь гетеро- й гомозиготності, а також наявність домінантних і рецесивних ознак. Спаровування придбаних голубів із домінантною особиною створить суттєві перешкоди на шляху їх точного визначення. Відтак будуть проявлятися лише домінантні гени, а рецесивні, пригнічені останніми, перебуватимуть у прихованому стані. Лише рецесивна однорідність позитивно вплине на прояв як домінантних, так і рецесивних ознак.

Як же тоді створити такий тип однорідності, та ще й рецесивний? Складного тут нічого немає. Варто лише вивести чисту лінію й простежити за перебігом домінантних і рецесивних генів. Домінантність характерно виражена в першому поколінні, адже схрещені між собою різні лінії чи

породи завжди будуть давати домінантних гібридів, які своєю гетерозисною силою завше пригнічують прояв рецесивних алелів. Отож рецесив буде виявлятися лише в другому й наступному поколіннях. Тут-бо й виникне можливість дістати рецесивну гомозиготу, яку в подальшому доведеться використовувати в племінній роботі.

Рецесивні гени чітко виражені тоді, коли немає домінантного пригнічення. Гомозиготний склад свідчить про чистопородність, гетерозиготний — про наявність неоднорідних генів. Спарувавши нечистопородних голубів із рецесивною гомозиготою, отримаємо лише безпородних, і, навпаки, поєднавши між собою гени різних чи однакових гомозигот, дістанемо, відповідно, домінантні чи рецесивні особини. Домінантні ж, зазвичай, пригнічують рецесивні, а рецесивні дають змогу повною мірою проявитися домінантним.

От для цього й потрібно в племінному ядрі тримати таких голубів, які дають змогу безперешкодно проявлятися домінантним і рецесивним генам.

Працюючи над закріпленням однорідного генотипу, варто вести племінну відомість задля уникнення тісних родинних зв'язків. Для цього потрібно хоча б один раз у рік поповнювати поголів'я аутбредним матеріалом. Прилиття свіжої крові завжди доцільне. Воно дає змогу підтримувати життєвий тонус птахів на належному рівні. Заінбредованість може призвести до негативних наслідків. У дикій природі вона майже не зустрічається, оскільки тварини, інстинктивно відчуваючи її загрозливу дію, схильні до стійкого протистояння з нею, а тому за будь-яких умов здатні подолати небажані явища, пов'язані з погіршенням імунно-захисної сили організму.

З цього приводу доречно навести яскравий приклад, адже за період довготривалого розведення голубів нерідко виникало подібне явище у вигляді інбредної депресії. Отож про це й варто наразі поговорити, а власне, про інбридинг та навколишнє середовище.

З чого все почалося?..

З придбаного на виставці племінного матеріалу. Неодноразово доводилося Умані таких «невідомих» Серед них виявилася фенотипом пара білих. То поштові.

невідомого привозити з голубів. шикарна за були чеські

Повіривши переконливим словам їхнього власника про ідеальний вибір пари для отримання дужого потомства, довелося згодом у цьому глибоко розчаруватися. Перший весняний виводок був настільки ослаблений, що під час випуску з невеликої відстані судилося його побачити востаннє. Відтак голубенята, досягши зрілого віку, їй-право, не змогли повернутися до свого родинного гнізда, яке знаходилося неподалік їх випуску...

Та й не дивно! Складнощі виникали й при паруванні придбаної пари. Голубка не підпускала голуба близько до себе, оскільки інстинктивно відчувала однорідну кров. Попри це голуби були міцної конституції, бо походили від гетерозиготних батьків. Та натомість діти виявилися надто кволими. Наразі тісний інбридинг дався взнаки.

Атож для того щоб вижити в дикому середовищі, крім стійкої резистентності, потрібно мати ще й гетерозиготний склад генів. Гомозиготи ж можуть вижити лише ті, у яких ступінь інбридингу знаходиться в помірно віддалених зв'язках. Близьке та тісне споріднення призводить до летальних наслідків.

Як бачимо, різні випадки трапляються. Та такі — дуже рідко...

Інша порода, яку несправедливо було б оминати увагою, — ніжинські гінні.

Це суто аборигенна порода. Виведена в Ніжині, а широкого розповсюдження набула в Чернігівській області. Так, як і київські світлі, має вузький ареал поширення, проте заслуговує на високу оцінку, оскільки здатна набирати захмарну висоту, не роблячи при цьому великих кругів. Голуби гвинтоподібно піднімаються вгору, нерідко зникаючи з поля зору. Вони надто граціозні, мають невеликі панчохи на ногах — “у дзвіночок”. Зовні виглядають досить просто, однак їх політ напрочуд оригінальний і заворожливий.

У минулому, зазвичай, голубів розводили заради душевного милування їхнім польотом. Масть і рисунок оперення мали другорядне значення. Порівняно з нинішнім часом, цінувався високий довготривалий політ. Навіть найбільш цінних голубів використовували в якості літунів, а не вольєрних птахів.

Для прикладу варто навести крюківських, світляків та голубів інших порід, які більшу частину свого життя проводили в небі. У пам'яті залишилися представники з феноменальними льотними здібностями. Бо й

справді, льотні голуби, власне, для цього й призначені. Їм інші якості не притаманні. Та чомусь зараз голубиний світ різко змінився — літуни стали декоративними, а їхні заводчики непересічними бізнесменами. Відтак голубиний політ відійшов на другорядний план.

Звичайно, небо диктує суворі умови — скрізь вирують хижаки. Та найбільшу загрозу вони становлять для тих голубів, які довгий час перебувають у неволі, бо жодних шансів на порятунок вони не мають. За моєї пам'яті були навіть такі випадки, коли миколаївські з безкрудним польотом уникали хижацьких кігтів. Як вони це робили? — Бог один відає!.. Напевно, постійний тренінг, зумовлений настирливістю голубівника, здобув пальму першості в цьому відношенні.

Натреновані голуби з великої висоти падали спіраллю вниз. Хижак не міг у них улучити, тому що не в змозі був підстергти той момент, коли голуб прямолінійно буде летіти донизу. Він до кінця свого приземлення цього ніколи не робив, адже для нього такі маневри зовсім не властиві. У дикій природі мирні птахи покладаються на швидкість, а тут раптом — якась закручена в діагональ «спіраль».

Ці спостереження є достовірним доказом не одного заводчика миколаївських. Навіть у Києві такі випадки щодо вправного їх уникнення від хижаків нерідко траплялися. Тих голубів, що народилися, так би мовити, в сорочці, голубівники високо цінували, неодноразово про них нагадуючи іншим. За мого спостереження те саме робили й курські турмани, яких я тривалий час розводив. Їх рятувало не лише так зване падіння по спіральній траєкторії вниз, а й набір недосяжної висоти, від якої, просто, паморочилося в голові.

Траплялися такі випадки, що навіть один турман міг перехитрити яструба. Звісна річ, лише за рахунок набору головокрутіжної висоти. У мене, що вкрай важливо, молода голубка літала самотньо під небесами. Буквально за п'ять хвилин покривалася. Я не міг у це повірити, думав, що вона десь сідає

на якісь споруди й там чотири години просиджує, але виявилось зовсім по-іншому. На будівлі вона не сідала, а високо під сонцем, пробуджуючи легким посвистом небозвід, тріпотливо махала крильми. Тож наприкінці польоту виглядала, як макова зернинка. На безхмарному небі зчаста зникала з поля видимості. У це повірити практично неможливо, проте очевидні факти, спираючись на достовірну основу, завше спростовують сумнівні домисли.

Тож недаремно курські турмани належать до чемпіонів з підкорення небесних вершин, адже можуть підніматися на чотирикілометрову висоту й там довго парити на місці, а під час потрапляння в русло повітряних потоків — переходити в тріпотливий політ жайворонка.

Отже, коли я неодноразово бачив, що голубка, силкуючись, випадала з обіймів сонячного зарева, сумніви мої щодо її тривалого пересиджування на високих спорудах враз розвіялися. Й до сих пір пам'ятаю її спортивну вдачу та граціозну постать, яка полонила увагу не лише своїм красивим польотом, а й розумом, мудрістю та відвагою. На превеликий жаль, їй недовго судилося прожити на світі. Запеклий вірус Ньюкасла, як безпощадний кат, передчасно вкоротив їй життя. Він раптово «влетів» у мій голуб'ятник, забравши із собою сильних літунів. Вакцинування я не встиг своєчасно провести, тому мав невтішні наслідки від цього.

Отже, ніжинські голуби!..

Інколи ми недооцінюємо свої автохтонні породи, а вибираємо те, на що робляться великі ставки, зосереджуючи увагу на дорогих та екстравагантних голубах. Чесно кажучи, якби мені довелось ніжинців де-небудь побачити, то неодмінно придбав би, хоча б одну-дві пари, адже час невпинно летить, а українські породи в індустріальному середовищі поступово кануть у небуття, якому вже назад немає вороття...

Виходячи з прочитаного матеріалу, можу лише повторно подати вищенаведену інформацію, оскільки цих голубів ніколи не розводив, хоч у київських заводчиків, що утримують світляків, мав нагоду зрідка бачити.

Подібно до ніжинських, високий політ ще мали криловські голуби. Вони походили від черкаських уродженців. Криловськ знаходився поблизу сучасного Світловодська (на глибині штучного водоймища). Річ у тім, що це старе місто потрапило “на дно” кременчуцького водосховища, тому, як і порода, втратило свій топографічний статус.

Наперекір цьому, криловські голуби, їй-право, були унікальні. На затоплене водою місце, де донедавна знаходилися їхні голуб'ятники, неодноразово поверталися й там довгий час над ними кружляли, сподіваючись на те, що невдовзі в них потраплять. Та доля розпорядилася по-іншому. Їм цього ніколи не судилося зробити, адже водна стихія неблаганна для всіх живих організмів, а для голубів — тим паче!..

Тож, покружлявши над своїм «рідним гніздом», криловські домосіди сумно поверталися до новоспруджених голуб'ятників...

Як відомо, голуби, крім гніздового потягу, ще наділені й магнітною пам'яттю, — і ця пам'ять переслідує їх усе життя. Недаремно, що вони найбільше люблять ті місця, де були виведені. У новостворених умовах безперестанку тужать і з нетерпінням чекають на повернення до своїх рідних домівок. Такими їх створила природа. Інстинкт «родинного гнізда» в них домінує над усіма умовними й безумовними рефlekсами. Варто, отже, зазначити, що самці та самки сильно прив'язані одне до одного.

Оскільки голуби — моногами, остільки пару утворюють на все життя. У разі загибелі когось із них, невпинно тужать і гудуть, сховавшись де-небудь у безлюдному місці. Так роблять здебільшого самці, хоча самки теж своїм ніжним воркуванням нагадують про втрату близького друга. У них на деякий час зникає апетит і з'являється повна байдужість до життя. Тож коли когось раптом не стане, знайте, що цю втрату будуть переживати не лише осиротілі голуби, а і їхній господар.

Як бачимо, голубівництво — нелегка справа, адже, крім захоплення, супроводжується ще й розпачем од голубиних утрат. Ніхто, на жаль, від них не застрахований. Різні бувають випадки. Тож перед тим як приступити до розведення цих прекрасних створінь, голубівник повинен зважити на те, що, крім “усолоджених” радощів, бувають ще й гіркі прикрощі.

Особливо це стосується тих голубів, які мають “вісячий” політ. Хижаки ж бо за ними невпинно чатують. Отож заводчик повинен завше бути напоготові до цих несподіваних “сюрпризів”. Попервах біль утрати голуба чи голубки надто відчутний, згодом з'являються загартованість та холонокровність, адже час поступово загоює душевні рани, тому, зважаючи на його здатність виводити згорьовану душу з надр нервових потрясінь, ніщо не повинно стояти на перешкоді для досягнення мети. А мета відразу не приходить, вона досягається лише в процесі постійного заняття з голубами. Той, хто весь час продає, — їх не жаліє, а той, хто працює над екстер'єром чи над льотними якостями, цінує кожну особину й ніколи нізащо її не проміняє.

Та чи піклувався про голубів індустріальний світ, коли затоплював те місто, де була виведена преславна криловська порода? Звичайно, що ні! Він навіть і не знав, що вона там існувала. Відтак із того часу, коли місце виведення цих голубів стерлося з лиця землі, порода почала поступово зникати. Окремі екземпляри чистопородних особин можна було зустріти в Черкасах, Світловодську та в їх прилеглих околицях. Щоправда, натепер це відріддя, на превеликий жаль, перебуває на межі повного зникнення. Навіть

у Світловодську цю “затоплену” породу вже ніхто не розводить. Збереглися лише фанати, які марять тим, що її таки вдасться коли-небудь відродити.

Та ба! Ні в Черкасах, ані у Світловодську криловців уже в чистоті не зустрінеш. А голуби досить імпозантні й елегантні, з гордою поставою та неповторним зовнішнім виглядом. За красою екстер’єру нітрохи не поступаються узбецьким голубам, які мають різноманітні пір’яні прикраси на голові та ногах. Почерпнути ж найменшу інформацію про цю породу та переглянути її екстер’єрні дані можна лише в книзі П. І. Патоки «Якщо ви любите голубів». В інших джерелах такої інформації вкрай обмаль. Натомість було б значно більше, якби цю породу вдалося коли-небудь відродити...

Інколи навіть дивним є те, що в той час, коли генетична селекція ще не набула такого бурхливого розвитку, як у сучасну пору, голубиних порід було більше, ніж зараз. Більше того, про українські породи годі вже й мріяти. Їх ніхто не виводить. Заводчики, які про це безперестанку «трублять», займаються популізмом. Наукових методів виведення ніхто не подає, тому на троні марнославства перебуває пуста “базгранина”.

Селекціонер, який прагне створити породу, повинен демонструвати процес і методологію її виведення. А так чуєш одні лише вихваляння та перспективи на майбутнє. Всі чомусь говорять про селекцію, але по-справжньому ніхто нею не займається, адже для цього, крім творчого пориву, потрібні ще й елементарні знання з генетики. В даному випадку вона цілком доречна, оскільки тут працює той механізм, що ставить теорію на практичні рейки. Тож селекцією можна займатися будь у чому, в голубівництві зокрема; проте це не означає, що треба брати “меч” у руки й робити безпощадні розправи над птахами. Найкращим інструментом у льотному голубівництві є природний добір. Багато бійних, льотних, спортивних, а також турманів та гінних саме таким методом і були виведені.

Яскравий приклад — бакинські бійні голуби. Вони, як зазначалося вище, виведені стабілізуючим добором. Так само ним постійно вдосконалюються й одточуються. Вже не кажучи про спортивних, для яких будь-яка пора року не становить суттєвих загроз, якщо голуби цілорічно перебувають у польотах. Навіть соколу не завжди вдається отримати переможний трофей. Голуби надто спритні, маневрені й гнучкі. Найбільшу перевагу мають у швидкості та витривалості.

Ці якості набуваються під час систематичних тренувань. Не менш суттєве значення мають і генетичні задатки, без яких реалізація їх потенційних можливостей буде обмеженою, — тому голуби, що походять від сильних літунів, легкі на підйом і відважні за вдачею. Відважність простежується в тому, що під час появи хижака вони не ховаються в голуб'ятник, а злітають щодуху в небесну блакить.

Доречно зазначити, що спортивні гінці мають уроджену здатність інтуїтивно відчувати наближення хижого “приятеля”, тому миттєво стають настороженими та готовими до стрімкої втечі, коли він їх зненацька настигає. Його появу зчаста сповіщають ластівки та інші дрібні птахи, яких він постійно переслідує. Тим нерідко трапляється так, що круки ведуть за собою яструба. Вони його ніби маскують, проте не завжди це маскування приносить спокій у мирну пташину оселю.

Тож, попри всілякі домисли й упередження, спортивні голуби в цьому відношенні універсальні. Вони безстрашні, інколи навіть хижака беруть на помор. Натреновані атлети не самі виснажуються, а виснажують свого погонича. Той, хто ніколи цих голубів не розводив, може мені заперечити. Я ж покладаюся на вірогідність власних спостережень, а не на чужі “вені-теревені”. Нитиків дуже багато, тому й вольєрних птахів ще більше.

Дехто племінне поголів'я після однорічного сезону вже ніколи не випускає. Безсумнівно, це особиста справа кожного. На мою ж думку, племінний матеріал так, як і льотний, теж повинен літати. Літо — блискуча

пора для польотів та вільного утримання голубів. Для племінних вистачить навіть одного місяця, щоб надалі перебувати у відмінному фізичному стані. Повна відсутність польотів може призвести не лише до атрофії м'язів, а й до виникнення всіляких захворювань, особливо в осінньо-зимовий період. Найпоширенішою хворобою для вольєрних птахів є сальмонельоз. Вона вкрай підступна й гнітюча.

Коли в голубів з'являються гульки на плечових суглобах, то шансів для одужання практично вже ніяких немає. Такі голуби приречені на загибель, якщо заздалегідь не надати їм медичну допомогу. Найкращим помічником у цьому відношенні є не медикаменти, а політ. Літуни сальмонельозом практично не хворіють. Їхній імунітет самотужки переборює цю інфекційну навалу.

Взагалі, на мій погляд, найпоширеніші хвороби голубів вивелись у вольєрі. Небо, у якому систематично перебувають птахи, створює інфекційну заслону. Бактерії, в першу чергу, проникають у слабкі й хирі організми, сильні й пристосовані до диких умов відразу ж їх знищують. Отож є привід для роздумів...

Сумніватися в льотній необхідності голубів не варто, адже вони для цього, власне кажучи, й створені. Як писав Б.-І. Антонич: "Стріла призначена для льоту, струна настроєна до гри, а зорі тихі, як монети, в калитці вечора лягли". Стріла летить, струна звучить, а зорі мирно спочивають... Так, кожна річ чи явище має своє призначення. Тим якщо їх позбавити цієї здатності, то може виникнути дисгармонія як у природі, так і в речах.

На превеликий жаль, не всі розуміють сутність розведення голубів. Найкращим інструментом, який відточує екстер'єр, є небо, а не збалансована годівля. Безумовно, вона необхідна й доцільна, але якщо хтось на замок зачиняє небесні ворота, той енергію зі своїх птахів не вивільняє, а, навпаки, акумулює. Звісна річ, ця енергія спричиняє жирові відкладення, що аж ніяк не сприяє формуванню спортивної осанки.

Розуміється, хижак не дримають — сидять на чатах! — але голуби теж не сплять, коли піднімаються в небесну вись. Дехто з літунів навіть самовільно злинає під хмари, безперестанку скородячи їх своїми пружними крильми. Природний устрій поки що нікому не вдалося змінити. Його сучасний вигляд — наслідок довготривалої еволюції. То як же може людина за короткий відтинок часу змінити те, що формувалося протягом багатьох тисячоліть? Навіть генетика тут безсила, бо якби була всемогутня, то свійські голуби ніколи б не потрапляли в полон хижого птаства. А так — постійні напади, загрози й втрати...

Тож визначальним фактором у голубівництві здавна був політ. Генетика, ним оснащена, користується лише готовими рецептами, що “приправлені” льотними якостями голубів. Звичайно, якщо голуб має спортивний вигляд, то й генетика йому не перечить. Вона воліє такі гени зберегти й поширити в геометричній прогресії. Якщо ж голуб тривалий період свого життя перебував у вольєрі, то все відбувається навпаки. Наука прагне такі гени підсилити алелями льотних голубів, а згодом віддати їх на поруки природному добору...

Попри це існує ще й декоративний напрям у голубівництві. Тут льотні якості не беруться до уваги, оскільки голуби або зовсім не літають, або ж літають не довго й не систематично. Генетика в даному разі послуговується зовнішніми прикрасами, які більше зумовлені пір'яним покривом, аніж стрункою поставою. Стрункий екстер'єр притаманний льотним голубам. Він набувається природним чином — моціоном. Штучним методом цього досягти неможливо. Незалежно від того, що існують різні формені гени (довгошійності, довгоногості чи абощо), найкращу поставу може сформувати лише політ.

Із цього випливає те, що з льотного голуба легше зробити декоративного, ніж навпаки. Для того щоб голуб став дійсно льотним, треба його інтенсивно тренувати. Це, дійсно, нелегка праця, тому що довго “засиджених” голубів не

завжди вдається повторно поставити на крило, а тих, що не літали в рік свого народження, й поготів, — не розігнати. Отож аби зробити з льотного декоративного, ніяких зусиль прикладати не потрібно. Вони й так стануть декоративними, якщо їх закрити у вольєрі та приливати їм кров пишнobarвних голубів.

Загалом, розглядаючи українські породи, можна дійти до такого висновку: за період історичного розвитку голубівництва в Україні декоративний напрямок мав другорядне значення, першорядну роль відігравало льотне голубівництво. Тож не випадково, що саме такому напрямкові й присвячена дана праця.

До того ж, як на мене, він найбільш прогресивний і актуальний, оскільки має широке практичне застосування. За взірць можуть правити всілякі церемоніальні заходи, де крилаті посланці виконують важливу роль у їх проведенні. Це насамперед торжественні відкриття, весільні та спортивні заходи тощо.

Саме в цих діях використовувалися ті голуби, які були наділені природною здатністю до стрімкого польоту...

На весіллях голуби є провісниками сімейного затишку й благополуччя, тому зчаста можна побачити те, як із клітки чи з рук наречених вилітає пара білих голубів. Звичайно, ними є спортивні. Декоративні до свого голуб'ятника навряд чи в змозі повернутися...

На жаль, так було в минулому. В майбутньому таких весіль, напевно, вже й не буде, тому що з кожним роком «громадський шлюб» набирає шалених обертів. Народна традиція весільного обряду поступово кане в забуття, а з ними й ті провісники, які за волею Всевишнього, крім мирного спокою й духовної благодаті, нічого іншого в подружні оселі не несуть...

Отже, продовжуючи розгляд льотних порід, не зайве зазначити.

Бурхливий технічний прогрес гальмує розвиток голубівництва. Для того щоб зберегти породу в чистоті, потрібно її передати в надійні руки. На жаль, сучасна молодь не може продовжити справу, пов'язану з розведенням голубів, оскільки повністю занурена у віртуальний світ. Відчуження від природи стало для неї буденним явищем, адже бездуховна віртуальність повністю заповнила її життєвий простір. Через те й тенденція до зникнення рідкісних голубиних порід стала очевидною.

Якщо так і далі будуть розгортатися обставини, то нічого позитивного в голубівництві не відбудеться. Залишаться одні лише поміси, з яких буде важко повернути голубам чистопородний вигляд. Отож про це слід думати заздалегідь. А для цього потрібно в школах організувати секції любителів природи, ознайомлювати учнів із племінним фондом свійських тварин, себто залучати їх до пізнання не лише дикої, а й домашньої фауни.

Та на жаль, у школах викладають консервативну навчальну програму. Не всі біологи наголошують на тому, що, крім дослідження Ч. Дарвіном різних типів в'юрків, де було проведено ряд експериментів на Галапагоських островах, видатний природознавець розводив ще й голубів. Він навіть описав

тих, які на той час були надто поширені. Тож голубині породи, як зазначалося вище, поділив на чотири групи: структурні, льотні, м'ясні та декоративні. На цьому науковому аспекті в школах чомусь не зосереджується увага, а лише робиться наголос на представниках дикої фауни.

Щоправда, той, хто змалку вподобав цих “янголів”, буде невдовзі вирізати з підручників фотографії з тими породами, які у свій час класифікував їхній дослідник...

До слова слід зауважити. Наразі дуже багато наукової літератури з генетичної селекції. Прямо хотілося б її всю перечитати та нею систематично займатися. Та за браком часу й коштів про це можна лише помріяти. Селекція нині трансформована в продуктивну площину, а генетика, дякувати Богові, розглядає всі спадкові й мінливі фактори, що стосуються буквально чи не кожної живої істоти. У цьому відношенні вона має широкі можливості для свого розвитку. Селекція, натомість, охоплює менше коло діяльності, ніж генетика, тому що з неї послідовно витікає...

Будь-яку породу можна покращити й удосконалити. Селекційних методів надто багато. Можна використовувати як гетеро-, так і гомогенний підбір. За чистопородного методу використовується лінійний принцип розведення. Підсилити генетичний матеріал доцільно за рахунок перехресного сполучення цих ліній. Ефект буде суттєвий, адже кожна лінія є результатом високого рівня спорідненості. Сполучивши ці лінії між собою, його можна повною мірою нівелювати. Якщо та чи інша лінія не має спільних предків, то під час їх перехресчування в генетичному складі поголів'я враз виникне аутбридинг.

У чистопородному розведенні це явище доцільне тоді, коли витікає з чистих ліній, тому має низку переваг: гарантується збереження чистопородності та водночас здійснюється “прилиття свіжої крові”. Тож лінії, після того коли вони досягнуть остаточного споріднення, необхідно

комбінувати між собою. Що більша їх спорідненість, то більший ефект генетичної стійкості проти інбредного навантаження. Тож у разі застосування лінійного перекомбінування відбувається кросинговер, що характеризує собою процес обміну суміжних ділянок хромосом.

Кожна лінія, отже, хоч і має спільні породні ознаки, проте вони різні. Більше того, відмінність цих ознак може бути ще більш помітною, якщо кожна з цих ліній формувалася в різних умовах довкілля. Істотний вплив на формування спадкових факторів справили кліматичний фактор та наявність різноманітних компонентів годівлі. У північних широтах корми збагачені здебільшого жирними кислотами, а в південних — амінокислотами, моносахаридами тощо. Саме ці речовини суттєво впливають на зовнішній вигляд тварин. На півночі тварини значну кількість енергії використовують на обігрів тіла, на півдні — на різноманітні види рухової діяльності та на інші фізіологічні потреби.

Та попри ці відмінності, котрі можуть виникнути в різних кліматичних умовах, породна цілісність анітрохи не руйнується. Навпаки, вона збагачується характерними породотвірними рисами. Та скільки б не використовувалися перехресні лінії, вони мають певну аутбредну межу. Щоправда, після випробування всіх міжлінійних комбінацій згодом можуть вичерпатись і їх генетичні ресурси. Для цього необхідно шукати представників з інших племінних господарств і ними підсилювати спадковий матеріал. У голубівництві не так-то й легко знайти ідентичне поголів'я, адже племінних відомостей практично ніхто не веде, тож генотип обраних особин доводиться вибирати навімання — по фенотипу, який не здатен повною мірою його розкрити.

Якщо придбаний матеріал не перевірити на рецесивній гомозиготі, то може виникнути генетичний розлад. Навіть один чужорідний голуб здатний зруйнувати довготривалий селекційний процес. Із цього випливає такий афоризм: “Узявся за гуж, не кажи, що не дуж!”

Складнощі, напевне, й для того існують, щоб їх мудрим чином долати. Звичайно, якби голубівництво було оперте на професійну основу, то таких труднощів ніколи б не виникало. Вони б не мали жодних підстав для своєї появи. А так доводиться наводити порядок не лише у своєму господарстві, а й у чужому, де родовід ведеться шляхом усного запам'ятовування, а не шляхом письмової фіксації, особливо при розведенні рідкісних чужоземних порід. Тут за нестачі відповідного матеріалу не завжди вдається уникнути близької спорідненості. Відомо, що інбридинг має як позитивні, так і негативні сторони. Позитив убачається в тому, що бажані для селекціонера ознаки мають змогу надійно закріпитись і швидко поширитись, а негатив простежується в слабкій резистентності птахів до всіляких захворювань та в поступовому виродженні поголів'я — від ослаблення загальної будови організму до його істотного зменшення.

Міра речей — запорука успіху в голубівництві. Всі форми розведення можна застосовувати тільки лише за рахунок їх домірного використання. З цього огляду слід зауважити, що в спортивному голубівництві здебільшого практикується гетерогенний метод розведення, в декоративному — гомогенний. Для конкурентної боротьби в спортивних змаганнях украй доцільні різнорідні гени, для зовнішньої привабливості й однотипності — однорідні. Через те в спортивному голубівництві майже ніхто не слідкує за мастю, натомість у декоративному масть має вирішальне значення, оскільки належить не до фізичних, а до зовнішніх характеристик породи.

На мій погляд, над мастю потрібно постійно працювати, а в разі настання досконалого вигляду варто лише її підтримувати, проводячи контроль над льотними якостями голубів. Хтось одразу може заперечити: «А як же тоді медалі й перемоги?» Я ж неодмінно відповім зустрічним запитанням: «А як же тоді породна цілісність та її величність зовнішній вигляд і відмінна фізична форма?» Масть негативно на атлетичні якості не впливає, якщо їх постійно вдосконалювати й розвивати!..

Як на мене, різнобарвна масть — хаотичний безлад у голубівництві. Той, хто на масть не звертає ніякої уваги, нехтує не лише селекційними методами, а й загальноприйнятими нормами племінної роботи. Про покращення, а тим паче про створення нової породи, за такого байдужого ставлення до своїх голубів, годі й мріяти. Краще взагалі не займатися голубівництвом, якщо легковажно ставитися до масті. “Політ без тла — що човен без весла! — кружляючи, гойдається на місці”.

Існують різні типи забарвлення. Є складні та прості. До складних належать комбіновані відтінки, що мають здебільшого муре оперення, до простих — однотонні кольорові барви. З ними найлегше працювати, особливо з птахами, що мають білу масть. Саме вона рівномірно обарвлює весь пір’яний покрив: пух і пір’я чисто-білі. Якщо, скажімо, до уваги взяти червону чи жовту масть, то на початковій стадії свого формування вони мають нерівномірний розподіл кольорового спектру — зовні колір значно темніший, аніж усередині покриву. Навіть чорна тьмяна масть варіює від матового до сизуватого відтінку. Для того щоб вивести однотонну масть у голубівництві, потрібно надійно закріплювати жовтогарячі, вишневі або смоляні відтінки, доводячи їх до інтенсивно насиченого стану.

Звичайно, працюючи над складними мастями, можна попервах утратити льотні якості голубів. І лише після завершального етапу їх створення ті якості можна відповідним чином відновити, проте надмірна бережливість таких птахів буде очевидною, оскільки в природних умовах вишукані масті постійно перебуватимуть під пильним оком хижих птахів.

Отим надто виразні й неповторні масті притаманні здебільшого декоративним голубам, котрих заводчики надмірно бережуть, закриваючи в голуб’ятниках або в “тісних” вольєрах. Звідси випливає така аксіома: все вишукане й привабливе перебуває в неволі, а те, що має простий зовнішній вигляд, утримується на волі.

Як бачимо, масть і політ характерні для всіх видів птахів, але мають різні цільові призначення. Масть увиразнює зовнішні прикмети, а політ формує поставу й зміцнює імунітет птахів.

Що стосується рівня складності й філігранної техніки польоту, то мушу зазначити: ці якості відточуються за рахунок систематичних тренувань. Тут нічого дивного немає. Варто лише звикнути до несподіваних хижацьких атак, що подеколи трапляються в льотний період. Звісно, їх легше переносять ті птахи, котрі регулярно літають. Та біда, коли вони після тривалого засидження наражаються на такі атаки, — втрати, і справді, неминучі...

Стосовно масті, слід сказати наступне. Безперечно, в культурному голубівництві вона посідає чільне місце. Селекціонер, який не звертає увагу на масть, прирівнюється до обивателя, що хаотично веде свою племінну справу. Відтак він нічим не відрізняється від тих заводчиків, які, не знаючи генотипу своїх птахів, пускають їх на самоплив. Стихійне розведення доцільне в дикому середовищі, адже птахи, пройшовши тривалий етап еволюції, інстинктивно формують пари для продовження свого роду. У приручених умовах птахи більшою мірою залежать від волі господаря, якщо той цілеспрямовано веде селекційну роботу. Якщо ж цього не відбувається, то сфера спадкової мінливості за рахунок наявності гетерогенних ресурсів неабияк розширюється й, навпаки, за їх відсутності зводиться нанівець.

Природний добір у цьому відношенні діє на макро-, а штучний на мікроеволюційному рівні. Природний із птахів робить небесних атлетів, а штучний (у промислових та домашніх умовах) підвищує лише продуктивність, натомість фізичний стан він не в силі змінити...

У навчальних закладах промислового спрямування вивчають і досліджують тих тварин, які виробляють продукцію. Ті види, що позбавлені такої здатності, не обговорюються й ніколи не згадуються. У центрі уваги перебувають лише сільськогосподарські тварини. Натомість декоративні та спортивні, що не мають господарчого значення, стоять на задвірках

дослідження, бо якби були актуальні, то про них би писали трактати. Так, на превеликий жаль, зникло з наукової арени й гонче собаківництво. Кінологам у цих закладах нічого вже й робити. Тож кінологія в Україні професійно не розвивається, а перебуває на аматорському рівні.

Виникає відтак питання — а де ж тоді здобувають освіту любителі собак, чи не за кордоном часом? Як що це так, то навіщо нам тоді Євросоюз, якщо в нас немає щонайменшої можливості фахово займатися тим, до чого з дитинства прив'язаний і з чим не можеш навіки розпрощатися? На мою думку, цей порив до європейської спільноти зумовлений меркантильними інтересами. Духовність тут перебуває на нижній сходинці, бо якби була на найвищій, то ніхто б нікуди не поривався...

Шкода й те, що в нашій державі ніхто не виводить породи котів, бо не існує наукових осередків, які б усіляко й безперешкодно сприяли займатися цією надзвичайно цікавою й трудомісткою роботою. Навіть генетика не здатна допомогти тим ентузіастам, які мають безпосереднє відношення до племінної справи, пов'язаної з домашніми улюбленцями, адже до їх спадкових закономірностей ніякого відношення не має.

Отак і виходить! — те, що не приносить матеріальної користі, піддається сумніву, а тому не може стати на професійну основу, бо не задовольняє споживчі потреби українського суспільства, а те, що має матеріальну вигоду, підноситься до небес...

Утримання голубів

Звичайно, хто серйозно займається голубівництвом, той сумлінно дбає про чистоту приміщення. А воно, звісна річ, повинне бути просторим, світлим і ретельно прибраним. Перенаселення голубів — небажане явище. Надмірна чисельність поголів'я призводить до виникнення респіраторних та інфекційних захворювань, а також до скупчення шкідливих газів у повітрі, таких як вуглекислий газ, аміак та сірководень. Ці гази, потрапляючи в

дихальні шляхи птахів, зменшують надходження високомолекулярного кисню, конче потрібного для всіх аеробних істот.

Несвоєчасне прибирання голуб'ятника зумовлює появу задушливої атмосфери. Сторонній кислий запах — показник загазованого повітря. Послід за тривалого зберігання має тенденцію до розкладу та загнивання. Він найбільш відчутний у сиру (сніжну або дощову) погоду. Тож, аби цей запах ліквідувати, потрібно своєчасно прибирати голубник.

Деякі голубівники майже рік не прибирають голубине помешкання. Можна уявити, який склад повітря буде переважати в ньому. Звичайно, крім шкідливих газів, нічого корисного для здоров'я в ньому не виявиться. Дехто виправдовується тим, що, мовляв, голубиний послід зберігає оптимальний мікроклімат у приміщенні, тому його не треба часто прибирати.

Я з цим зовсім не згідний. За тривалий час розведення голубів зробив певні висновки, а саме: голубиний послід потрібно прибирати щоденно або ж принаймні не пізніше одного тижня. За тижневий період, зберігаючи в наявності потенційно-шкідливу мікробіоту, він ще не схильний до гниття, тому запах перебуває на нейтральному рівні. Натомість за умов нехтування цим правилом атмосфера в приміщенні поступово переходить із нормального в задушливий стан — і дихати важко, і ходити не зручно (за сирої погоди можна на посліді навіть підсковзнутися й упасти долі- чи горілиць, зазнавши серйозної травми).

До речі, такі випадки траплялися з голуб'ятниками (саме так, а не інакше, їх і слід назвати). За надмірної кількості посліду, який буквально пластами лежав на підлозі, дехто з таких «дбайливих» господарів, підсковзнувшись, падав навznak... Тож після невдалого приземлення траплялися всілякого роду травмування — від легких ушибів та вивихів до переломів.

Звичайно, що в таких голуб'ятнях потрібно ходити лише навшпиньках і ні в якому разі не лізти по драбині на горище, де знаходиться решта позбавлених догляду голубів, бо в разі прилипання посліду до ніг одна нога

може сприснути зі шабля та, опинившись на підлозі, на рівному місці раптово підсковзнутися. Добре, коли власник такого приміщення стане на шпагат, та біда, коли він упаде на бік, зазнавши перелому кінцівок. Такі випадки, й справді, неодноразово траплялися, тому дорогоцінний час, як не дивно, встократ більше витрачався на лікування, ніж на прибирання голубника, вже не кажучи про кошти, які внаслідок їх нестачі на необхідні потреби зовсім не витрачалися.

Тож на це слід звернути особливу увагу і вчасно прибирати голубине помешкання...

Ідея створення голубиної ферми

Для того щоб створити голубину ферму, потрібно усвідомити те, що це є вкрай важливою необхідністю, адже саме вона дає можливість займатися інтенсивним розведенням — збільшувати якість поголів'я за рахунок планомірного та рентабельного господарювання. Насамперед важливе значення в цьому відношенні повинні мати підприємства племінного призначення. Вони ж бо дають змогу займатися голубівництвом цілеспрямовано й ефективно. За рахунок утримання великої кількості поголів'я можна вдаватися до створення нових порід, оскільки багаточисельність племінного матеріалу сприяє закріпленню бажаних ознак (бо є з чого вибирати), а також створює умови для уникнення тісного інбридингу, який часто-густо виникає в малочисельних господарствах.

Та й узагалі будь-яка племінна робота веде посилений контроль за станом і якістю поголів'я, адже не всі домашні господарства можуть так ретельно провадити племінну справу, як великомасштабні селекційні підприємства. Тож найголовнішою передумовою для створення такого господарства (племзаводу чи ферми) повинен бути науковий підхід до господарчої діяльності та усвідомлення важливості щодо його основного призначення.

Безумовно, у світі, в Україні зокрема, повинні розвиватися всі напрямки господарювання. Звісно, що найбільшу увагу привертають товарно-

виробничі господарства, оскільки продуктивність є необхідним засобом для існування не лише людей, а й тварин, які їх оточують. Через те провідне місце в цьому відношенні займає промислова галузь. Натомість духовно-естетична сфера перебуває здебільшого на задньому плані — не лише в нашій країні, а й у світі загалом.

Та чомусь дехто таки вважає, що десь матеріальне забезпечення набагато краще, ніж у нас. Можливо, й так, але, на мою думку, краще забезпечені ті народи, які мають родючу землю. А в нас такої землі, порівняно з іншими країнами, чи не найбільше у світі, але її продовольчих ресурсів украї мало, бо більша їх частина експортується в чужі держави. Тож якби ці ресурси використовувалися винятково для потреб українського населення, то ніхто б нікуди “не рвався” — ні тілом, ані душею. А так, на превеликий жаль, інтерес до матеріальної вигоди більшої частини землевласників домінує над задоволенням споживчих потреб населення. Отже, про рентабельність за таких “обтяжливих умов” і мови не повинно бути ніякої. Вона доречна лише тоді, коли ці ресурси використовуються на благо корінних, а не чужоземних народів...

Звичайно, крім харчових потреб, людина повинна мати ще й естетичні запити. Що мається на увазі? Насамперед осягнення природних цінностей за допомогою об’єктивного сприйняття світу. Цей світ треба сприймати таким, який він є насправді. А він украї багатогранний, неповторний і прекрасний. Саме такі категорії дають підстави його збагачувати й облагороджувати живими створіннями, розвивати всі галузі господарчої діяльності.

До такої галузі слід віднести й голубівництво, тим паче що воно має невмирущу льотну традицію. Саме така традиція може надійно зберегтись у племінних осередках, що сумлінно працюють над збереженням породного генофонду. Та, на жаль, це стосується, в першу чергу, тих тварин, які мають високопродуктивні задатки, а голубів, котрі використовуються в інших (спортивно-естетичних) цілях, це бодай анітрохи не стосується.

Якби ж то в цьому відношенні бралися до уваги всі, без винятку, породи, то традиція ніколи б не переривалась, а, навпаки, зміцнювалась і збагачувалась. А так лише ті породи, які мають продовольчий зиск, активно задіяні в племінній роботі, а ті, що його не мають, випущені з уваги. Тож голубівництво, позбавлене товарно-виробничої вигоди, в нашій країні ще й до сих пір не поставлене на наукову основу.

Та суть розведення голубів полягає зовсім в іншому. Звичайно, існують м'ясні породи — їх близько п'ятдесяти у світі, яєчні — їх незліченна кількість.

Та саме ті голуби, які приносять естетичне задоволення, власне кажучи, й призначені не для промислового використання, а для душевного умиротворіння, оскільки наділені граціозністю, красою та філігранною технікою польоту.

До того ж вони мають природну здатність знімати нервові стреси, розумову напругу й фізичну втому не лише у свого власника, а й у більшості шанувальників живої природи, які, розуміючи головну сутність льотно-спортивного голубівництва, зцілюються його позитивним зарядом.

Загалом розведення голубів — колосальна душевна розрядка. Це насамперед активний відпочинок та контрастна зміна діяльності, адже буденний настрій може враз перетворитися на святковий, коли голуби після тривалих польотів одностайно будуть повертатися у свій голуб'ятник...

Загалом ідея створення племінного підприємства повинна базуватися не на душевно-емоційних засадах, а на підставі збереження рідкісних аборигенних порід. Якби в Україні вдалося створити таке підприємство, то голубівництво стало б об'єктом дослідження в навчальних закладах. А оскільки такого підприємства не існує, то й немає потреби ним займатися на високому професійному рівні. Якщо виробничі комплекси промислового значення в нашій країні занепадають, то що вже буде з тими господарствами, у яких розведення спиратиметься не на продуктивну, а на духовно-естетичну

основу. Для когось цей задум здається вкрай незбагненим. Попри це варто шукати шляхи для його повної чи часткової реалізації.

Тож попервах голубине господарство потрібно поставити на продуктивну, а згодом на селекційну основу. Продуктивна сфера відтак стане об'єктом зацікавлення тваринників, а селекційна — тих заводчиків, які мають до цієї справи безпосереднє відношення. Варто лише зосередити увагу на м'ясо-яєчній продуктивності, як мрійливий задум умить перетвориться в дійсність. Тим паче що у світі є відповідні ферми, де виробляють голубину продукцію та існує безліч м'ясних порід, серед яких варто виділити найбільш поширені, а саме: кінги, штрасери, польські рисі, тексани, римські, угорські велетні, мальтійські (куроподібні) та інші. А чи розводять яєчні породи голубів?.. Розводять!..

Щоправда, слід зазначити, що всі голуби мають здатність відкладати яйця, навіть м'ясних порід можуть вигодувати п'ять-шість виводків за рік. Звісно, якщо їм не давати можливість виводити пташенят, а забирати від них щойно знесені яйця, то їх виявиться незміренна кількість.

Дехто може зауважити, що в тих яйцях наявна сальмонела. Так, можливо! — але сальмонела є і в курячих, якщо підприємство не проводить санітарно-гігієнічний контроль за станом здоров'я птахів. Справа в тім, що голубині яйця теж цінні за своєю поживністю. Їх можна вводити в раціони не лише для людей, а й для тварин. Вони нічим не гірші за курині чи перепелині. Мають насичений жовток та прозору білкову масу, а тому не є загрозою для споживачів.

Отим голубина яєчна продуктивність хоч і не культивується в нашій країні, бо для її інтенсивного вироблення ще не існує таких підприємств, які б могли її поставити на промислову основу, проте в майбутньому може бути цілком прийнятною. До того ж цю промисловість у наших "просторах" умовах можна впевнено розвивати. Бо й справді, навіщо викидати на смітник

ті яйця, які мають високий уміст поживних речовин. Отим-то є вагома підстава для роздумів та прийняття відповідних рішень...

Що стосується м'ясної продуктивності, то тут уся складність полягає в доборі високопоживного раціону, адже голуби, маючи велику живу масу, потребують інтенсивної годівлі. А стосовно породного матеріалу, то його не потрібно шукати й спеціально виводити, адже він уже існує. Було б лише бажання розводити таких голубів, а породи й самі знайдуться...

Правду кажучи, голубівництво настільки багатогранне, що з усіх його переваг можна отримати різносторонню користь — як спортивну, так і душевну, як духовну, так і естетичну, а від промислових птахів, що призначені для вироблення яєчної продукції, й поготів, — ущерть заповнити лотки продовольчих господарств високоякісним матеріалом.

Та попри багатогранність цієї галузі, головним фактором у функціонуванні промислової ферми повинна бути рентабельність. Витрати на корми не повинні перевищувати вихід валової продукції. На такому принципі базуються всі господарчі підприємства. Як тільки в господарстві з'являється висока собівартість, воно стає нерентабельним, а відтак утрачає головну сутність і призначення. Якщо в домашньому господарюванні висока рентабельність не відіграє суттєвої ролі, то в промисловому вона вкрай важлива.

Тож перед тим як приступити до виконання запланованої роботи, потрібно наперед передбачити її ефективність. А для цього слід створити систему з великою кількістю кормових ресурсів та з найменшими матеріальними затратами. За відсутності власних кормів потрібно придбати земельні угіддя для посіву зернових. Це дасть можливість вирощувати культури в екологічно чистих умовах, адже той фермер, який хоче мати здорове поголів'я, ніколи не буде сипати на посівну площу гербіцидів та пестицидів, а також, крий Боже, отрутохімікати, котрі знищують усіх і вся — і шкідників, і землю, і людей...

Через те, напевно, й варто, крім розведення тварин, думати про орендно-земельні ділянки, адже без них не змога досягти високих результатів у племінній та технологічній роботі. Якщо ж повністю покластися на землевласників, які втридорога збувають “своє” рослинне багатство, то може виникнути безліч проблем, через що вирощене зерно буде не досить якісним, бо той, хто його збуває, думає, в першу чергу, не про екологічну чистоту, а про прибуток.

Вирощування зернових культур є необхідністю. Їх асортимент повинен бути різноманітним. Для нормування голубиних раціонів потрібні такі зернові компоненти, як: кукурудза, пшениця, ячмінь, овес, просо, соняшник, вика, сорго, горох тощо. Без них неможливо забезпечити повноцінне живлення птахів. Ними треба заздалегідь запасатися, тим паче що зерно, придатне для згодовування, повинне бути стиглим, висушеним та мати блискучий вигляд. На це потрібен відповідний час. Найкращим вважається зерно річної витримки. За цей період воно набуває зоотехнічної кондиції та поживних властивостей.

Зерно, вирощене й зібране власноруч, найбільш якісне, адже не містить отруйних домішок. Його голуби поїдають із великим апетитом. До токсичного вони вкрай чутливі, тому недовіркою ставляться до нього. Можна навіть провести такий експеримент: в одну годівницю насипати пригорщу доморощеного зерна, в іншу — зібрану з колгоспних ланів. Голуби, звісна річ, в першу чергу будуть споживати домашнє. Токсичне зерно вони будуть нехотя дзьобати (в разі крайньої потреби).

Таким чином, виникає певна засторога в придбанні підозрілого зерна. Було б ще нічого, якби поголів'я не перевищувало межу оптимальної кількості. Та ситуація може враз погіршитися, коли таке зерно буде споживати тисячне поголів'я ферми. Токсичність, як наслідок, пошириться в геометричній прогресії. Поступово відкладаючись в організмі, неодмінно

перейде у хворобливо-хронічну форму. А це, як правило, виведе з ладу не лише імунну систему голубів, а й продуктивність та їх льотні якості.

Отже легковажити ретельним вибором зернових культур не потрібно. Якщо послабити контроль над ними, то можуть виникнути проблеми зі здоров'ям птахів. Плісняве, брудне, сире зерно може викликати респіраторні та грибкові захворювання.

Це не є вигадкою, адже в цьому відношенні маю гіркий досвід. Неодноразово траплялося так, що через згодовування неякісного чи ураженого патогенними організмами зерна голубів настигали хвороби різного ступеня тяжкості, що, зрештою, призводили до летальних наслідків. Отим, годуючи своїх птахів “токсинами”, мав можливість бути свідком раптового погіршення їх стану здоров'я.

Через те для годівлі добираю лише те зерно, яке має свіжий вигляд та не містить отруйних речовин, адже голуби до них дуже чутливі. За відсутності високоякісного зернового раціону будуть їсти те, що їм запропонує хазяїн, аби не “зачахнути” з голоду. Тож контроль за якістю зерна повинен бути посиленним. Тільки таким чином можна зберегти поголів'я від передчасної загибелі...

Отже, забезпечення підприємства екологічно чистим збіжжям є ідеальною умовою годівлі. Не всі тваринні комплекси дотримуються цієї умови, тому мають постійні проблеми, пов'язані з розладом травної системи своїх “годувальників”. Отрута поступово діє на організм, знижуючи його імунітет, унаслідок чого виснажена донезмоги тварина поступово втрачає життєву активність. На відновлення її сил уже ніякі ефективні засоби не впливають, якщо вона, понадміру виснажена, на очах мерхне від отруйних кормів.

Від такого явища потерпають не лише тварини, а й фермерські приміщення, у яких токсичні гази поглинають чисте повітря, а хвороботворні

бактерії, пригнічуючи розвиток корисної мікробіоти, завдають матеріальних збитків сільському господарству. Тим для створення проекту промислового комплексу важливу роль відіграють як матеріальні, так і кормові ресурси, котрі, добираючи, заздалегідь потрібно ретельно прораховувати, адже від них залежить ефективна рентабельність. Дешеві корми вигідні для всіх господарств, однак ними не слід зловживати, тому що вони здебільшого низької якості. Надто дорогі теж не варто купувати, адже можуть спричинити економічну кризу, негативно впливаючи на загальну собівартість виробництва.

Отже на промисловому господарстві повинен домінувати прибуток. Збитки можуть бути завдані надзвичайною дороговизною кормових ресурсів, бо якщо ціни на них перевищують видобуток продукції, то про високу рентабельність нічого й говорити. Тож, завчасно порахувавши дані продуктивної прибутковості та її фінансових витрат, можна спрогнозувати оптимальні умови розведення голубів на фермі. За відсутності ефективної рентабельності будь-яка господарча діяльність, звісна річ, не доцільна.

Інша справа, коли продуктивність не має суттєвого значення. Рентабельність за такої умови набуває інших господарчих запитів. Тут уже на першому місці перебуває екстер'єр та фізична натренованість літунів, а не продуктивна вигода. У цьому разі прибутковість виникає не за рахунок реалізації виробленої продукції, а за рахунок продажу племінних птахів, здатних підтримувати свою породну цілісність на високому селекційному рівні.

Поряд із цим доречно зазначити, що в реальних умовах можна створити не лише м'ясо-яєчний, а й льотно-спортивний комплекс. Щоправда, для втілення в життя цього задуму потрібен стартовий капітал. Без фінансової підтримки цього досягти неможливо. Покладаючись лише на свій мізерний заробіток, цю примарну ідею можна враз вилучити з уяви.

На жаль, у теперішній час це зробити практично неможливо. Не всі розуміють головне призначення спортивного голубівництва. Переважна більшість тваринників хоче мати матеріальний дохід. А він можливий лише в умовах вироблення певного виду продукції.

Країна, яка перебуває в скрутному економічному становищі, не спроможна розвивати ті галузі виробництва, які не забезпечують її населення харчовими продуктами.

Тож для того щоб розвивати льотну галузь голубівництва, потрібно цією діяльністю займатися не в аграрних, а в культурно-просвітницьких закладах. Для цього слід провести ряд виховних заходів, спрямованих на вдосконалення й збереження рідкісних голубиних порід. А їх у світі — незліченна кількість.

Тут навіть береться до уваги той факт, що наукові експерименти потрібно проводити не лише з продуктивними тваринами, а й із тими, які викликають у голубівників спортивний інтерес. Через те без виховної роботи тут аж ніяк не обійтися.

Таке виховання повинне починатися ще в шкільний період. Найбільшим виховним засобом у цьому відношенні слугують куточки живої природи, невід'ємною частиною яких є, безсумнівно, свійські голуби. Та, на жаль, вони туди майже ніколи не потрапляють, бо через нехіть і байдуже ставлення до них позбавлені дбайливої опіки.

Звичайно, ази бережливого ставлення до природи закладаються змалку. Їх неможливо силою комусь прищепити. Для проникливого пізнання навколишнього середовища потрібно мати м'яке серце й чуйну душу. Тільки таким чином можна збагнути його закономірну сутність.

Отож цей пізнавальний метод щодо розкриття природного біорізноманіття здатен прокласти місток від зародження до становлення еволюційних процесів. Інших методів не існує.

Авжеж, лише завдяки мирним істотам увесь земний світ міцно стоїть на твердій основі. Тож ніякі війни не в силі його занепасти...

Таким чином, льотно-спортивне голубівництво має вагомі підстави для наукового дослідження й повноцінного розвитку. Перекопувати тваринників у тому, що ця галузь призначена для інших потреб, довго не потрібно, адже такі суперечки ні до чого доброго не приведуть. Якщо декому й до сих пір незрозуміло, для чого люди розводять голубів, то надмірно переконливі доводи ще більше викличуть спротив у того, хто ніколи не спостерігав за голубиними польотами.

Тут варто навести доречне зіставлення. За умов зниження продуктивності певного виду тварин неодмінно виникне бентежне занепокоєння. Для прикладу варто взяти тутове шовкопрядство, де на стадії личинки здійснюється природний процес шовкового виробництва. Якщо шовкуни раптово перестануть виробляти шовк, то їх ніхто розводити вже не буде, тому, втративши довіру до свого господаря, вони будуть безперестанку його “гризти”...

Я не думаю, що шовкопрядів розводять для душі. Найбільшим зацікавленням є шовковий прибуток. Коли його немає, такі шовкуни, по суті, нікого вже не цікавлять. Ба більше, в шовківників виникає обурення щодо неякісного зивання коконних домівок.

Отим, на мій погляд, шовкопрядне заняття стає душевним лише тоді, коли личинки починають інтенсивно плести кокони, а промисловці складати їх у плетені кошики. Тоді виникає сильна прив’язаність до них, через що майже всі починають виявляти свою непомірну любов до цих працездатних істот. А втім, насправді, тутові господарники люблять не личинок, а шовкопрядний процес.

Те саме спостерігається в інших продуктивних господарствах. Ніхто не буде розводити тих тварин, які не виробляють продукції. По-перше, — великі затрати, по-друге, — безрезультативність розведення.

& Натомість голуби до цієї категорії не належать. Їх переважно розводять не для продуктивності, а для задоволення естетичних потреб, які переслідують духовну, а не матеріальну користь. Цим, напевно, все й сказано. Ба навіть більше. Є такі заводчики, які тримають голубів заради одних лише польотів. І зрозуміти це, на превеликий жаль, не кожен може. Дехто взагалі свою увагу зосереджує на хижачах і постійно ними докоряє голубівників, а хтось, навпаки, живучи з ними по-сусідству, нітрохи не цікавиться крилатими “цяточками”, тому що ніколи їх не бачить у небі, а лише землю, грядку та сапу...

Та справа тут в іншому. Заводчики розводять голубів не для когось, а винятково для себе. А якщо болісно реагувати на безглузді докори та повсякчас слухати наївні запитання, на кшталт: «А оце вони прилетять додому, коли ти їх випустиш на волю?» або «Навіщо ти їх розводиш?», то краще такі дивакуваті слова не брати близько до серця, а тишком-нишком робити свою справу, настирливо йдучи до мети...

Тож, як не дивно, в голубівництві продукція мене зовсім не цікавить. Найбільше ціную політ. Літо — сприятлива пора року для тренувань. Щоправда, й улітку подеколи не вщухають хижачи, здійснюючи миттєві напади, проте ці напади не такі агресивні, як в осінньо-зимовий чи весняний період. Голуби, на щастя, теж не дрімають — піднімаються в захмарну височінь. У яструба, який не в змозі їх дістати, з’являється, певною мірою, розчарування, тому він шукає інший об’єкт промислу.

Та, незважаючи на несподівані хижачькі атаки, голубарі своїх “небожителів” завзято розводять, адже їхні атлети мають прекрасні фізичні можливості, що прирівнюються до одухотворених видів мистецтва. У небі ці птахи надто пластичні. Деколи не вистачає слів, аби достеменно передати характерні риси різностильових польотів. Для заводчиків, які цінують голубів за їх льотні якості, ніколи не слабне відчуття духовного піднесення.

Саме такий стан дає їм змогу щоденно звільняти душу від буденної рутини, що мимоволі її обтяжує.

Через те голубиний політ є не лише зцілюючим катарсисом, а й засобом звільнення від негативних емоцій та відновлення душевної рівноваги, що позитивно впливає на нервову систему. Звідси, де ж пак, висновується така закономірність: коли місце миролюбних істот займають шкідливі звички, тоді зникає й мирний спокій. Отож є привід для роздумів...

Тим, аби цього не відбувалося, потрібно знаходити розраду в прекрасному... Не лише спілкування з високодуховним суспільством, якого наразі, на жаль, бракує, а й бережне та гуманне ставлення до природи приносить неабияку користь людині. Не лише високоякісна продуктивність, а й творчо-естетична наснага повинні стати науковою підвалиною в її повсякденному житті. Без науки творчий порив буде не повноцінний, а вкрай обмежений у своєму естетичному прояві.

Тож наука і творчість є ключовими елементами пізнання навколишнього середовища та його еволюційних процесів. Наука слугує для раціонального осмислення дійсності, творчість — для її духовного збагачення й розкриття потенційних можливостей.

Отже, немає значення те, яким видом діяльності повинна займатися людина. Суть полягає в тому, аби ця зайнятість приносила їй душевну користь та естетичну насолоду. Лише за умов такого поєднання, де корисне гармонійно взаємодіє з прекрасним, а матеріальне з духовним, можна досягти успіхів у всіх видах діяльності. Цих якостей ніхто не може прищепити людині, адже вона, на щастя, не є клоном, а лише мінливою, еволюційно довершеною істотою: тож наділена вільним вибором — здатна до об'єктивного та суб'єктивного світосприйняття. Іншого їй не дано. Через те навколишній світ повинна пізнавати через призму власних, а не чужих відчуттів.

Отже, скільки людей, — стільки настроїв, думок та ідей...

Висновки

Відсутність україномовної літератури про голубів очевидна. Ніби хтось наклав табу на цю галузь птахівництва. Тож в околі колективного мислення побутує лиш одне — непорозуміння й подив, хоч ця галузь цілком заслуговує на увагу, а отже, й на ознайомлення та вивчення. На превеликий жаль, розведення голубів ще й досі перебуває на задвірках наукового дослідження, а тому більшою мірою нехтується й замовчується. Незважаючи на те, що голубівництво, належачи до благородних занять, де кропітка праця доцільно поєднується з позитивним емоційним зарядом та душевним відпочинком, займає чи не останнє місце в промисловій сфері господарювання. Через те не всі можуть збагнути й належно оцінити головне призначення цього виду діяльності, адже, не маючи до нього прямого відношення чи елементарних знань із селекції та годівлі, не кожен може ним цілеспрямовано займатися.

Саме на цьому тлі й виникають такі небажані явища, як спекуляція, ошуканство та профанація. А коли ці брутальні чинники займають чільне місце в комерційному просторі, то в декого складається загалом негативне судження про голубівництво. Цей негативізм переходить у нехіть, нехіть у зневагу, а зневага в глузування.

Ці якості, немовби бацила, подорожують по бездоріжжі людської свідомості, викорінюючи з неї світлі й благородні думки. Така ж удавана бацила руйнує первозданий уклад життя, де на вершині духовності знаходяться доброта, людяність і взаємоповага. Без них неможливий гармонійний розвиток суспільства, а лише — розбрат, неприязнь та осуд. Вони, кочуючи з підворотніх забігайлівок, посідають центральне місце на “розгнузаних вулицях” і там виявляють свою гіпнотичну силу, яка дурманить не лише пройдисвітів, а й наукове товариство.

Деякі ж науковці, захоплені гучномовною славою, що зринає з надр високоефективної продуктивності, не звертають щонайменшої уваги на божественні сотворіння, внаслідок чого виникає неприязнь до них, адже для вироблення продукції ці створіння, головним чином, не призначені, а лише для духовного збагачення, — що суперечить їхнім науковим принципам. Через те дехто з них ще й до сих пір, знецінюючи категорію прекрасного — в усіх його проявах! — не може зняти полуду з очей...

Як бачимо, “прекрасне не завжди є прекрасним” [54]. Чомусь переважна більшість новоспечених “комерсантів” недооцінює цих мирних і благородних птахів. Напевно тому, що настільки любить продукцію, що більше ні про що не хоче думати й писати. Чекає аби хтось щось написав, і не має значення якою мовою. Головне, аби була можливість що-небудь почитати про тих неземних істот, яких декому судилося в дитячі роки розводити. Отож, на жаль, такі “обачливці” нічого про голубів не говорять і не пишуть. А то ненароком ще неправильно подумують...

Оце “неправильне думання”, даруйте на слові, є гальмівним ступором у голубівництві. Воно гальмує його розвиток, тому що повноцінно розвивається лише та галузь, яка повністю звільнена від його пут. А ці пута чомусь хтось із невігласів, що ніколи не тримав у руках цих миролюбних і лагідних істот, постійно хоче накинути на тих добродіїв, у яких жевріє полум'яна іскорка любові до природи та до її прекрасних створінь, уже не кажучи про тих фанатів, котрі, крім розведення голубів, нічим іншим не можуть займатися, через що зовсім не реагують на будь-які зовнішні подразники...

Відтак стає очевидним брак україномовної літератури! — причиною якого є нівелювання духовно-естетичних цінностей та нерозуміння головної сутності голубівництва. Отож якщо не має питомого матеріалу, то доводиться черпати його з іншомовних джерел.

Та, на щастя, ці джерела поки що не замулені, відкриті для всіх читачів. Замулена лише та свідомість, котра не виявляє щонайменшого бажання писати тексти рідною мовою (адже тільки після їх написання можна хоча б децидно написаного прочитати та проаналізувати, а не навпаки — проаналізувати, а потім прочитати).

Отже, повертаючись до основного змісту, слід виділити головне!..

Метою написання цієї праці стало не хизування накопиченими за життєвий період знаннями, а неабияке обурення щодо повного нігілізму флагманів природничих наук до цих благородних і мирних істот.

Через те й виник задум схарактеризувати українські породи голубів, їх характерні особливості та принцип розведення. Для цього знадобилася не лише спеціальна література, присвячена цій проблематиці, а й власний досвід, адже насамперед розглядалися ті породи, які впродовж тривалого часу довелось утримувати у своєму господарстві.

За період розведення переважна більшість порід випробовувалася в польоті. Ті, що мали декоративний вигляд, дресируванню не підлягали, бо перебували здебільшого на вольєрному утриманні, а ті, що були наділені високими льотними задатками, виконуючи своє головне призначення, наполегливо підкоряли вершини небесного простору.

Отож задум цієї праці повністю реалізувався. Він виник на підставі душевного пориву й об'єктивного розгляду сучасного голубівництва в Україні. Об'єктом дослідження стали найбільш поширені породи. Ті, що перебувають на межі зникнення, повною мірою не розглядались, оскільки відомостей про них майже не зосталось, а тому й бажання їх відроджувати, через відсутність племінного матеріалу, поки що не з'явилося...

Тож на сучасну пору для цієї галузі важливим є виділення ключових віх становлення й збереження цінних порід, аніж їх науковий аналіз. До того ж деякі породи перебувають під загрозою повного зникнення. А коли це явище прогресує, то перше завдання, яке стоїть перед його дослідниками, повинне

бути спрямоване на виявлення основних відомостей про ті породи, які в подальшому, на превеликий жаль, можуть безслідно зникнути.

Тож такий опис цілком доречний. Він дає можливість зосередити увагу на тих породних групах, котрі в майбутньому будуть інтенсивно культивуватись, а не на тих, що безповоротно кануть у небуття...

І наостанок — хотілося б додати!..

Ця праця має здебільшого виховне значення — як у моральному, так і в духовно-естетичному відношенні, тому викладена в оповідальній формі, що містить у собі морально-психологічний підтекст. Центральне ж місце в ній посідають льотні якості, спосіб утримання та зовнішній вигляд українських порід голубів, а не технологічний процес їх розведення. Якби я писав про технологію виробництва продукції, то, безумовно, обрав би іншу галузь птахівництва, тільки не голубину, а лише спеціалізовану та найбільш перспективну, бо промислового зиску до м'ясо-яєчного напрямку, правду кажучи, ніякого не маю...

Тож, займаючись винятково льотно-спортивним голубівництвом, продуктивному напрямкові не приділяю щонайменшої уваги. А відтак кривити душею я не вмію, тому написав те, що вважав за необхідне, а не те, до чого в мене зовсім не лежить душа.

Звичайно, крім цього, міг би ще багато дечого написати, але, виходячи з назви роботи та з особистих переконань, мені, даруйте на слові, не захотілося “кидати всі вишні в один вареник”, бо якби це був зробив, то неодмінно відчув би фальш, нещирість та популізм, яких на сучасну пору — з горою й по вінця!.. — тому, обстоюючи прямодушну відвертість, не хочеться їм анітрохи потурати.

Літературні джерела
(подані мовою оригіналу):

1. П. И. Патока. Если вы любите голубей. Справочник. Киев — “Урожай”, 1991. 200 с.
2. Б. Ш. Аксенов, Н. Д. Тимошевский. Летите, голуби, летите...

- Казань — 1994. 270 с.
3. В. А. Романов, О. К. Разбесов. Голубеводство. М. — 1987. Агропромиздат. 208 с.
  4. Хайнрих Макротт. Голуби. Справочник по уходу и содержанию. М. — 2004. Аквариум. 224 с.
  5. Микола Рудь. Полювання з ловецькими птахами від найдавніших часів. Нагорода — 2003 рік. 144 с.
  6. Хищные птицы. Мир знаний. М. Астрель. АСТ — 2001. 64 с.
  7. В. Т. Пономарев (авт.-сост.). Соколиная охота. Секреты мастерства. АСТ. Издательство “Сталкер” — 2006. 208 с.
  8. Рафеєнко В. В. (укладач). Сучасна енциклопедія птахівництва. Донецьк — 2004. Присадибне господарство. 950 порад фахівців. “Бао” — 352 с.
  9. В. Т. Демянчик. Как лечить птиц. Минск “Современный литератор” — 1999. 256 с.
  10. Стишковская Л. Л. Лечим птицу сами. М. — 2000. Аквариум. 144 с.
  11. Н. В. Васильев, Н. С. Деркач. Голубеводство. Издательство “Колос”. М. — 1971. 224 с.
  12. Винюков А. Полный справочник по домашнему голубеводству. М.: Астрель: Полиграфиздат, 2012. 320 с.
  13. Е. Каминская, В. Вальтер. Разведение домашних голубей. Ростов-на-Дону. ИД “Владис”. М. — 2010. 266 с.
  14. Г. Л. Костельнюк. Голуби. М. “Вече” — 2005. 160 с.
  15. А. И. Рахманов. Голуби и профилактика их заболеваний. М. Россельхозиздат — 1987. 272 с.
  16. А. Винюков, А. Винюков. Декоративное и мясное голубеводство. АСТ. М. — 2011. 320 с.
  17. В. І. Сікачина, В. І. Оненко. Вирощування і розведення голубів. Бібліотека ветеринарної медицини. Київ — 2004. 64 с.
  18. А. И. Рахманов. Домашние голуби. М. — 2003. Аквариум. 48 с.

19. В. А. Романов. Голуби. М. — 1993. Издательство “Колос”. 65 с.
20. В. Ларионов. Разводите голубей. М. — 1956. 40 с.
21. Бондаренко С. П. Содержание голубей. АСТ — Сталкер.
Донецк — 2003. 112 с.
22. А. И. Рахманов. Голуби. “Аквариум” ФГУИППВ — 2003. 224 с.
23. В. В. Башинский (авт.-сост.). Голуби (профилактика заболеваний и особенности лечения). АСТ “Сталкер” — 2004. 80 с.
24. Цесарки, фазаны, перепела, голуби. Ростов-на-Дону “Проф-Пресс” — 2000. 158 с.
25. Бондаренко А. С. (авт.-сост.). Все о голубях. АСТ — Сталкер.
Донецк — 2003. 644 с.
26. А. Снегов. Домашние голуби. М. — 2012. 192 с.
27. Ю. Долгинцева. Голуби. С.- П. “Респекс” — 2000. 208 с.
28. Ю. Харчук. Голуби от А до Я. Ростов н/Д: “Феникс” — 2005. 320 с.
29. Ю. С. Шапошников. Наши голуби. М., “Юрша” — 1995. 160 с.
30. Л. Ж. Жалпанова. Голуби. М.: Вече — 2006. 240 с.
31. Х. Шмидт, Р. Пролл. Голуби (300 пород для выставок и разведения).
Полный атлас. М. — 2008. Аквариум. 192 с.
32. Иллюстрированное собрание сочинений Чарльза Дарвина. Том II.
Издание Ю. Лепковского. М. — 1908. ~366 с.
33. Л. И. Воробьева, О. В. Таглина. Генетические основы селекции
растений и животных. Издательство “Колорит”. Х. — 2006. 224 с.
34. Ф. И. Полищук, А. Л. Трофименко. Кинология. К. “Перун” — 2007.
952 с.
35. Ю. В. Букатевич. Мисливське собаківництво. Київ “Урожай” — 1986.
176 с.
36. А. Пинтера. Кошки, коты, котята. “Ковчег”. М. — 1993. 256 с.
37. А. С. Всяких. Генетика животных. М. “Высшая школа” — 1964. 308 с.
38. И. П. Аносов, Л. Я. Кулинич, Р. Л. Кулинич, Б. Л. Гавенаускас,

- А. В. Мацюра. Курс истории биологии. К. — 2023. 440 с.
39. И. П. Аносов, Л. Я. Кулинич. Основы эволюционной теории. К. — 1999. 288 с.
40. Селекція сільськогосподарських тварин. Київ — 2008. 446 с.
41. Генетика сільськогосподарських тварин. Київ “Урожай” — 1996. 432 с.
42. Л. М. Хмельничий, І. О. Супрун. Генетика тварин. Київ — 2020. 402 с.
43. М. Ю. Проценко. Генетика. Київ — 1994. 304 с.
44. Практикум із годівлі сільськогосподарських тварин. Житомир “Полісся” — 2013. 442 с.
45. Генетика у ветеринарній медицині. Навчальний посібник. Київ — 2022. 268 с.
46. Л. М. Хмельничий, І. О. Супрун. Основи розведення тварин. Київ — 2024. 340 с.
47. Леонард Дурст, Маргіт Віттман. Годівля сільськогосподарських тварин. Київ “Фенікс” — 2006. 384 с.
48. Усі тварини України. Харків — 2007. 384 с.
49. Червона книга України. Харків — 2008. 384 с.
50. Чарльз Дарвін. Про походження видів шляхом природного відбору. Львів — 2009. 548 с.
51. С. Ю. Рубан, В. О. Даншин, Т. В. Литвиненко та ін. Сучасні методи селекції у тваринництві. Київ — 2020. 210 с.
52. С. Ю. Рубан, В. О. Даншин. Сучасні методи селекції у тваринництві. Київ — 2019. 432 с.
53. Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Онищенко, Д. Ю. Кучерюк. Естетика. Київ “Центр навчальної літератури” — 2010. 520 с.
54. Т. І. Андрущенко. Проблема естетичного в культурі (матеріали до спецкурсу). Київ — 2011. 626 с.

55. І. П. Ющук. Українська мова (підручник). Київ “Либідь” — 2008.
640 с.